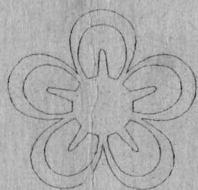

17(477)(082)

Л 64

*Літературознавство,
"Просвіта" і духовний ідеал українця*

*(Матеріали всеукраїнської
науково-практичної
конференції)*

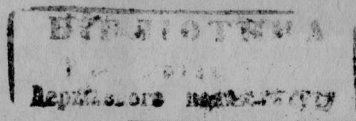

Кривий Ріг
1994

17(477)(082)

Л 64

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО,
"ПРОСВІТА"
і ДУХОВНИЙ ІДЕАЛ УКРАЇНЦЯ
/ Матеріали всеукраїнської
науково - практичної
конференції /

Кривий Ріг

1994

Літературознавство, "Просвіта" і духовний ідеал українця.
 Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції.
 Кривий Ріг, 1994. 130 с.

Даний збірник - це спроба сформулювати проблему і виробити концепції сучасного розуміння духовності та сучасного розуміння ідеалу українця, а також визначити шляхи та форми формування духовного ідеалу в свідомості сучасних та майбутніх поколінь наших співвітчизників.

Редакційна колегія:

Головний редактор - професор Буряк В.К.

Редактори - проф. Явір В.В.
 доп. Скрипка В.М.
 доп. Яловий Ф.З.

Технічний секретар - Волошук Л.В.

Корректор - Іващенко О.П.

Відповідальний за випуск - доцент Козлов А.В.

© Літературознавство, "Просвіта" і духовний ідеал українця.
 Кривий Ріг, 1994. 130 с.

У ПОШУКАХ ВИЗНАЧЕНOSTІ
/гіпотеза процесу одухотворення/

Процес одухотворення всіх своїх дій та вчинків людина прагнула осягнути вже з перших кроків своєї свідомої діяльності. Та й саме усвідомлення нею навколишнього світу й себе в ньому / як складна система процесів сприймання, осмислення, оцінювання й відображення/ принципово виокремило людину з поміж інших істот. А в тому виокремленні намітилося вже щось надматеріальне, умовне, духовне, тобто таке, що ще й досі не піддається ніяким поясненням.

Першим етапом одухотворення власне людського існування слід, напевне, вважати перші спроби емоційно-психологічного оформлення /"оздоблення"/ своїх власних жестів та вчинків, у яких так чи інакше виявлялися перші більшою чи меншою мірою стабілізовані настрої, стани та почуття.

Наступним ступенем одухотворення людського життя міг стати процес одухотворення істот і явищ природи, коли людина/на основі природньої близькості й подібності/ стала наділяти їх своїми ж властивостями і передовсім емоційно-психологічними здібностями. Так виникло поняття про духів природи.

За цим процесом /а точніше - на його основі/ поширилася міфологізація людського й тваринного світу, в ході якої вперше було сформульовано найстабільніші умовності людського, природного й суспільного співіснування.

Все це разом дало три основні паростки духовності: суто світської/ від одухотворення процесу здобування й споживання їжі до умовностей естетико-педагогічного рівнів/, суто релігійної /від тотемів до єдинобожін/ і світсько-релігійної.

Останні тисячоліття людська свідомість, не дивлячись на всю її прагматичну приземленість, прагне не тільки осягнути сутність усіх цих трьох варіантів духовності, а чітко визначитися з межами та відмінностями між ними, знайти в них спільне, загальнолюдське.

ДУХОВНІСТЬ—ЯК МОДУЛЬ—СИСТЕМА НАЦІОНАЛЬНОЇ ХУДОЖНЬОЇ СВІДОМОСТІ

Духовність — як сукупний продукт свідомісних цінностей— визначає інтелектуальний рівень мислення нації. Духовність — це модуль—система / модуль — базова конструкція, головна сумарна домінанта свідомості /, вона рухлива, а, отже, генезисна за своєю суттю. Утворення, функціонування і розпад — основні горизонти функціонування свідомості, що визначають ефективність етнічного буття на рівні художнього і філософського самоусвідомлення. Основні концепти художнього свідомісного рівня це архетипи. Їх наявність чи відсутність визначають інтелектуальний баланс національної пам'яті. Основні її архетипні рівні: міфологічний; фольклорний, історичний, етнографічний, моральний, етичний, психологічний, філософський, науковий. Еволюційне функціонування всіх архетипних елементів—свідчення цілісності духовної сфери як СИСТЕМИ, як сукупності національного генетичного коду. Отже, до сфери ДУХОВНІСТЬ / до певної міри ІНТЕЛЕКТ НАЦІЇ / включаємо: 1) збереження родової етнічної інформації / звичаї, обряди, народне мистецтво /; 2) розвиток соціального, художньо—інформаційного горизонтів свідомості / література, мистецтво, наука, засоби масової інформації /; 3) вироблення специфічних модуль—інтелектуальних систем, що характерні для певного етносу / національна специфіка духовного продукту /.

Аналіз основних архетипних рівнів художньої свідомості українського народу показує часткове або повне погашення міфологічного, фольклорного, історичного пластів. Скажімо, на Придніпров'ї фольклорний пласт інформації визначають родинно—побутові пісні / 75 процентів /. Історичний пласт / думи, історичні пісні становлять лише 1,5 процента. Як бачимо, історичний архетипний горизонт найбільше пошкоджений. Науковий, художній архетипні рівні у зв'язку з тривалим духовним геноцидом XVII—XX століття розгерметизовані, їх свідомісні модуль—продукти перейшли у сусідні субетноси / маємо на увазі літературу, мистецтво та відкриття у науці /. Модуль—система НАЦІОНАЛЬНА СВІДОМІСТЬ функціонує лише за рахунок постійного утримання народною пам'яттю фондів / етнографічних, історичних/архетипних зон інформації. Потрібен тривалий час для реставрації втрачених зон і утворення нових архетипних модулів, що визначатимуть характер художньої свідомості української нації у XXI—му столітті.

Хорольська Т.А., Хорольський А.А.
м. Кривий Ріг

ФІЛОСОФІЯ І ПРОБЛЕМИ ДУХОВНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

І понині ведуться суперечки про те, що таке духовність. Але загальний підсумок цих філософських дискусій такий: духовність - це загальнокультурний феномен, який уміщує в собі не тільки абстрактно-теоретичні цінності й Ідеали, а й вчинки по-совісті, дії за законами справедливості, Істини, добра і краси.

Духовність - це особистісний спосіб Існування духовного світу людини і того соціального, де духовні людські цінності виступають як зібрання вирішальних питань і відповідей про добро і зло, красу і благо, призначення людини на землі, про те, як людині жити, щоб залишатися людиною. Саме тому, що духовність має особистісний характер Існування, Інколи ототожнюють її з душевністю. Це помилка тому, що остання - суто психологічний феномен як тяжіння однієї людини до Іншої на підставі цінностей Істини, Добра і Краси.

Щоб піднятися до дійсного свого призначення, людина повинна усвідомити свій ціннісний поклик, як те, що стихійно не виростає подібно природі, але можна створити культурною, душевно-духовною діяльністю.

Питання духовної орієнтації людини в світі - це та необхідність, яка потрібна їй для вироблення програм життєвості, для того, щоб певним чином відповідати на внутрішні активації психіки, такі, наприклад, як мрія, втіха, винахідництво, творчість взагалі та Ін. Таке життя людини стає самодостатньою цінністю, стає її духовним буттям. А тому, коли говорять про духовність, то перш за все мають на увазі особливе, специфічне життя людини, в якому присутні всі досягнення розвитку світу, природи, культури, самої людини не тільки на рівні свідомості, а й вчинків.

Тобто, духовність людини виконує не тільки функції обслуговування її актуальних потреб. Вона поєднує людину з людством і світом, забезпечує її, з одного боку, причетність до безмежності, а з другого - недоторкану автономність, виключність людської Індивідуальності, її самоцінність.

Коли йдеться про духовність людини і суспільства, то одразу перед дослідником постають такі феномени як: пізнання, міф, релігія, філософія, наука, мистецтво, мораль, Ідеологія і т.Ін.

З усіма цими феноменами пов'язане поняття духовного світу людини. Але серед них є такі, які слід визнати конкретно-історичними, а є й такі, які пронизують усі етапи розвитку духовного світу людства. Це: пізнання, моральність, естетичне ставлення до світу. В духовному світі особистості все це – триєдність духовних абсолютів. І тільки тоді, коли в духовному світі особистості виявлені складові триєдності надісторичних начал /Істина, Добро, Краса/, людина гармонізує зі світом і з собою. У випадку переваги в духовному світі із трьох абсолютів (або зневажливого ставлення до двох інших) починається духовна трагедія людини, коли її життя не може бути виправдане ні Істиною (бо вона інколи пов'язана зі "страшним змієм"), ні зовнішньою красою (бо відсутнє дійсне розуміння краси) і т.ін. Духовність особистості залежить від багатьох факторів, але й не в останню чергу від виробництва та споживання духовних цінностей. Якщо пізнавальна сфера духовного життя людства за останні 4 століття здійснила колосальний ривок уперед, то з певною обережністю ми повинні сказати про розвиток моральної та естетичної сфери духовного життя.

Проблема розвитку духовності особистості полягає сьогодні не стільки в тому, що недостатньо продукується цінностей та Ідеалів (вони були напрацьовані ще в міфологічно-релігійній духовності), скільки в їх "присвоєнні" особистістю для себе. Більш-менш комфортне життя людина забезпечує собі цілісною духовністю, в якій є Розум, Серце, Істина, Добро і Краса.

Але як досягти духовної зрілості? Дуже багато підходів та поглядів можна навести з цього приводу; а саме: реалістичний, гуманістичний, фантастичний, раціоналістичний, ірраціональний, релігійний та ін. Однак, на нашу думку, найоптимальніший варіант – це відродження цілісної духовності, яка відсутня із-за надзвичайної її раціоналізації.

Здійснити це перш за все повинні просвіта та виховання, надавши людині образ людини (а не обчислювальної машини, робота) на підставі триєдиної шкали загальнолюдських цінностей.

Чи можливо покластися з цього приводу на нашу школу (і загальноосвітню, і вищу) сьогодні? На наш погляд в певній мірі тому, що вона ще й досі в певній мірі "дело политическое и идеологическое" (Луначарский В.).

СПЕЦИФІКА РЕЛІГІЙНОСТІ В ФОРМУВАННІ ДУХОВНОСТІ УКРАЇНЦІВ

Однією з традиційних ментальних рис українців є його шанування релігії, що завжди накладало великий відбиток на формування світогляду, характеру та духовності окремої особистості та нації в цілому. Процеси ж "атеїзації" українців, спроби розчинити їх в "єдиному совєтському народі" носили насильницький, противний душі народу характер, а тому об'єктивно були приречені на поразку.

Специфікою релігійності праукраїнців було, починаючи ще з Трипілья, обоження природи та космічних явищ. Наші предки жили в згоді з природою, їм були відомі астрономічні знання, які набагато випереджали епоху. Можна допустити, що в пізнанні природних явищ трипільцям не було рівних в усьому тодішньому світі. Майже всі свята, пов'язані з культом природи, збереглись до сьогоднішнього дня та відзначаються /інколи й невідомо/ на побутовому рівні. Це підтверджує світлий, радісний, конкретно-чуттєвий характер давніх українських вірувань. Звідси й формується найголовніша ментальна риса української душі – любов до землі й природи.

Набагато пізніше на нашій землі прийшло християнство і поступово, з часом, стає панівною релігією в Україні. Чітко усвідомлюючи, що ця релігія не мала витоків у нашій державі, а була привнесена ззовні, все ж слід визнати, що багато її принципів знайшли сприятливий ґрунт в душі нашого народу та зробили певний внесок в процес формування української духовності. Це, насамперед, загальнолюдські моральні норми, заклики до ненасильництва, любові до ближнього та ін. Однак не слід перебільшувати внесок християнства в процес формування української духовності.

Більш притаманними душі українця є деякі принципи РУНВіри, які докорінно відрізняються від християнських. Насамперед це любов до своєї конкретної нації та Батьківщини – України; заклики не любити ворогів своєї держави, не бути рабом, самовдосконалення не тільки душі, а й тіла, заперечення принципу "всяка влада від Бога", конкретних тлумачень раю й некла та ін.

Внаслідок довгої імперської політики сусідів щодо нашого народу, перебування в колоніальній залежності від них, від чужим впливом, релігійність як фактор формування української національної душі втратила своє позитивне значення, тому її відродження має бути однією з складових сучасної державної політики.

ТЕОЛОГІЧНА КОНЦЕПЦІЯ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Тарас Шевченко—законодавець, володар українських душ, над якими панує на всіх континентах.

Якщо розглянути всю його творчість, то можна побачити, що в нього в дуже мало творів, у яких би не говорилось про Бога. Кобзар побожно дискутує сам із собою—у формі монологів-роздумів, монологів-міркувань, монологів-спостережень. Молитва є в благоанні за цілу націю, за покритвджених людей, за окремих осіб і рідше—за себе. Боже слово є в подяці за ласки і в розпачливім наріканні: "Боже мій, Боже мій, чому ти мене покинув?"

Уже в одній із своїх перших поезій "Перебендя" Т. Шевченко веде тазмну розмову зі своєю душею, Богом:

... старий заховавсь
В степу на могилі, щоб ніхто не бачив,
Щоб вітер по полю слова розмахав,
Щоб люди не чули, бо то Боже слово,
То серце по волі з Богом розмовля.

Великий Кобзар пояснює причину втечі старого від людей:

... бо на землі горе,
Його на сім світі ніхто не прийма,
Один він між ними, як сонце високе!

Т. Шевченко залишався самотнім змалку і до самої смерті. По-ради, допомоги, натхнення він шукав у своїх думках, мудрих книгах, могилах, сирнд природи. Він звертається за допомогою також до Бога, Пречистої Марії. Уся його творчість—це своєрідні притчі— як треба і як не потрібно жити. Так, у поемі "Гайдамаки" лише чотиривірш спогаду отамана розділяє безжурну пісню сліпого волоха від проповіді благочинного "Моліться, братія, моліться!". Зміст тієї проповіді не лише виправдовує жорстокі дії запорожців-гайдамаків, але й може стати основою усіх тих Шевченкових звернень до Бога, в яких є найбільший крик розпачу "Боже мій, чому ти мене покинув?". В архітектоніці "Свято в Чигирині" Кобзар явно показує дві частини людської природи: звіринну та божественну, той образ Божий, якого він не дозволяє "осквернити". І показує, як образ Божий в людині перемагає.

1. Тут є аналогія до особи Христа, який мусів бути самотнім і несприйнятним, "не має де голови прихилити"—Матей, VIII, 20.

МОВА І ДУХОВНІСТЬ НАЦІЇ

Однією з ключових у низці проблем є пошук відповіді на питання: Чому мова є однією з істотних ознак нації, домінантою її духовності?

Різні науковці питання змісту і сутності нації пов'язують в різними чинниками – від природи, її силового поля, чогось містичного, психіки – до культури духовної та матеріальної. У кожному з поглядів доля правди, безумовно, є. І все ж, попри всі розходження, загальноприйнятою є теза про те, що однією з істотних ознак нації /поряд із психікою, культурою, ментальністю тощо/ є безперечно ж мова. Саме вона точно, глибинно відображає і справжній характер, і дух народу. Гумбольдтівське визначення "Мова народу є його дух, і дух народу є його мова" є незаперечним і щодо української мови як символу нації.

У незаперечній істинності цього твердження переконують спроби перекладу на будь-яку іншу мову української народної пісні, думи чи влучного народного вислову. Вони одразу втрачають свій "дух", бо народне слово невичерпне, глибинне.

Коли йдеться про нашу національну ідентичність, про самобутність нашої духовної культури, перевага перш за все надається мові як своєрідному коду нації. Її значення в нашому житті універсальне. "Мова, – писав І.Огієнко, – це не тільки простий символ розуміння, бо вона витворюється в певній культурі, в певній традиції. В такому разі мова – це найяскравіший вираз нашої психіки, це найперша сторона нашого психічного я..."

Співзвучні до цих як за змістом, так і за глибиною осмислення проблеми думки знаходимо в науковців, культурних діячів різних часів – у О.Потебні, К.Ушинського, В.Вернадського, Т.Зіньківського, І.Дзюби, Б.Харчука та багатьох інших, які присвячували свої висліди цій проблемі.

Якщо будь-яка мова як явище людського суспільства виконує свою найголовнішу функцію – функцію спілкування /ми можемо це зробити за допомогою будь-якої мови, якою володіємо настільки, щоб задовольнити цю потребу/, то функції рідної мови значно ширші: у ній закодована своєрідна національно-культурна інформація, яку ми сприймаємо підсвідомо й інтуїтивно. З цього погляду її

цілком правомірно слід поцінувати як скарбницю національної культури. Вона і національний символ, і засіб формування й вираження національної психіки, національного мислення, національного самоусвідомлення, надбання й збереження культурної спадщини, засіб національної консолідації тощо.

Крім того, мова – це і світобачення, чи іншими словами, форма національної самосвідомості.

Оскільки народ витворює свою мову впродовж віків, вона є не лише його духовною сутністю, а й колективною пам'яттю.

Висловлюються навіть припущення, що мова безпосередньо пов'язана з антропологією^{8/}, бо зміна мови в свою чергу спричиняє зміни в півкулях головного мозку. Збіднення мови чи не є однією з істотних ознак і морального зубожіння людини.

Отже, нація має дбати про свою мову, а значить і про збереження й розвиток національної культури, традицій, духовності. Лише за такої умови збережемо свою сутність як нація цивілізована.

Список літератури

1. Білодід О.І., Кримський С.В. Мова – дзеркало культури //Мовознавство. – 1987. – № 4.
2. Вернадський В.І. Українське питання і російська громадськість //Вітчизна. – 1993. – № 1.
3. Гумбольдт В. Избранные труды по языкознанию. – Прогресс. – М.: 1984.
4. Дзюба І. Інтернаціоналізм чи русифікація? //Вітчизна. – 1990. № 5 – 8.
5. Закарян О.Л. Несколько замечаний о национальном языке и двуязычии /В кн.: "Национальный вопрос и новое мышление." – Ереван. – 1989.
6. Зінківський Т. Національне питання в Росії /В кн.: "Писання Трохима Зінківського. Кн. друга. – Львів. – 1896.
7. Огієнко І. Українська культура. Коротка історія життя нашого народу. Вінніпег. 1970.
8. Потебня А.А. Язык и народность /В кн.: "Этика и эстетика". – М. – 1976.
9. Ушинський К.Д. Рідне слово. – К. – 1956.
10. Харчук Б. Слово і народ.// Прапор. – 1988. – № 10.
11. Шевельов Юрій. Українська мова в I половині двадцятого століття /1900 – 1941/: Стан і статус. – Сучасність. – 1987.

Л.В. ПАНЧУК,
Кривий Ріг

ОСНОВНІ ПАРАМЕТРИ ХАРАКТЕРИСТИКИ
НАРОДНОСТІ /ЗА ПРАЦЯМИ М.І.КОСТОМАРОВА/

Вивчення курсу української літератури в 9 класі передбачає ознайомлення учнів із деякими поняттями теорії літератури, зокрема, народністю. Публіцистика М.І.Костомарова, хоча вона і не вивчається в школі, послужить прекрасною основою для осмислення деяких рис народності. Це праці: "Черты народной южнорусской истории", "Мысли о федеративном начале в древней Руси", "Две русские народности".

В останній автор, орієнтуючись на ментальність слов'янської спільноти, народи якої перебували у стані формування ознак національності, констатує розбіжності між малоросами і великоросами.

Автора звинувачували в "сепаратизмі" і в намаганні протиставити українську націю російській. Обвинувачувачі хотіли, щоб на Русі існувала тільки одна російська народність, і "не терпіли, якщо їм вказували не одну, а декілька, хоча б навіть тих, які існували в минулі часи" /М.Костомаров/.

М.І.Костомаров окреслює основні параметри характеристики будь-якої народності: "Духовний склад, ступінь почуття, характер розуму, напрям волі, погляд на громадське й духовне життя, все, що виробляє вдачу й характер народу...усе заразом укупі становить єдиний гармонійний образ народності".

Заслугою автора статті є те, що він не применшує достоїнств народності великоросів і не перебільшує позитивних якостей малоросів, називаючи перших злібними до дійсного духовного підйому тільки тоді, коли вони відірвуться від матеріального, претензії на месіанство, других - здатними до фантазії та одухотворення світу.

Ось як характеризує пис'яменник народність, аналізуючи їхнє ставлення до релігії: український народ і в часи Унії залишився вірним своїй вірі; у великоросів "витворилась нетерпимість до чужих вір, погорда до чужих народностей".

Костомаров називає дух України "послулим духом народним". Він вірить у месіанський провід української нації, вважаючи поклонання інтелігенції - в пробудженні духу народного".

ПРО ПОНЯТТЯ "ДУША" ТА "ДУХ" В АСПЕКТІ КУЛЬТУРИ

Традиційно культура існує в двох видах. - матеріальна і духовна. Духовна культура - суперечлива субстанція. Звідти її неоднаковий вплив на людину - суб'єкта, кола в ланцюгу еволюційного процесу синтезу біосфери Землі /живий білковий організм - тіло/ і Сонячної системи /дух, думка, розум/, котрий функціонує за принципом гармонії через протиріччя.

Сутність душі та духа, рівнозначно, як духа і тіла, міститься в законі парності. Двійка позначає заперечення, подвійність, розпад, тобто дух і тіло, автономні субстанції і в той же час вони взаємообумовлені. Одиниця /тіло і дух/ - абсолют, потенціальність, творчий початок. Абсолют - універсальне поняття, / в буденному розумінні Бог/, котре народжує творчий початок і функціонує за законами природи.

Тіло людини - універсальний живий організм з багатьма взаємопов'язаними механізмами та системами, котрі при вибранні і переробці "палива" /їжа, повітря, вода/ виділяють тепло /енергію/, що в нашому розумінні і є душею людини. Образ життя індивідууму, міра діяння по відношенню до тіла адекватна стану його душі, і навпаки. В здоровому тілі - здоровий дух. Стан душі знаходить своє відображення на шкалі духу /розуму/, котрий поєднує тіло з інтелектуальним потенціалом духовного середовища.

З приводу цього необхідно уточнити роль основних понять: "душа" і "дух" в функціонуванні духовної культури, їх осмислення і вірне використання.

Душа - субстанція /енергія, сила/, обумовлена результатом функціонування фізичного тіла, проміжне кільце матеріального і духовного у системі цілого. Дух /свідомість, розум, думка/ - інтелектуальний потенціал, який має ті ж якості, що і тіло, але полярно протилежні /вогонь і вода/ і синтезовані за призначенням. Протиріччя створюють боротьбу, гармонію відтворення.

Людству предрікають Апокаліпсис / у нашому розумінні оновлення/, не помічаючи паростків антропологічної катастрофи/ секти "білого братства"/. Суспільство пробує локалізувати духовне зuboжіння старими методами, але це не принесе бажаної користі.

КОНЦЕПЦІЯ ДУХОВНОСТІ В СПАДЩИНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

Багатопланова спадщина В. О. Сухомлинського досліджувалася вже з багатьох точок зору. Дехто з дослідників пробував заглянути і в "духовний світ" особистості, яку пропонував виховувати цей педагог. І все ж цілісного бачення його концепції духовності, ще не представив нам ніхто.

Ми також не претендуємо на всебічне висвітлення даного питання, а спробуємо лише намітити бодай найважливіші ознаки розуміння О. Сухомлинським такого складного явища.

1. Розпочавши свою велику роботу по формуванню особистості громадянина, В. О. Сухомлинський повів розмову не про фізичний чи інтелектуальний розвиток людини взагалі – його думка спрямована передовсім на духовність: "Духовний світ школяра" – так назвав він свою першу велику /і за розміром, і за значенням / працю.

2. Поняття духовності не зводиться В. О. Сухомлинським до одного якогось, хай навіть дуже важливого, фактора або рівня – етично-морального, правового чи естетичного. Елементи духовності цей педагог вбачав уже в ставленні дитини до природи, до її конкретних /живих і неживих/ представників. І тому він першим з тодішніх педагогів поставив вимогу /чи проблему/ всебічного виховання людини. Отже, й поняття духовності в його розумінні виросло до масштабів усього життя і всієї діяльності людини та суспільства.

3. Дослідивши "Роль сприймання в духовному розвитку дітей молодшого шкільного віку", В. О. Сухомлинський прийшов до висновку, що духовність людини не скільки закладена не стільки в генетичних кодах, скільки в тому оточенні, в котре потрапляє немовля. І тому він стверджує: "Зовнішнє середовище – визначальний фактор духовного життя школярів".

4. Всі 60-ті роки були присвячені В. О. Сухомлинським вирішенню проблеми "Як виховати справляю людину". На різних етапах цих пошуків педагог-дослідник знаходив різні шляхи й рішення, але поступово в усіх його працях даного десятиріччя почала складатися досить чітка й прозора система поглядів на духовність як основну ознаку людяності: від одухотворено-людяного ставлення

до природи і прапі до такого ж одухотвореного розуміння і виконання людиною її громадянського обов'язку.

Природо-екологічні проблеми в усій їхній страхітливості й нездоланності постали перед нами не сьогодні. Але тільки після Чорнобильської катастрофи ми по-справжньому глибоко осмислили небезпеку варварського ставлення людини до природи. Осмислити ми зуміли, а чи кинулися вирішувати питання збереження нормального середовища для здорового життя? Практично - ні. І не тільки тому, що ми лякаємося голоду, кризи й розрухи - так живе весь "високорозвинений" і "півілізований" світ, - ми просто не знаємо в більшості своїй, що значить по-людськи /одухотворено/ ставитися до природи, до кожного її явища. В.Сухомлинський розробляв цілу систему методів та методик підготовки людини до гуманно-одухотвореної поведінки її в природі ще з самого дитинства, щоб така поведінка дорослої людини була звичною.

На соціально-побутовому рівні свідомої діяльності учнів і вчителя В.Сухомлинським передбачалося прищеплення учням почуття рівноправності кожної людини та рівнопінності її для суспільства в цілому.

Особливо цінним у системі В.Сухомлинського є те, що він із прапі в праю проводив думку про необхідність прищеплення кожній дитині почуття самоповаги, поваги до навколишніх та готовності до взаємоповаги між людьми.

Моральні регламентації людського життя Сухомлинський пропонує формувати не абстрактно, а в тісному пов'язанні їх з юридично-правовими та політичними обов'язками й повинностями. А це значить, що вперше в історії педагогіки пропонувалося формувати такого громадянина, котрий був би високomorальною і грамотною в правовому відношенні людиною.

Поняття "громадянин" та "громадянство" для педагогіки В.Сухомлинського - це не прохідні чи етапні віхи педагогічної діяльності, як це дехто намагався подати в своїх дослідженнях. Формування високосвідомого громадянина - це та кінцева мета і той кінцевий результат та стимул виховання взагалі, які складаються саму суть усієї системи освіти бож справжній громадянин, на думку даного вченого, - це особа високодуховна.

Таким чином, прекрасно знаючи історію педагогіки, вибравши з досягнень пісі галузі найкраще і найгуманніше. В.Сухомлинський чи не першим у світовій практиці виховання спробував максимально одухотворити, олюднити його і протиставити всім схоластично-абстрактним та тоталітарним системам виховання.

ДУХОВНІСТЬ ЯК СИСТЕМА УМОВНОСТЕЙ НА ВСІХ РІВНЯХ СВІДОМОСТІ

Прослідкувавши процес виникнення й розвитку поняття й категорії "духовність"/від найпримітивніших уявлень наших пращурів про злих та добрих духів природи до одухотворених міфологічних уявлень-образів про особливих і навіть безсмертних людей та богів язичницького типу - в найдавніші часи; від багатогранного уявлення про людину взагалі і через образи боголюдей типу Ісуса Христа, Будди, Магомета, Кришні тощо і аж до первісного поняття про єдиного правителя світу Бога чи Аллаха - на завершальному етапі язичества та в період Середньовіччя; від первісних дуже туманних уявлень про душу людини взагалі до наукоподібних та світоглядно-філософських концепцій людської душі, духовності й Бога - в останній період Середньовіччя та в часи Просвітництва: від церковно-релігійних тлумачень поняття духу, душі й духовності до справді наукових понять і категорій в останні два-три століття/,можна помітити кілька очевидних тенденцій.

На первісному етапі виникнення досліджуваних понять людська думка йшла від непізнаності природних явищ до непізнаності надзвичайної людини і за зразком такої людини - до боготворення.

На другому етапі думка відштовхувалася від тодішньої непізнаності людини взагалі й піднімалася до синів чи посланників божих і далі до сутності самого Бога.

На третій сходинці люди почали з пізнання сутності своєї душі, перейшли до осягнення змісту поняття духовності й завершили, "дотворили" триєдиного Бога-Духа, Бога-Отця і Бога-Сина.

На четвертому етапі виникло десятки досить подібних і разом з тим принципово відмінних художньо-/релігійних, художньо-філософських та передовсім суто філософських/концепцій та тлумачень понять "дух" і "душа" та категорії "духовність". Серед них науково-подібних і справді наукових концепцій людського духу чи не найпомітнішими і чи не найреалістичнішими виявилися системи поглядів і тлумачень Вольтера, Г. Коніського, Г. Сквороди, Гельвеція, Гегеля, Маркса, Ніцше, В. Рассела та ін.

Людська свідомість /контрольований процес сприймання, осмислення, оцінювання й відображення/ проявляється практично на всіх без винятку рівнях діяльності людини й суспільства в цілому, та

ні сама діяльність, ні сама по собі свідомість/як ознака діяльності/ не можуть вважатися за вияви духовності взагалі або духу чи душі конкретної людини зокрема.

Так, на природно-генетичному рівні свідомої діяльності ознаки одухотворення життя особи, групи осіб чи цілого суспільства появляються лише тоді, коли природна краса чи потворність тіла, вроджений темперамент, генетично-мутаційні обдарування та інші "дари природи" будуть спрямовані на добро чи на зло самій цій людині, іншим людям, цілому суспільству й людству взагалі.

На матеріально-економічному рівні свідомої діяльності/виробництва й розподіл матеріальних цінностей/ ознаки духовності можуть проявитися лише в ставленні людини до праці, в характері виробництва/ на скільки він гуманізований/, в особливостях інструментів та засобі виробництва й діяльності, в характері продуктів виробництва / чи всі вони спрямовані на задоволення тільки матеріально-фізіологічних потреб людей чи й для розвитку гедоністично-естетичних відчуттів/ і особливо в характері розподілу та перерозподілу наслідків виробництва.

На соціально-побутовому рівні свідомої, а то й підсвідомої діяльності людини виявиться бодай частково одухотвореною тільки тоді, коли і матеріально-природна основа поділу людей на особи й особистості, родини і роди, групи і клани, класи й етноси тощо; і характер розмежувань цих суспільних угруповань будуть не тільки суспільно та історично зумовленими, а й спрямованими на /нехай і дуже поступове, але/ постійне покращення стосунків і взаємозалежностей між людьми взагалі. Без цього ні про яку духовність людського життя не може бути й мови.

На етикетно-побутовому й суспільно-етикетному рівні людських стосунків уперше появляється ціла система все ще природно, матеріально та соціально виправданих, але вже дуже умовних "загальноприйнятих", правил поведінки окремої людини, людей конкретних соціальних угруповань, цілого суспільства в кожному конкретному випадку /з урахуванням конкретних обставин/. Тобто, вперше з'являються власне духовні мотиви поведінки й діяльності людей-вперше люди з людьми учаться вести себе по-людськи, а не як тварини.

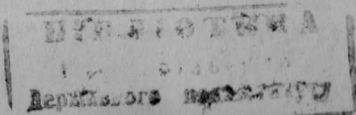
На моральному рівні конкретна особистість, соціальна група і суспільство взагалі /на основі правил поведінки та етикетних умовностей, виробляючи певну систему канонів, заповідей і принципів життя.

Ще обов'язковішими стають умовності й приписи щодо поведінки, праці й діяльності, коли ці приписи й звичаї стають правовими, тобто, юридично узаконеними, настільки обов'язковими для всіх, що порушення таких приписів веде за собою ту чи іншу форму покарання. Але й тут слід пам'ятати, що і давня римське право й система сучасних, ніким не підражованих, законів в не що інакше як та ж таки людська умовність, бо самі люди ці закони приймають, самі ж їх і відмінюють, вигадують нові. Але "Закон є закон" повторюють юристи всіх часів і народів. Юристи придумали ще й таку умовну формулу стосунків: "незнання закону не звільняє людину від відповідальності за його порушення".

Ще більшою умовністю видається влада однієї людини над іншою, однієї соціальної групи над іншою, однієї нації над іншою, а, найсмішніше, однієї /нерідко просто хворої, безвільної, а то й інтелектуально неповноцінної/ людини над цілим народом, над багатьма народами. Це ще "умовніша" умовність, ніж право, бо власть імуці одержують, право писати лише їм вигідні закони. І де ще може бути більша умовність, коли мільйони розумних і талановитих, сильних і мудрих, вольових і рішучих людей коряться одному безвільному й кволому, бездарному й боягузливому недоумкові. Політика - це така іронічно - закономірна умовність, яка допуская, щоб озвірілі й засліплені задрістю армади менш розвинених народів завойовували більш розвинених.

Декому здається, що філософи пізнають і знають все і про всіх, що вони знають "найзагальніші закони розвитку матерії і духу", найзагальніші поняття та категорії, що філософи творять цілі системи світобачення. Але що має людство в наслідок усіх тих філософствувань впродовж тисячоліть: з десяток дійсно найзагальніших і незаперечних законів розвитку людства і природи; з десяток, чи два дійсно вагомих і переконливих тлумачень важливих категорій тощо. А все останнє в філософії відносно й умовне, якщо його брати з точки зору конкретного людського чи суспільного буття.

Отже, духовність - це складна система людських і тільки людських умовностей, котрі виникають за певних суспільних обставин, діють на людей і відкидаються людьми, як тільки ці умовності починають заважати їм розвиватися далі.

СМЕРТЬ ЯК ВИЗНАЧАЛЬНИЙ ФАКТОР КОНСТИТУВАННЯ ДУХОВНОГО СВІТУ ЛЮДИНИ.

Тема смерті до сьогодні утворювала найбільш табуовану сферу ментальності *Вопро фортисс*, позначену печаттю інфантильного оптимізму. Останнім часом фундаментальна свідомість піддається деструкції; спроба зігнувати проблему смерті чи надати їй банальне тлумачення відтісняється бажанням пояснити вирішальну роль смерті у конституванні духовного світу людини. Життєві орієнтації сучасної людини зумовлює принцип "...якщо не думати про свою смерть, то життя так і залишиться не більше, ніж особистим хаосом."¹ Феномен смерті вбачається у трансформації нею буденних явищ у явища метафізичного порядку, з роздумами про смерть пов'язується "початок вищого мислення."²

В українській літературі 20-30-х рр. ХХ ст. слово "смерть" виконує функції "слова сила", своєрідної *Athena*, у якій відбувається алхімічна обробка *prima materia* художнього тексту, віднаходження в ньому концептуальної субстанції. Таким чином письменник руйнує традиційні рамки зв'язку із соціумом, підкоряє себе буття і буття соціуму трансцендентним законам.

Вилучення метафізичної *scientia* у літературі 20-30-х рр. включає ряд моментів:

- 1/ врахування специфіки національного менталітету, домінують якого є "якась гордість смерті", спроба інтерпретувати українців як таких, що "добре зміють тільки умирати";³
- 2/ аналіз світосприйняття селянина як єдиної органічної людини, стрижень якого складає модель "*la mort apprivoisée*" /"приручена смерть"/;
- 3/ осмислення людини як елемента всесвітнього контитуїтету, що спиралося на світову міфологію, філософські вчення Сходу, теософії; його підсумком стала модель "*la mort longue et prave*" /"Смерть далека і близька"/;
- 4/ рефлексію смерті особистості як виключної цінності, прerinизану пафосом трагічного стоїцизму та есхатологізму.

¹ Кастанеда К. Учение Дона Хуана. Отдельная реальность. Путешествие в Икстлан.-К., 1992.-С.270.

² Шпенглер О. Закат Европы.-Новосибирск, 1993.-С.238.

³ Яновський Д. Чотири шаблі.-К., 1990.-С.146.

ДУХОВНІСТЬ - ІНТЕЛІГЕНТНІСТЬ - ОСОБИСТІСТЬ

Поняття "духовність" не має чіткої наукової дефініції і зміщується у таких значеннях: 1/ як протилежність матеріальній стороні життя /"ідеальне", "свідомість"/; 2/ як вищий результат матеріальної суспільно-історичної практики людей /"духовне виробництво" у діалектичному матеріалізмі/; 3/ як внутрішній світ людини /"душевність"/; 4/ як інтелігентність, яку будемо розглядати не у західній традиції як здатність до інтелектуальної діяльності людини, а як "функцію особистості" /акад. О.Ф. Лосев/ з усіма виходячими з цього характеристиками.

Розробка категорії духовності є сьогодні надто актуальною у зв'язку, по-перше, із визнанням людством у XX столітті прима-ту духовних цінностей та висуванням на перший план антропоцентричного підходу, а по-друге, з духовним занепадом нашої країни, зумовленим, безсумнівно, руйнівним впливом правлячої ідеології.

Коли ми говоримо про духовність Софії Київської, творів давньоруської або більш близької до нас за часом літератури, музичних творів Ведела або Бортнянського, духовну діяльність Григорія Сковороди, яку можна було б визначити поняттям "пасіонарність" /Л.М. Гумільов/, то маємо на увазі передусім наявність у цих текстах /в широкому розумінні слова, як продуктів матеріально-духовної діяльності людини/ духовного узагальнення, тобто суспільно значущого ідеалу. Так, храм Софії Київської є матеріально досконалим втіленням християнської ідеї трійці - божественної субстанції, що виражається в трьох особах: бог-отець /вічний рух/, бог-син /закономірність цього руху/ та святий дух /одвічне творче становлення цієї нерухомої закономірності/.

Наука вже давно з'ясувала зв'язок даної концепції з вченнями Платона, Аристотеля, стоїків та неоплатоників. Зокрема, цікавим є вчення неоплатоників та інших філософів кінця античності/3-4/ст. про "світову душу" та її еманцію /витікання/. Так, за Плотіном, метов людського життя є наближення до першоєдиного шляхом стримання тілесних прагнень, а також розвитку духовних сил. На вищому рівні такого наближення душа має возз'єднатися з богом. В античній філософії духовні шукання людини, її прагнення до всього нового висунули в центр уваги також софісти та Сократ. І все ж таки висунення комплексу духовних цінностей стало можливим тільки у зв'язку з формуванням особистої самосвідомості людини, в чому і полягає історична роль християнства.

МОРАЛЬНИЙ СВІТ ПЕРСОНАЖІВ ПОВІСТЕЙ ПАНАСА МИРНОГО

Літературні злобutki минулого є невичерпним джерелом ідей, що можуть бути переосмисленими і використаними у проєкті перебудови нашого суспільства на засадах демократії, толерантності, духовного оновлення і морального вдосконалення. Духовна скарбниця творчості відомого українського епіка Панаса Мирного містить розробки з питань захисту та розвитку рідної мови й освіти, піднесення національної свідомості та формування громадянського суспільства, з'ясування основних етичних категорій добра, зла, справедливості. Художня спадщина письменника розкрила могутні сили народу, його високу духовність, відбила різноманітні характери і типи сучасної йому України.

1. На прикладі творчості Панаса Мирного можна простежити своєрідність взаємодії між суспільним і мистецьким розвитком: психологічний аналіз у повістях служить засобом дослідження впливу суспільних відносин на характер, тобто створення письменником образу передбачало естетичне проникнення у моральний світ персонажа, вивчення його моральної свідомості, духовно-моральних зв'язків з навколишнім.

2. Майже всі твори Мирного звернені до морально-етичних проблем, що означає естетичне переломлення соціального досвіду письменника під кутом особливого бачення навколишнього світу через самовідчуття, самоусвідомлення людини – персонажа художнього твору у певних обставинах та стосунках з іншими людьми.

3. Основні морально-етичні проблеми, порушені у повістях Панаса Мирного, – "порабощення личности" /запис письменника від 17 травня 1865 року/ та проблема справедливості, насильства, які тісно пов'язані з долею "малої" людини /повість "П'яниця"/, з "винародовлюванням" селянства /"Лихо давнє й сьогочасне", "Як ведеться, так і живеться"/ та з образами інтелігентів /"Народолюбець", "Лихі люди"/.

4. Герої-інтелігенти у творах Мирного виступають носіями ідей страждання та самопожертви: самопожертва не усвідомлюється її носієм, виступає як належне; страждання переживається особою як привнесена ззовні необхідність – моральний обов'язок.

5. Повісті Панаса Мирного служать зразком тісного поєднання етичних питань з естетичними вимогами, свідченням, що основою їх були безпосередні реалії дійсності.

ЕТНОКУЛЬТУРА ЯК ОДИН З ГОЛОВНИХ ІДЕНТИФІКАТОРІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ /ДУХОВНОСТІ/ ЕТНОСУ

Національна культура кожного народу складається з різних чинників, але визначне місце в ній посідає етнокультура /фольклор, народно-прикладне мистецтво, звичаї, уявлення, мова тощо/, які допомагають усвідомити нам себе як члена конкретної етнічної спільноти.

Саме етнокультура в системі національної культури виступає суттєвим ідентифікатором національної свідомості людей в різних етнічних спільнотах, бо в ній закладені головні диференційні ознаки духовності народу, спроможність декодувати речовий світ та розшифровувати світ цінностей і комунікативні засоби в національно забарвлених формах.

Феномен унікальності етнокультури полягає, безперечно, в тому, що вона зберігає в своїй свідомості особливості в структурах сприйняття і розуміння простору, часу, кольору..., тобто формує свою модель світу, відношення до природи та взагалі Всесвіту.

Етнокультура сьогодні, особливо в сучасних умовах державотворення, займає значне місце в національній ідентифікації народу, бо надає змогу найбільш повно відчутти свою належність до родючого, усвідомити своє місце в ньому. Вона на протязі свого довгого існування була тією підвалиною, на основі якої формувалось розуміння духовності етносу, зберігалися кращі перлини народної культури.

Відчуття національної належності до конкретного етносу, тобто етнічна свідомість /складовими елементами якої є національний характер, етнічний "темперамент", етнічні звичаї, почуття, етнічна самосвідомість, етноцентризм/ в наш час національного відродження набувають особливого венту. Вони покликані не тільки усвідомити себе як члена етносу, а й пояснити бачення місця свого народу серед інших, що пов'язане насамперед з проявом феномену уподібнення, віднесення, ототожнювання своєї етнокультури з іншою.

Таким чином етнокультура найбільш повно інтегрує уявлення самосвідомості, духовності народу.

МІФОЛОГІЗМ РОМАНУ О. ГОНЧАРА "СОБОР"

1. За рядом структурних ознак /розвиток оповіді та відносин між елементами твору на основі бінарних опозицій з їх подальшим примиренням, передача універсальних істин, вихід змальованого світу за рамки часу і конкретного простору / та за функцією /актуалізація досвіду попередніх поколінь/ "Собор" можна було б визначити в цілому як роман-міф.
2. Таке визначення дає підставу осмислити основний конфлікт роману як протиріччя між первозданим /у канонічних міфах-сакральним/ - аморальним, моральним і штучним, тобто як конфлікт між природними і набутими від цивілізації початками у свідомості людини. Центральну роль у конкретизації змісту конфлікту відіграє собор як катализатор внутрішнього світу персонажів. Духовна еволюція героїв твору, котрі виявляють своє ставлення до собору, здійснюється у формі каяття-покути /Ська/, передачі сакрального знання /Ізот Лобода/, обряду ініціації /Микола Баглай/, що актуалізує досвід предків у свідомості заціплянців і гарантує подальше життя суспільства.
3. Роман уміщує ряд провідних для української літератури XIX і XX століть проблемно-тематичних пластів: збездичена, опоганена жінка /архетипно-матір-земля, Україна/, призабута козацька слава та її відродження, співвідношення істинної свободи та анархії козацької вольності, органічність зв'язків людини із природою /звідси потужний струмінь в романі русоїстсько-пантеїстичних мотивів/, із людством. Вирішення означених проблем О. Гончар вбачає на шляху освоєння та застосування народного морально-духовного, гуманістичного у своїй основі, досвіду. Віра в його невмирущість, у "світлі" начала як первозданну, істинну основу людської суті складає серцевину міфологічної думки письменника, визначаючи, в решті решт, особливості його роману як роману-міфа, а в ідейному плані обумовлює величезний духовний потенціал "Собору".

ФОРМУВАННЯ ДУХОВНОГО СВІТУ МАЛОГО ІВАСИКА В АВТОБІОГРАФІЧНОМУ Оповіданні І. ФРАНКА "У КУЗНІ"

Твір І. Франка характеризується, насамперед, тим, що автор зображує події крізь призму сприймання дитячої уяви. Казково-фантастичне освоєння дійсності, властиве малому Івасеві, підносить у його очах ковальську працю до висот мистецтва. Звідси поетизація буденної праці, одухотворення скромних сільських трудівників. Чарівний світ нашого героя, який поетично вбирає у себе дійсність крізь невтомну працю, намагається самоізолюватися, самозамкнутися у власній красі.

Це зумовлює ліризацію душі героя, надає їй лагідних поетичних рис. Оповідь, яка ведеться від його імені, характерна тим, що передаючи процес самоусвідомлення героя, його захоплення мистецтвом праці, витісняє інших персонажів на другий план.

Зосередимо свою увагу на образі Франкового батька - вмілого коваля. Він несе могутній духовний заряд: образ батька - втілення морального ідеалу, якого так прагне дитяча душа. Карбівничий чистого металу в творі виконує також роль оповідача. Вставні оповідки і притчі, які ми чуємо з його уст, не виділяються на тлі авторської оповіді, а органічно вплітаються в її канву, розширюючи оповідний діапазон твору. Ця паралельна до авторської оповідь ще раз підкреслює щедрість батькового серця і багатство його душі.

Поруч з чарівним світом маленького Івасика, в оповіданні І. Франка існує цікавий, багатограний, мудрий світ батька, який випромінює добродійну енергію, допомагає малому хлопчині зрозуміти таємниці життя. Формування духовного світу дитини відбувається в безпосередньому взаємозв'язку з поетичним духом праці, що владарєє в тій реальності, яка оточує нашого героя.

РОЛЬ ТЕАТРУ Л. КУРБАСА В ДУХОВНІЙ КУЛЬТУРІ
УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

Культурне життя України 20-х і початку 30-х рр. немислиме без імені Леся Курбаса, великого українського режисера, засновника двох неповторних театральних колективів, постановника багатьох п'єс на новій українській сцені, мислителя, який подарував світовій художній культурі неповторну за оригінальністю та яскравістю режисерську систему.

Творчу діяльність Леся Курбаса можна поділити на два етапи. Перший – робота в театрах Львову, Тернопілля, створення "Молодого театру". Другий – робота педагогом, режисером, створення театру "Березіль".

"Молодий театр" під керівництвом Курбаса став театром пошуку та відкриттів, постановки вражають своєю самобутністю і оригінальністю. "Молодотеатрівці" ставлять перед собою мету творити і проводити в життя такі форми театального мистецтва, в яких змогли б проявитися у всій красі і повноті творча індивідуальність сучасного покоління українських акторів. Програмним для театру став спектакль "Цар Едип" Софокла.

Створення творчої спілки, а потім театру "Березіль" ввійшло в історію вітчизняної та світової культури як зразок справжньої співдружності представників усіх видів мистецтва: театру, поезії, живопису, музики, танцю. Робота в цьому театрі дала можливість Л. Курбасу завершити створення своєї режисерської системи, яка в повній мірі втілилась в спектаклі "Джиммі Хіггінс" за романом Е. Сінклера. Постановки Л. Курбаса цього періоду стали значними подіями в театральному житті України. Причиною успіху театру, великого інтересу глядачів до спектаклів, гри акторів була визнана режисерська система Курбаса.

Сьогодні, коли народ незалежної і великої України докладає зусилля до відродження національної свідомості, мистецтву, культурі, /як ніколи/ слід звернутися до спадщини Леся Степановича Курбаса, все життя якого було віддане створенню національних духовних цінностей.

ФІЛОСОФСЬКО-ПСИХОЛОГІЧНЕ ВІДБРАЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ДУХОВНОСТІ
В РОМАНІ В. АСТАФ'ЄВА "ЦАР-РИБА"

В останні два десятиліття в літературному процесі найбільш помітними високохудожніми явищами стали твори письменників, у яких філософськи і естетично осмислюється концепція світу і людини, а точніше людини на планеті як частини, як розумної мікро-величини, яка входить в єдиний, пілісний макрокосмічний простір. Наука, мистецтво, релігія стали перед проблемою: яку ж роль виконує людина на Землі – руйнівну чи будівничу?

Економічні, військові і духовні катастрофи століття розглядаються сучасною літературою як заклик до духовного відродження людини, до очищення душі, до усвідомлення людського призначення – бути близьким і до природи, що означає порятунок людини, порятунок миру між людьми, порятунок всієї планети.

Одним із багатьох подібних творів є роман В. Астаф'єва "Цар-риба", "чи не єдиний, за висловом С. Залигіна, роман на тему психології і екології разом взятих", у якому письменник аналізує проблему духовності, яка приймається як аксіома познання людини з природою на новому колі спіралі руху. Ця основна проблема роману В. Астаф'єва "Цар-риба" просліджується в двох аспектах – філософському і психологічному.

Єдність та боротьба добра і зла зображуються в багатопла – новій взаємодії людини, суспільства і світу природи. Звідси контрастність, зіткнення різних часових планів, використання притч, внутрішніх діалогів, монологів, образів оповідача і автора.

Зло в романі В. Астаф'єва диференційоване в конкретних образах і художніх засобах. Сам же автор не займає позицію всепрощення, а поетично досліджує кризовий стан суспільства.

Письменника хвилює думка про можливість порушення людиною рівноваги в природі, тому різного роду персоналі-бракон'єри твору /брати Устробіни, Грохотало, Гога Герцев та ін./ уособлюють зло.

Найбільшому дослідженню духовні, психічні й фізичні можливості сприяють екстремальні ситуації, які мотивують і різку зміну психічного стану людини. В такій ситуації негативний герой здатен на покаяння, що говорить про чітку авторську позицію – ніщо не проходить безслідно в багатовимірних зв'язках людини з природою. А тому твір "Цар-риба" можна назвати екологічним романом.

ДУХОВНІСТЬ ОБРАЗУ САВИ ЧАЛОГО З ОДНОІМЕННОЇ
ДРАМИ М.І.КОСТОМАРОВА

Важливою ознакою сьогодення є інтерес українського народу до своїх державних надбань. Видаються і перевидаються твори митців, які були причетними до збирання і збереження творів про нашу сиву давнину і витoki української народності та самосвідомості. Серед таких дослідників чільне місце посідає М.І.Костомаров.

На жаль, до недавнього часу це ім'я не популяризувалося. Але такий яскравий діяч гідний того, щоб ми його добре знали. Тому й постало перед нами завдання: дослідити зміст духовності бодай окремих образів творів цього митця.

Чи не найбільш суперечливим є образ Сави Чалого з одноіменної драми. Йому притамані такі риси, як:

1/почуття національної самосвідомості, вірність своїй батьківщині: "Ви кажете, чого я такий сумний та сумний? А хто не сумуватиме за своєю волею, що самі у себе віднімаємо? Хто веселитиметься, дивлячись на те, що там послідню худобу у людей забирають, дітей від матерей віднімають, у православні церкви не пускають, сповідатися та причащатися не велять... Не таке вам пиво пити подобає, коли наша Україна пропадає..."

2/душа Сави Чалого була переповнена скромністю і честолюбством, почуттям товаришкості: "Спасибі за те, що ви мене не забуваєте. Але мені б миліше було слухати, якби ваші шаблі забрякали або самопали заревли, ніж отаку честь на мене одного";

3/сміливість у бою з ляхами: "Хто ляхів, як снопи валаяв? Від кого пан Конєцьпольський трусився?.. Чия слава по всій Україні, як грім, гремить? От хто! Пан Сава Чалий, гомінний, хоробрий, славний наш пан Сава";

4/почуття справедливості і нескореності: "...Хіба ми вам... /шляхтичам/ вірно не служили? Хіба ми вас од ворогів не боронили? Чи не проливали ми за вас своєї крові? А яка за се була дяка? Що нам од вашої неправди нікуди тепер діватися! Ніколи б ми не бунтували, коли б ви з нас не глумували!";

5/глибоке почуття віри: "Я своїй вірі не зрадник", "Моя віра мені над усе дорожча", "Наша віра християнська, свята і не-

порочна: віруєм ми в Господа Ісуса Христа, і матір Його пречисту, і святих Його, віруєм так, як діди наші віровали, і зостаємось кріпкі у тій вірі, що хочете з нами робить!";

6/прагнення до встановлення дружніх стосунків польського і українського народу, до захисту своїх співвітчизників від католицизму: " Візьмете мене ви /шляхтичі/, мені те легко буде на душі, що за віру свою доведеться вмерти, уб'ють мене козаки, я весело мушу вмирати: знатиму, що за короля свого предаю душу";

7/герой вірно і ніжно любить свою Катрю: "Ніяк не налюбуюсь, дивлячись на тебе; не налюбуюсь з тобою! Хоч до смерті милуватимуся – усе здаватиметься, що мало".

Але не дивлячись на таку кількість високих рис Сави Чалого, він має ще й негативні. Це:

1/ готовність відступитися від батьківщини із-за своєї гордості і образливості: "Коли я їм не до мислі, так і вони мені байдужі! Виженуть горобця із-под оселі, так він і до другої полетить! У ляхів землі багато ... приймуть мене до себе та ще більш зважатимуть, чим ті, за кого я отут аж шість ран залучив";

2/ моральна нестійкість Сави привела його до зречення свого батька, а це – один з найтяжчих гріхів, які не можна винести українцеві. Автор, з одного боку, засуджує цей вчинок, але, з іншого, – розкриває причини такого зречення: батько першим врадив сина під час виборів гетьмана.

Як бачимо, М.Костомаров змалював Саву Чалого високо духовною людиною, відданою своїй вірі, коханій і батьківщині, але такого, що за певних обставин здатна відступитися від найсвятішого.

Автор намагається показати свого персонажа всебічно, акцентуючи увагу на його внутрішньому світові, на тих рисах, які є провідними для цього значного характеру. Автор психологічно вмотивовує поведінку Сави Чалого, заставляє свого персонажа самого пояснювати причини своїх вчинків.

Щоб належно опініти цей характер, треба опінювати його: як громадського діяча, і як людину.

ДУХОВНИЙ ІДЕАЛ У "КИВНО-ПЕЧЕРСЬКОМУ ПАТЕРИКУ"

З введенням на Русі християнства змінився ідеал людини взагалі і моральний ідеал зокрема. Серед світського населення точилися безкінечні міжособні війни, і князі в них не могли залишитися безгрішними. Зректися всього світського і суєтного могли тільки християнські монахи, священнослужителі. Отже, на перший план виходить духовна особа, перковник.

"Кивно-Печерський патерик" – це збірник оповідей про монахів, близьких до ідеалу християнської духовної людини, як наприклад, ігумен Феодосій Печерський. Якими ж бачаться риси ідеалу авторам патерика? Феодосій повністю відмовляється від матеріальних благ; ні гроці, ні їжа, ні умови життя його не цікавили, при цьому не цурався він фізичної праці, "веселяся духом" виконував чорну роботу, допомагаючи іншим ченцям. Простий, великодушний, скромний Феодосій з великою повагою ставиться до всіх людей, що його оточують; прощає їм образи і навіть допомагає, бо вірить, що усе відбувається з волі Божої. Але до себе Феодосій був безжальним. Він міг випробувувати своє тіло, бо вважав, що, загартувавши тіло, можна загартувати і волю. Відзначався Феодосій чесністю, справедливістю, щирістю, прямолінійністю у стосунках з людьми, добротою і милосердям. Навіть злочинців у в'язницях не забував, посилав їм щотижня віз із хлібом.

Однією із найпомітніших рис характеру Феодосія Печерського є його працьовитість.

Влада не змінює Феодосія, бо головна мета всього його життя – служіння Богові, і зовсім не важливо, хто він є – простий чернець чи ігумен. Феодосій – мудрий владика, взіреть для монахів.

Глибокою і непорушною була віра Феодосія. Коли спокушала його нечиста сила, не злякався він бісів, а вистояв у темній печері завдяки Божій силі й вірі своїй. Покірність, терплячість, служіння Богові, поклоніння йому в ім'я спасіння душі – життєве кредо Феодосія Печерського.

Щоб поглибити і розширити риси ідеальної людини, в "Кивно-Печерському патеріку" розглядається життя і діяльність інших монахів. Але вони тільки доповнюють ідеальний образ Феодосія Печерського.

ПРОБЛЕМИ ДУХОВНОСТІ У ТВОРАХ "ІФІГЕНІЯ В ТАВРІДІ"
ЛЕСІ УКРАЇНКИ ТА ЄВРИПІДА

Проблема співвідношення духовності двох культур - античної /древньогрецької/ та новочасної /української/, що взяті в історичному часі - це проблема, яку не можливо вирішити раз і назавжди в рамках однієї роботи. Загально відомо, що коли мова заходить про античність, її духовність у відношенні до українського мистецтва, то в уяві українознавців виникають цілі епохи від часів легендарного миття Алімія до Лесі Українки. І якщо можливо говорити про відносну стійкість епохальних пристрастей та опінок, то шукати її слід у безконечному розмаїтті індивідуальної творчості, яка перетворює єдність епохальної тенденції на безліч відтінків та нюансів.

Конкретне завдання нашої роботи - простежити, як змінюється ставлення до античності, його духовності на окремому етапі розвитку української літератури, хоч підґрунтям для такого розкриття теми є уявлення про загальний характер античного світогляду, античної духовності, що відмінні в своїй основі від світосприймання людини українського суспільства і від українського мистецтва, що цю духовність виражає. Ми зупинилися на аналізі духовності у двох творах, що мають спільну сюжетну основу - "Іфігенія в Тавриді" Лесі Українки та Еврипіда. Первісний зміст міфічного сюжету було оброблено у відповідності до древньогрецької концепції духовності, яка мала своє розуміння трагічного. Визначальними рисами античного світосприймання, що виражені у древній трагедії, були: роль божественного, що визначає долі та діяння смертних, принципи родової свідомості, що сформувавши героїчний пафос трагедії та поведінку її героїв, елементи культових обрядів і своєрідність релігійних почуттів, що пронизує художню тканину творів. Герої Еврипіда відзначаються цільністю та мужньою безкомпромісністю. Зокрема, Іфігенія - тверда та рішуча, варвар Феоант - марновірний, Духовний стиль трагедії Еврипіда відзначається простотою, величавим спокоєм, красою та прозорістю.

Деякі зміни, внесені Лесею Українкою в структуру та до складу дійових осіб не мають вирішального значення. Головні ж зміни стосуються внутрішнього трактування початкового матеріалу, напов-

нення традиційної форми новим духовним змістом в душі ідей українського відродження початку ХХ століття. Язичеське світосприймання з його жертвоністю поступається місцем перед моральними мотивами обов'язку, справедливості й істини. В основу драми Лесі Українки покладено психологічний конфлікт, що ґрунтується на внутрішньому пропесі очищення та самозвеличення людської душі під впливом широї ідеї гуманізму, прометеїзму, втілених в образі Іфігенії. Герої драми Лесі Українки наділені рисами, що притаманні людям українського суспільства початку ХХ століття, вихованими у душі Шевченкової любові до ближнього /правдива та самовіддана Іфігенія, шляхетний Фант, рефлексуючий Орест/. Твір геніальної Лесі Українки дихав стилістичною витонченістю, музичністю. Українська ментальність наповнює античний сюжет і робить його привабливим, сучасним. Леся Українка не стала простим наслідувачем Еврипіда, "не пристосовувалась /за висловом Дю Белле/ до краси слів", а наповнювала старий зміст українською духовністю, що дало прометеївську силу її твору.

Новопашина О., Скиба С.М.,
Кривий Ріг

ДУХОВНА СПОРІДНЕНІСТЬ ТВОРІВ ЛЕСІ УКРАЇНКИ ТА НІМЕЦЬКИХ РАНЬОРОМАНТИЧНИХ ТВОРІВ

Гегель вказував на те, що "будь-яке порівняння кульгас". Тому ми обережно підходимо до порівняння духовності "несоромантизму" Лесі Українки і ранньонімецького романтизму, адже творчість цих людей віддалає щонайменше сто років. То ж не можна не помітити відмінності в духовності українців початку ХХ століття та німців початку ХІХ століття. Однак бачимо й спільне: осуд українством початку ХХ століття і германством початку ХІХ століття бездержавності; розчарування німців в ідеалах французької революції 1905 року; спроба віднайти ідеал у минулому німецькому рипарстві та в подібному йому українському козацтві; спільне звернення до раннього християнства; заперечення рабства матеріального та духовного.

Головна тема ранньогерманської думки в поезії Німеччини - це спроба неушкодженого і повноцінного формування людської індивідуальності. Новалис, брати Шлегелі /передусім у "Люшинді" та "Фрагментах"/ не сприйняли нового буржуазного ладу, за якого суспільний прогрес мусив "оплачуватися" занепадом людської індивідуальності. Ранні романтики не могли задовольнитися таким станом речей: вони

опонували своєму вікові і прагнули захистити свій ідеал від людини та людськості. Естетизація політичних та соціальних принципів, а також спроба, виходячи з естетичного ідеалу, змінити дійсність, містить у собі небезпеку замінити історичну дію духовною дією і ліквідувати зв'язок поезії з дійсністю. Ранні романтики дійшли того, що тільки дійсність, "вийнята" з глибини душі поета, є нібито власне справжньою дійсністю. Іншою рисою раннього романтизму є його містицизм, визнання свого безсилля перед суперечностями часу. Лесі Українці належало творчо висвітлити /безумовно, за інших часових та просторових умов/ велике художнє й етичне відкриття раннього німецького романтизму – індивідуалізм. Однак II індивідуалізм – це вже не втеча, а прагнення героя, бунтаря-самітника, повести живою мовою живих людей за собою. Різні люди в різні епохи об'єднанні у Лесі Українки одним – прагнення звільнити себе і інших від будь-якого рабства. На відміну від ранніх романтиків йани Леся Українка інакше розглядає і християнство. У неї це не мета, а лише надія на визволення. При цьому поетеса не визнає ніяких догм, ніякої нелюдськості. Навіть Христос у неї поціновується лише як поборник справедливості та антидогматизму. Отже, підсумовуючи, ми маємо сказати, що Лесю Українку повднує з ранніми романтиками глибока увага до особистості, духовного світу героя, однак II герой не ховається у власному світі, а йде на вершину і веде за собою народ, II християнство кличе не до покори, а до супротиву диявольській силі реакції, будь-якому пригніченню. II герой мріє не про "Новий Рим", а про те, "коли загине новий Вавілон" і наш народ, кожна українська людина здобуде свідомо обраний індивідуальний /хай навіть самотній/ духовний шлях саморозвитку.

ДУХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ РОМАНУ О.ІВАНЕНКО
"ТАРАСОВІ ШЛЯХИ"

Ім'я Тараса Шевченка давно стало символом духовного здоров'я України. Внутрішнім світом генія цікавилось багато поетів і письменників. Особливо багатогранно змальовано його у творах української художньої документально-біографічної прози, зокрема, в романах "Поетова молодість" Леоніда Смілянського, "В степу безкраїм за Уралом" Зінаїди Тулуб, "В сім'ї геніїв" Гната Хоткевича, "Тарасові шляхи" О.Іваненко.

Українські літературознавці не раз звертались у своїх дослідженнях до художньо-біографічної шевченкіани. Особливий внесок у цьому напрямі зробив І.Д.Ходорківський. Але, аналізуючи твори в цілому, ще ніхто не акцентував уваги саме на духовному потенціалі цих романів.

Великий духовний потенціал несе в собі роман О.Іваненко "Тарасові шляхи". У ньому письменниця з глибокою психологічною достовірністю описала еволюцію духовності Шевченка, який, за словами І.Франка, "був сином мужика і став володарем у царстві духа".

Загальновідомі факти з життя поета: дитинство, навчання в академії, подорожі по Україні, участь у роботі Кирило-Мефодіївського братства, заслання. О.Іваненко не белетризує. Вони стали своєрідним тлом для показу росту свідомості і духовності Шевченка: від захоплення історичними оповідами діда про славетне минуле України до усвідомлення її рабського становища і боротьби за визволення.

Цікаво описала Іваненко тонке відчуття Шевченком прекрасного, його захоплення крадими зразками культури і мистецтва, рідною українською природою.

Письменниця не обминула увагою і високу духовність передових прогресивних діячів науки і культури, в оточенні яких жив і творив поет. Навела також зразки бездуховності сильних світу, проти яких галко виступав Шевченко.

Народ, що подарував світові генія, змальований у романі як невичерпне джерело духовності, основний носій її.

ДУХОВНИЙ СВІТ УКРАЇНСЬКОГО ЧУМАЦТВА В ХУДОЖНЬО-
ДОКУМЕНТАЛЬНОМУ НАРИСІ Г.П. ДАНИЛЕВСЬКОГО " ЧУМАКИ "

Тема чумацтва, посівши вагоме місце в усній народній творчості та історіографічній науці, увійшла в літературу. Художньо-документальний нарис Г.П.Данилевського "Чумаки" /1856/ був у ті часи чи не єдиною розвідкою у літературознавстві про унікальний господарсько - побутовий промисел.

Письменник українського походження був добре обізнаний з чумацтвом не тільки з історичних праць, а й із життя.

Про походження мова "чумак" існує декілька думок. За Максимовичем, воно походить від татарського слова "чум" або "чюм" - коряк. Історики Скамьковський, Новосільський та І.Рудченко стверджують, що назва "чумак" пішла від слова "чума" /"джума"/. Збираючись у дорогу, чумак обмашував льоґтем штани й сорочку, "остерегаючись чуми й гадюк". Назва "чумак" у кінці шістедсятих років ХІХ ст. була застосовно до людей, що торгували переважно рибою та сіллю, за якими їздили на волах у Крим і на Дін. "Отже, власне, ми розглядаємо ...слово чумак не більше як дрібний крамар, промисловець, або й просто - візник, який возив до моря ... зерно, обіддя ... і розвозив все по ярмарках та по базарах в межах усієї України".

Для чумака в ХІХ ст. були властиві такі риси характеру: - простота в їжі, одязі, побуті: "Хоч би який багатий був мало - рос - простолюдин, він не кидає своїх звичок, ходить у тій самій грубій сукняній свиті ... пилнує, щоб і дружина опадила харчі та одіж".

- хоробрість чумаків, невоювничий, неагресивний кшталт. На багаточисленних прикладах Данилевський показує, що неосвічені селяни-дипломати з хлібом, сіллю, з виробами, предметами ужитку йшли виключно з мирною місією до сусідніх країн, усюди вміли собі дати раду, добитися мети.

- любов до природи, ліризм, поетичність світосприймання, культ краси в найбуденніших моментах побуту: "Тільки в хаті його чистіше і просторіше".

-гостинність .

Отже, в чумацтві закладений один із проявів духовності українців.

ДУХОВНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ
 ЯК ФІЛОСОФСЬКИЙ АСПЕКТ ЛІТЕРАТУРНОЇ СПАДЩИНИ
 В. СТЕФАНІКА

Не одне покоління літературознавців - дослідників вражає невишуканість, простота і разом з тим велика емоційність малої прози В. Стефаніка. Неперевершеним майстром соціально - психологічної новели увійшов він в історію світової літератури. Але філософський аспект літературної спадщини українського письменника залишився майже недоторканим і тому потребує окремого вивчення.

Скривджений, виснажений, замордований герой новел Стефаніка наперекір долі ставить питання, пов'язані з прагненням пізнати себе. Хто людина на цій землі? Звідки вона прийшла і куди повинна повернутись? Де її загублений рай? Але відповіді він шукає не в народній мудрості, а у власному серці.

Ледве не кожна новела Стефаніка може розглядатися своєрідною ремінісценцією біблійної історії Йова, ледве не кожен герой її повторює його, Йова, книгу. Спочатку одружується, будує хату, "тріскає від роботи, від своєї і чужої", плодить собі подібних, але вірить, що то - єдине можливе. Доки створює він свій світ, Бог для нього - це Розум. Докази його існування не потрібні. Та згодом герой втрачає віру в розумне створення світу, отже і втрачає таку позицію по відношенню до Бога: злиденне життя не дає ніякої підстави для такої тези. Бог перестає бути Всесвітнім Розумом, герой сприймає його тільки на рівні серця. Але якщо Бог - почуття, то людині завжди потрібні докази його існування, та абсолютної віри вона не досягає ніколи. Така неможливість досягти віри є причиною того, що підіймається бунт супроти Бога.

Витримуючи випробування за випробуванням, дивлячись, як все йде йому з рук, а ніщо - в руки, почуваччи, що настає йому край, герой Стефаніка звертається до Бога, як і біблійний Йов: "Хай загине той день, що я в ньому родився, і та ніч, що сказала: "Зачавсь чоловік" (Кн. Йова; 3,19). І тоді Антіп та

Николай, Лесь та Іван, Дмитро та Гриць, Федір та Данило, Георгій та Максим, не особливо ласкаві та ніжні і без того, ставть злими без міри, потворними та хакливими, і починають знудатися з себе, з близьких та далеких, спускаючи всю звірячу простоту.

Сумнів віри несе з собою позбавлення уяви про доли небесну. Але тоді рай починають розшукувати десь поруч, на землі. Для героя Стефаніка рай - це дитинство, власне, не так саме дитинство, як уява про нього та спогади. В останніх дитинство зберігається, як світлий, святковий та чистий окрес життя. Тому білий колір є своєрідною відзнакою прози письменника, підкреслює ліризм його новел:

- пішов від мамі у біленькій сорочці, сам білий;
- листочок білої берези;
- сліди маленькі, як білі квіти;
- волосся спадає маленькими білими нивами;
- мала дитина, що вчиться перший раз ходити і кладе білі ноги з радістю по землі.

Ідеалізація дитинства ми знаходимо ще в Біблії. Христос сказав учням своїм: "Коли не навернетесь і не станете, як діти, - не ввійдете в Царство небесне!" (Мф.; 18, 2-3). Можливо, саме так і повертає письменник своєму героєві його втрачений рай.

В новелістиці Стефаніка два дитинства: одне для світу шире світло на спогади дорослого, інше - реальне. В останньому "великі" забувають, що саме в світі дітей добро і зло невідокремлені одне від одного. Діти щирі в усьому, навіть у своїй жорстокості. Вони не вміють жаліти й лукавити. Їх світ - світ сильних, а слабкість дитинством нехтується, зневажається та ображається, навіть слабкість рідних людей:

- Як баба синіла і заходилася від кашлю, то діти дивилися на бабу цікавими очима і все показували пальцями на бабу та говорили: "Аді, аді, баба вже вмираєть" ("Осінь");

- Хлопці... підбігали, як щенки, і били по ногах, і відбігали, і знов били. Найле бавилися, майже сміялися... били, як скажені ("Лесева фанілія");

- "Деда зсукали ще свічку та й казали, що якби ви вмира-

ли, аби вам дати в руки і засвітити. Коли я не знаю, коли давати?" ("Кленові листки").

Дитина в усьому бачить елемент гри. Часто вона виконує ту роль, яку вимагають від неї дорослі. Але біль, самотність в світі дорослих залишається. І лише два надійних засоби опікають її: сміх і сльози. Маленькі герої Стефаника сміються різноманітно: і весело, і безтурботно, і навіть жорстоко. Вони і плачуть по-різному: від образи, від страху, плачуть тому, що від них цього очікують. Та буває плач від Бога, коли дитина розуміє серцем те, що не в змозі збагнути розумом.

Діти у Стефаника сприймають реальний світ більш толерантно, ніж дорослі. Вони не бунтують, згодні на ті умови, які ставить життя. Є в них якась несвідома мудрість, за якою добро і зло сприймаються байдуже. Вони - частина самої природи. Тому постійно зустрічаються порівняння з нею:

- діти - голуби;

- стадо перепелиць, що спочивають, але все готові летіти;

- маленький кулачок, як головка буряка, - тихеньке процвітання цілого життя...

Це дитинство, за письменником, не має "ні скарги, ні смутку, ні радості".

Світ дитинства в новелах Стефаника, як і світ дорослих, це не тільки відображення реального світу, але й засіб для його глибокого філософського аналізу, що підкреслює особливе значення своєрідної літературної спадщини талановитого письменника та високу духовність української літератури.

ШЛІФУВАННЯ У ФОЛЬКЛОРІ – ОМАНА

Хто б млилувався нешлифованим алмазом? А так, бриліант-краса, люди життя віддають. Приємно тримати в руках будь-яку відшлифовану болванку. Нащо вже граніт, відшлифований – видається навіть теплим. Далі поняття слова розширюється. Так, спортсмен шлифує, частіше вживають термін відтирацьовує, відповідні рухи, справи. Теж добре. Солдат – крок, маніпуляції з рушницею, пилий комплекс поведінки в шерензі. Миле видовище. Прикладів зі сфери шлифування не бракує у фольклорі, термін шлифування настільки прижився, ніби тут він і народився. Скористався ним І. Франко, важливо, що він умовно жив його щодо фольклорного твору. Але як він характеризує життя пісні в його інтерпретації – зовсім не шлифування.

Образно, висловився М. Грушевський: "Твір незаписаний, перепущений через усну традицію поколінь, часом довгого ряду їх ... обтирається, шлифується, як камінь, несений водою" /М. Грушевський. Історія укр. літ., I, стор. 13/.

Є і така аналогія, зовсім непогана: "Народ – це все одно, що золотошукач, він відбивав, зберігав і несе, шлифуючи протягом багатьох десятиків літ, тільки найцінніше, найгеніальніше" /М. І. Калинин. О літературе. Л., 1949, стор. 194/. Процитуюмо ще й Сталіна: "Народ свої пісні шлифує впродовж століть і доводить до високого ступеня мистецтва" /Вопросы философии/1950, №3, с. 239/.

У трактуванні сучасного фольклору шлифування виглядає абсурдом. "На наших очах відбувається мистецьке шлифування пісень"; "сирувата співанка завтра заіскриться у всій красі мудрого відшлифованого народного слова".

"Поступово шлифуються в побуті "старі" зразки пісень, створені на зорі радянської влади" /Укр. нар. рад. пісні. "Мист.", К., 1955, стор. 5./.

"Значна частина сучасних пісень ще перебуває в стані доробки і шлифування" /Укр. нар. ліричні пісні. К., 1960, стор. 4/ Або: "В процесі масового шлифування пісні досягаються злагодженість, виправданість і міцність тексту" /Там же, стор. 7./ Навіть таке застосування знайшов улюблений термін: "Завершили шлифувати пісню всім хором під час розучування".

В залежність від шліфування ставиться навіть ціла узагальнення, типізація.

Мета цих викладок вчених не проста. Якщо трапляються "далеко недосконалі з естетичної точки зору" радянські пісні, так це тому, що вони "не зазнали того суворого колективного шліфування, яке забезпечило на протязі віків високу художню цінність дожовтневим народним творам" / М.Т.Рильський.-36.Історичний епос сх.слов"ян,1958, стор.44/.

Добре. Прості нешліфовані радянські зразки.

1. Якщо народ їх не знає, не співає, то звідки візьметься те шліфування?

2. Як з однієї урочистої спени на другу носить виконавець, що сумлінно завчив з журналу чи наукової розвідки, текст, то звідки ж візьметься шліфування?

3. Вони доживуть до завтра у головах науковців і в журналах? і шліфуватимуться?

Є певне явище в сучасному фольклорі, процес проходить, щось діється, яке дехто назвав шліфовкою. Але то не шліфовка. Істина не зразу дається, та вчені до неї наблизились, трохи розкусили, коли пишуть: "Упорядники в своїй роботі стикалися з фактами редагування текстів, а то і з випадками прямої фальсифікації" /Б.М.Путілов.Передмова.-Русский советский фольклор. Антологія. 1967.стор.6/.Он як воно справді йменується.

Шліфування підіймається до проблеми проблем, став символом нашого часу, життя. Від нього температурить наших учених, перед очима їм мерехтять невирішені питання.Во виходить, одне покоління,наші предки,задовольнялося субстратом, а друге, нове покоління, відшліфовало.Це у різних площинах часу, як з піснею "Була Польща,була Польща,да стала Росія"/Костомаров/,а чи відстань від первозору /XVII в./славнозвісної "Ой на горі та жінці жнуть".

Якщо взяти твори територіально розмежовані, то теж говорити про нешліфоване і шліфоване дивно:одні споживають сякий-такий продукт,обходяться напівфабрикатами, а другі,сусіди,близні чи дальні,-ті, куди твое діло,їм того й не показуй. У них і смак витонченіший, а візьмуть чуже, несковирне-то відшліфують. І так і с'як-шкурка не натягуються.

Коли визначасте хитромудре шліфування,тоді не звертайте уваги на варіантність,викиньте з вжитку і слово.І його навіть уявити не можна.

ПИТАННЯ ДУХОВНОСТІ І СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ
ІНТЕЛІГЕНЦІЇ

/За матеріалами творчості І.К.Карпенко-Карого/

1. І.К.Карпенко-Карий і час. Коло сучасників. Участь драматурга у суспільно-політичному русі. Еволюція світоглядних засад: від ідеї просвітительства до революційної демократії.

2. Друга половина XIX – початок XX ст. – епоха формування першого покоління української інтелігенції. Комплекс морально-етичних проблем /батьки і діти, усвідомлення власного походження-соціальних і національних витоків, принципів життя, норм моралі, задоволення егоїстичних інтересів, естетичного ідеалу, світогляду, гуманізму тощо/, пов'язаних з її становленням. Розуміння цих проблем І.К.Карпенко-Карим. Спроби їх дослідження і розв'язання в творах /"Понад Дніпром", "Хазяїн", "Суета", "'Житейське море"/.

3. Диалогія "Суета" і "Житейське море" – декларація моральних, етичних та естетичних норм І.К.Карпенко-Карого.

4. Втілення ідейно-художньої категорії авторської свідомості у творах. Поляризація героїв на основі мети життя. Моральні покручі Михайло та Петро Барильченки і їхні дружини Наталія та Аделаїда – продукт сліпого егоїзму, втрати орієнтирів на норми народної моралі. Іван – пошукач шляхів до гармонії людського життя у морі пошлості, голоду і безправ'я. /Початкова невизначеність життєвої позиції. Моральна нестійкість. Прозріння. Оптимізм. Мета: "... Я поборююсь усіма силами душі, впливу і в тихій, ясній пристані обновлююсь душею" /Т.З. –С.143/ ./

5. Авторське бачення оновлення: "робоча дисципліна" – гармонія життя.

6. Гармонія життя – духовність. Духовність – визначальна риса української інтелігенції, яка прагне "лічної свободи і незалежності" кожного члена суспільства, – любов до рідної землі та безгранична єдність з її народом, живлення від його прадавніх невмирущих джерел, знання і праця, "розумна праця у котрої з мета" /благодотворне перетворення суспільства/. "Без праці немає життя ... Да здравствує труд, а через нього життя, благо, задоволення і щастя! Все це в закон!" /Т.З. –С.340/.

УКРАЇНСЬКА КЛАСИЧНА ДРАМАТУРГІЯ У ЧАСІ І В ПРОСТОРІ

Звідки й звідколи тільки не починали українську драматургію. То нібито вона "прийшла" до нас аж із Іспанії /через Францію, Німеччину та Польщу/, та ще й при цьому твердять, неначе в ній не залишилося нічого європейського, жаліють за тим. То прабатьківщиною нашої сценічної основи вважають Візантію й далі - стародавню Грецію /пе щодо "шкільної драматургії"/. А то, і зовсім відкинувши будь-яку "закордонщину", оголошують її початком п'ясу І. П. Котляревського "Наталка Полтавка". А дехто й зовсім "закупоривши" свій національний театр у рамки забитої і загнаної Малоросії, замовив панахиду над її "патогенетичним" та ще хуторянським животінням.

Всі ці "концепції", "гіпотези" та "квиління" зіграли і справді наукову, ^{роль} бо були не безпідставними й не лженауковими, а й справді розкривали деякі сторони процесу формування нашої класичної драматургії впродовж багатьох століть.

Однак, дослідження показали таке:

1. Першоосновою і головним першоджерелом української суто національної драматургії стали ще дохристиянські діалоговані ігри, переспіви та танкові театралізовані дійства.
2. Впродовж останнього тисячоліття в Київській Русі і в Україні, тепер уже під тиском нових церковних обрядів та дійств, продовжили видозмінюватися ті ж таки дохристиянські традиційно-обрядові і ритуальні дійства, свята й гуляння, народні ігрища тощо.
3. Третім, не головним річизцем формування нашої драматургії стали народні вистави, які, як на сьогодні можна твердити лише із текстів, творилися уже в XVII-XVIII століттях.
4. Внесок християнства в цей процес також був немалим: стабільний і чітко театралізований церковний обряд та ритуал, інші церковні вистави та дійства; спочатку містеріальні, а потім і відкриті прицерковні та шкільні вистави й навчальні дійства/починаючи з діалогів та декламацій і закінчуючи багаточасовими літургійними видовиськами/ -XVII - XVIII ст.
5. Саме в цей час на межі між народною та церковною драматургією виникають народно-релігійні театралізовані дійства типу різдвяних та великодніх драм, вистав типу "Слово о збурен-

ню пекла" тощо.

6. Соціально-побутові та історичні діалоги, що виникали в рамках церковно-шкільної драматургії XVII-XVIII ст., але виходили далеко за її межі, вже вивели нашу драматургію й далеко за межі України: випускник Києво-Могилянської академії М. Кузачинський у Сербії написав п'єсу про останнього короля цієї країни Уроша У-го і тим самим поклав початок рабської національної драматургії і сербського національного театру; Ф. Прокопович і ряд інших українських драматургів, за зразком своєї історичної драматургії, започаткували й розвинули в Росії національний театр і драматургію світського характеру, в другій половині XVIII ст. далеко випередила й українську історіографічну драматургію.

7. Формальні, змістовні й сюжетні суто літературної драматургії України XVI-XVIII ст., дійсно, надзвичайно багатопланові, масштабні в часі й просторі: від біблійних часів і сюжетів авторської сучасності; від старогрецьких, іудейських, єгипетських, візантійських, польських подій і сюжетів до колізій на рідній землі; від рабовласницьких стосунків між людьми до відверто пробуржуазних способів пограбувань і протистоянь.

8. Лише той, хто навіть поверхово не ознайомився з тематикою народних вистав, інтермедій, "шкільної драматургії", не говорячи вже про філософські трактати Г. Сковороди, історичні та історико-політичні п'єси Г. Квітки-Основ'яненка, П. Куліша, І. Франка, Л. Старипької-Черняхівської, Я. Мамонтова, Г. Хоткевича та й того ж таки М. Старипького/котрого чи не найбільш звинувачують саме в "хуторянстві"/, В. Винниченка та десятків інших авторів, може без найменшого сумніву знецінювати надбання українських драматургів минулих століть. А де вже таким знати про філософсько-символістичні, ідеологічні "драми духу" в спадку А. Крушельницького, С. Черкасенка, О. Олесья, Лесі Українки.

9. Де ті дослідники, що взялися б вивчити гори української драматургії, котра, не пройшовши царської пензури, осіла в рукописних фондах та колекціях обох, колишній і теперішній, столицях Російської імперії.

Зовсім інша справа, коли хочеться говорити про розгасі поширення літератури в світових масштабах: тут, дійсно, зроблено далеко не все: Але хто, окрім нас самих, повинен турбуватися й про це. Поки ми самі не понесли нашу пісню в світі, доки її там і не чули. Доки ми не посприємо поширенню нашої драматургії в світі, доки й буде вона там невідомою.

ЦІННІСНЮ-ОЦІННИЙ АСПЕКТ РОМАНІВ ОЛЕСЯ ГОНЧАРА

1. Філософське трактування категорій цінність і оцінка в площині об'єктивно-суб'єктивних відношень має для літератури принципове значення: що ж у ній виступає цінністю і антицінністю, як вони співвідносяться із загальнолюдським і вічним, які ж критерії оцінок художніх надбань, якою мірою "вимоги часу" є історичними для поцінування творчості /або окремого твору/ того чи іншого письменника, що є серцевиною нетлінності справжньої літератури.

2. Цей комплекс питань набирає особливої гостроти сьогодні, коли переоцінюється творчий доробок багатьох митців, і коли міняються самі критерії цінностей – суспільно-політичних, морально-етичних, а отже, історичних та естетичних.

3. Незаперечним фактором є визнання Олеся Гончара митцем світового рівня, творчість якого підноситься над швидкоплинним часом, кон'юктурним "соціальним замовленням", бо має в собі "те, що не вмирає"/Леся Українка/ – вічні і загальнолюдські цінності. І щоб розкрити їх справжність та істинність, письменник у кожному своєму творі прагне провести читача дорогами випробувань своїх героїв, у яких і виявляється їх глибинна масштабність і неповторність. Діалектична єдність загального/народу/ і окремого/особистості/ закорінена митцем в історію свого народу, в його ідеали і цінності і разом з тим співвіднесена з розвитком світової духовності.

Так відтворення героїко-трагічного макросоціуму періоду Великої Вітчизняної війни /"Прапорносці", "Людина і зброя", "Циклон"/ і мікросоціуму окремої особистості спрямоване на утвердження "незниченності" найвищої цінності – самого життя, відповідальності Людини за Планету, її теперішнє і майбутнє.

4. Наголошуючи на такій концепції людини і у творах про нашу сучасність, письменник акцентує увагу на таких особистісних цінностях, як духовність, як здатність до творення, творчості, на антигуманності руйнації і нищення Землі, природи, душі людини /"Тронка", "Собор", "Бригантина", "Берег любові", "Твоя зоря"/.

5. Конкретно-чуттєвим виявом ціннісного аспекту романів О. Гончара є естетичні категорії, результати і оцінки: прекрасне-повторне, драматичне – трагічне, що представлені їх елементами.

ПОЕТИКА ДУХОВНОСТІ КОМЕДІЙ І.КАРПЕНКА-КАРОГО

Поетика духовності комедій І.Карпенка-Карого є підґрунтям художності видатного комедіографа України. Проблема властива творчості корифеїв українського національного професійного театру. Адже головна мета полягала в спрямуванні сценічної творчості на пробудження осмислення народом національного стану життя "на нашій, на своїй землі".

Піднесення духовності селянина І.Карпенко-Карий вбачав у просвіті, наукових дослідженнях у сільському господарстві, тому що покликання селянина зреалізує у праці на землі. Ці риси вклав у художню концепцію людини письменника у свій стиль. Лише такий шлях визначався розумним для оберігання гідності селянина. Все ж, що не відповідало цим принципам, дефінувалось нерозумним, суєтним у широкому життєвському морі, називалось "мужичеством" і складало ґрунт творення контрастів комізму. "Вибратись з мужичества" ставало метою персонажів. І.Карпенка-Карого і komponувало поетику комедійного майстра.

Він виробив дві основні закономірності своєї поетики комедійності. Так як драматург вважав головним на сцені розкриття людського духу, то у вираженні вимоги до драми – дії і характери чи характери і дії – надавав перевагу другому. А тому основну, наскрізну дію комедії виносив за кін, а на кону висвітлював почуття, думи, мрії, стосунки героїв-їх психологію. Для забезпечення руху сценічної дії винайшов спосіб нагадування про основну дію. Це і є перша закономірність. Друга – у виборі магістрального закону творення головного антифразису – апофазії. Калитка доводив, що єдиним засобом вибратись із мужичества є купівля фальшивих грошей, у другій половині комедії перемагає інша думка: в чесній праці успіх; Мартин Боруля через повернення дворянства, у кінці бачить, що лише в навчанні дітей і праці на землі щастя селянина. Пузир стверджує, що всі засоби збагачення корисні, а потім ця думка нівелюється.

Отже, проблема "вибратись з мужичества" є провідною у ви-яскравленні духовності селянина, художності творів письменника, їх поетики та естетики реценсії.

ПРОБЛЕМИ ДУХОВНОСТІ В ЛІТЕРАТУРНІЙ СПАДЩИНІ
АНТОНА КРУШЕЛЬНИЦЬКОГО

Антін Крушельницький – педагог, освітній діяч, письменник, літературний критик. Його творча спадщина досі недостатньо досліджена і осмислена. Важливою рисою його як літературної, так і педагогічної творчості є соціально-психологічний підхід до проблем освіти, виховання та інших проблем суспільного життя. Як справжній патріот, він виступав за становлення української державності на ґрунті соборності всіх наших етнічних земель. За свою національну позицію був переслідуваний польськими властями в час діяльності на рідних теренах у Галичині. Коли ж емігрував до Радянської України /1934/ став сам і вся його родина жертвою більшовицького терору.

У його діяльності і літературній творчості важливе місце займає елемент духовності в суспільному і особистому житті людей. Він оптимістично дивиться на зміну поколінь як на процес духовного зростання молоді змін. Педагоги, вихователі, літератори мають спрямувати, активізувати цей процес. У повісті "Буденний хліб" Крушельницький показав духовне становлення молоді людини в образі Івана Білинського. Протириччя між життєвою позицією Івана та його батька Степана становлять головну канву твору. Важливим фактором становлення духовності людини є релігія. В релігійних почуттях Івана автор показує намагання молоді людини відійти від догматичного сприймання вірування, знайти в них глибинний сенс.

Повість "Рубають ліс" також розкриває складності життя мешканців карпатських сіл, їх боротьбу за виживання, соціальне розшарування сільської громади. І в цій повісті також показана конфліктна родинна ситуація, першопричиною якої є невідповідне прагнення до наживи одної сторони та ідея присвятити себе служінню загальному добру, служінню людям – з другого. Перша позиція веде до духовної деградації, друга до духовного зростання людини, її морального загартовування.

Багата палітра духовних рис людей, їх почувань і вчинків розкрита в двотомному романі з часів визвольних змагань 1918-1920р., утворення ЗУНР. Ряд думок, висловлених А. Крушельницьким звучать актуально і сьогодні, в час розбудови незалежної України

ДУХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ТВОРІВ ІВАНА ДРАЧА В ЖАНРІ
КІНОДРАМАТУРГІЇ

Відомий український поет Іван Драч, який належить по покоління шістдесятників, не менш представлений в літературно-мистецтвотворчій процесі нашого часу як кінодраматург, який має вищу сценаристську освіту, автор десяти кіносценаріїв. В такому складному і синтетичному виді мистецтва, в якому спостерігається взаємопроникнення кількох родових ознак: літератури, кіномистецтва, епосу, лірики, музики – кінодраматургії – Іван Драч віднайшов свою стильову природу і художньо-кінематографічну оригінальність.

Багатогранність Драча-митця, його опоетизоване епічне начало виявляється вже в одній із перших кіноповістей – "Криниця для спраглих" /1964 рік/, за якою відомий український кінорежисер Кривий Ільяшенко поставив однойменний фільм.

Головна ідейно-тематична домінанта твору – історія невмирущості народного духу, національної пам'яті та честі – виявляється в епізоді життя української родини Левка Сердюка.

Цікаво визначив проблематику твору сам письменник: "У грішного-веселому, плотському, чалному, чуттєвому, можна сказати, кола-брюньонівському стилі я намагався торкнутися серйозних проблем – зв'язків людини з рідною землею, проблем, які вже скоро посіли значне місце в творчості багатьох письменників".

Точка відліку духовних цінностей у Сердюка глибоко національна. Починається вона з персоніфікованого образу народної криниці. Винесений в заголовок наскрізний образний елемент "Криниця для спраглих" драматизує, робить діалектичним зміст кінотвору. Особливо друга його частина – "...для спраглих". В цій закладеній метафорі "спраглисті" і протирічність долі, і звичайний людський талант, і відчуття героєм свого щастя. Образ народної криниці має фольклорну пісенну природу, виступає символом людської мудрості, чистоти, самотності. Наскрізний епіграф створює кільцеве композиційне обрамлення:

Ой, стояла там криниця-безодня,

Текла вода із лна холодна.

Це й створює особливий "духовний" колорит цього твору та інших кінодраматичних творів Івана Драча.

ПРОБЛЕМА НАЦІОНАЛЬНОГО ВИЗВОЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ
У ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ І. С. НЕЧУЯ-ЛЕВИЦЬКОГО

У постановці суспільних проблем у творах І. Нечуя - Левицького найбільш болючою і актуальною була проблема національних відносин у тогочасному суспільстві, стан розвитку українського народу як нації, його духовної свободи і розвитку національної культури. Особливо гостро піднімаються питання національного і соціального визволення народу у творах з життя інтелігенції.

Воротися за національне і духовне визволення народу здатна, на думку Нечуя, освічена частина суспільства - інтелігенція. Її діяльність повинна включати, з одного боку, програму освічення народу, а з другого - повернення самої інтелігенції до своїх національних витоків /звідси - проблема "українізації" денационалізованої інтелігенції у творах "Неоднаковими стежками", "На гастрольях в Микитянях", "Дивовижний похорон" /.

Головна мета Павла Радюка /"Хмари" / - освічення народу через своє національне самоутвердження, самоукраїнізація. "Нема чоловіка без лиця, нема народу без національності", "Людина без національності, як дерево без коріння" - таке глибоке переконання Кошмашка /"Над Чорним морем" /.

Домінування національної ідеї як у художніх творах /"Хмари", "Над Чорним морем" /, так і в художньо-публіцистичних статтях /"Сьогочасне літературне прямування", "Українство на літературних позвах в Московщині" / давало підстави деяким вульгарним соціологам звинувачувати І. Нечуя-Левицького у пропаганді буржуазного націоналізму. Та весь "націоналізм" І. Нечуя зводився, по суті до вимагання відстояти право свого народу говорити рідною мовою і розвивати свою культуру.

ДЖЕРЕЛО ДОБРОТИ Й ЗАМИШУВАННЯ

Поступово з розвитком нових економічних відносин зникає старе село, разом з ним староселянське буття. Це веде за собою неминучу втрату духовних цінностей, які створювались протягом віків і морального зубожіння, що неминуче призводить до виродження нації. Сьогодні настає час повернути загублені, забуті джерела, що наповнювали невичерпною силою і міццю, душевною красою наш народ. Ці цінності важливі з точки зору дальшого розвитку села, росту самої людини, руху нашого суспільства вперед. Вивчення драматичної спадщини Кропивницького як однієї з самобутніх сторінок української драматургії є актуальним, бо п'єси автора відображають нові тенденції розвитку суспільства, становлення і розвитку людської особистості.

Зображуючи суспільні протиріччя свого часу, автор розглядає процес моральної деградації, душевного спустошення людей новонародженої формації/глітаїв/, протиставляє їм справжню мораль людини праці. Змальовуючи селянське життя, Кропивницький стверджував, що здорова мораль може народитися й існувати в простому селянському суспільстві, де найбільший вплив на формування людини має праця, а мірилом людських відносин є природне почуття гідності та справедливості.

Галерея образів, створена Кропивницьким, — це втілення доброти, порядності, людяності. Простий селянин Іван Непокритий /"Дай серцеві волю..."/, капельмейстер Діброва, багмачник Яшка /"Перед волею"/ — щирі, духовно багаті люди, готові розділити чужу біду.

В образі Олесі /"Перед волею"/ Кропивницький передає велику гармонію почуттів природи, задушевної людини, велику любов до природи, лагідну, чутливу вдачу дівчини відображено в її розмовах з коханим, слугами, нянькою. Створюючи яскраві жіночі образи, Кропивницький намагався підняти роль жінки в суспільстві, наголосуючи на перевазі духовних цінностей над матеріальними.

Однією із складових частин духовності людини, Кропивницький вважав християнську мораль. Майже в усіх його творах моральна міць людини пов'язана з вірою в Бога, хоча драматург нещадно таврував людей, які прикривали свої жорсткі наміри іменем Бога.

НА ЗАСАДАХ КРАСИ І ДУХОВНОСТІ

Творчість визначних українських письменників класичної і новітньої літератури завжди несла в собі великий емоційно-виховний потенціал, збагачувала духовний світ людини. Одним з таких митців був і В.М.Сосюра, який лишив читачеві біля 60 поетичних збірок. І в кожній з них живе трепетна душа поета, відбиті тривоги і радощі, будні і мрії його сучасників. І нині, коли відбувається перегляд духовних цінностей нації, творчо переосмислюються попередні здобутки, відкидаються всі ідеологічні нашарування, живе слово поета і далі продовжує вражати читачів щирістю почуттів, образною красою, витонченістю поетичної форми. Хоч це аж ніяк не означає, що все, написане поетом, ми повинні взяти в актив, будуючи незалежну українську державу. І в Сосюрі з'являлися твори, профняті облудними ідеями /хоч цей докір можна закинути багатьом іншим українським поетам і в цьому трагедія їх власна і всієї української літератури/ комунізму. Головне ж те, що впродовж всього творчого шляху Сосюра був нескитним патріотом України, борцем за щастя її народу, носієм його духовності, бо про що б він не писав, до якої б жанрової форми не вдавався /від класичної ліро-епічної поеми "Червона зима" до конкретно звуженої ліричної мініатюри "Дитина порізала пальчик"/ його твори проїмали почуття синівської вірності Україні, сприяли вихованню загальнолюдських цінностей - людяності, добра, милосердя, справедливості. Глибоко емоційна поезія Сосюри, що побудована на народній основі та кращих літературних традиціях, і нині збуджує добрі, гуманні почуття, формує український менталітет, людську особистість. З численних віршів і поем Сосюри постає привабливий образ ліричного героя, що розкривається перед читачами як український народний національний характер, для якого щастя рідного народу, України і особисте щастя злиті воедино.

Таким чином, патхненні твори В.М.Сосюри, лишаючись в пам'яті вже не одного покоління, і нині продовжують естетично формувати нову свідомість людей - творців нової, справді вільної і незалежної української держави.

ШИРЕ СЛОВО ПОЕТА

Коли знайомишся з поезією Дмитра Павличка, уявляєш і пахучий килим-луг, поле врожайне з ледве вловимим шепотом надвечір'я, і вечір тихий та синій, і дзюркотіння весняного струмка-пустуна. Розповідь, ритміка віршів нагадують плавний, розмірений плескіт морських хвиль у добру погоду. Та це значить, що його поезія заколисує, присипляє. Ні. Вона будить у душі світле, хороше, розкрилює, маже, пригаслі досі мрії, розпалює жадою до життя і творчості.

Павличко іноді стривожений: чи знаходить його слово серце читача? Так, знаходить: воно, справді ніжне й суворе, чисте, як роса, свою правду.

Про значення духовності в житті суспільства і кожної людини сказано дуже багато теплих і ширих слів. У барвистий вінок її вплітає свій талант і Дмитро Павличко.

В інтимних поезіях цього митця оспівано найвище почуття - почуття кохання, яке здатне одним спалахом показати, на що здібна людина. І критерієм тут виступає народна мораль і етика, які існують з дідів-прадідів.

У поезії "Коли ми йшли у двох з тобою" втілена вічна проблема - мірило духовності - людина і природа, людина і хліб, людина і праця.

Перегорнувши останню сторінку поезій Павличка, спочатку навіть не розумієш, чим вона тебе полонила: ритміка звичайнісінька, теми винятково "прозаїчні" - праця, кохання, гіркота розлук і розчарувань, синівська любов до матері, до своєї милої України, до ніжного українського слова... Читання полишає таке відчуття, мовби щойно восталъ надихався пахощами весняного степу з чабрецем, полином, нехворощем.

Сила творів Дмитра Павличка в глибокому ліризмі та щирості почуттів, вони знаходять стежину до людей усіх націй і народностей, бо серце поета сповнене турботами про всі народи: "Людині я будушину будує, будушину в родині світовій".

Особливу увагу приділяє автор темі спадковості поколінь. турботі про те, хто прийде на зміну батькам.

"НОСТАЛЬГІЯ ЗА ДУХОВНІСТЮ": УРОКИ ТВОРЧОСТІ Ф.С.ФІЦДЖЕРАЛЬДА В СВІТОВІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Ф.С.Фіцджеральд – американський письменник, чия доля пов'язана з епохою розквіту в історії США, вважається символом Американської Мрії і водночас зразком невдахи, що не зміг утриматись на гребені хвилі успіху. В 20-ті роки ХХ ст. популярність Фіцджеральда була незвичайною, потім про нього забули. Наприкінці сторіччя зацікавленість творчістю Фіцджеральда виросла настільки, що багаточисленні критики визначили цю зацікавленість як "ностальгію за духовністю".

Період творчості Фіцджеральда співпав з легендарним моментом економічного провітання американської держави, "Америці стали не потрібні художники", пошук грошей відтіснив собою духовні потреби.

Сповідання Фіцджеральда і особливо перший роман "По цю сторону раю" – безпосередні свідчення того, як в погоні за насолодами сучасники "віку джазу" втрачали свою енергію, душевні сили, надії.

Епоха "просперіті" закінчилася загальною кризою 1929р., в Америці склалася жаклива ситуація: безробіття, інфляція, відчай, крах надій. Криза торкнулася також і Фіцджеральда – "Ніч лагідна" /1934р/. Він відобразив стан, характерний для його сучасників: герої зробили хибний вибір, відмовившись через матеріальні блага від улюбленої роботи, яка хоч і була виснажливою, однак давала творчу насолоду.

В ролі чоловіка багатої спадковності він визнав особисту катастрофу, тому що внутрішнє підґрунтя особистості – паростки духовності – у нього знесилені.

Так Фіцджеральд відобразив в конкретній долі схему, яка підкорила всі покоління "епoxy джазу" і яка скалічила багато доль. Підраховуючи духовні збитки свого покоління, письменник робить поєні висновки: "всякій енергії настає кінець". Вірний поважному кредо "не брехати з вигодою для себе і не брехати самому собі", Фіцджеральд безжалісно розвінчує ідеали покоління 20-х років, головною рисою якого була бездуховність.

ЗГУБНІСТЬ КОРОЗИЙНОГО ВПЛИВУ ІСНУЮЧОГО
СУСПІЛЬНОГО ЛАДУ НА ОСОБИСТІСТЬ ТА ЇЇ
ДУХОВНІ ЦІННОСТІ
/за творами Д.І.Яворницького/

1. Руйнація патріархальних устоїв родинного життя у нових економічних умовах /повість "Наша доля - Божа воля"/. Деградація селянських душ під згубним впливом суворої дійсності /діти Максима Вітряка/. Мораль "наша доля - Божа воля" - "се мораль пригноблених невольників" /В.Грінченко. Наша доля - божа воля: Рецензія.- Відділ рукописів ЦНБ ім.В.Вернадського.-Ф.І.-Од.зб. 33521.-Арк.22/.

2. Залежність духовного світу особистості від глибини її вrostання в об'єктивне буття; вплив суперечливих і неоднозначних зв'язків людини з дійсністю на психіку і вчинки особистості. Витравлення з душі селянина всього рабського, егоїстичного, низького приводить до утвердження в ній високих духовних ідеалів /Оверко Крутогір з оповідання "Христос в серці чоловіка"/.

3. Поривання "маленької людини", задавленої тяжкими умовами існування, до духовної чистоти, до світлого і радісного. Неминуча загибель особистості з високими душевними якостями у несправедливому суспільстві /Захарко Ковалещенко з нарису "Три несподівані стрічі"/.

4. Головні герої оповідань збірки "Поміж панами" - люди, позбавлені духовності, які не спроможні до будь-якого душевного руху. Обмеженість і примітивізм їх прагнень, замкненість інтересів у межах вульгарної матеріальності. Особлива увага Д.Яворницького до недбалості та ледарства "нікчемних наших хааяів".

5. Причетність людини до історії як один з аспектів духовності особистості. Намагання відокремитися від суспільно важливих подій, життя заради власної втіхи і задоволення особистих інтересів призводять, за Д.Яворницьким, до спустошення людських душ, спричиняють неминучу трагедію /Осип Дука, стара Сопрунка з неопублікованого роману "Последние дни Запорожья"/.

ЧАС І ПРОСТІР У ДУХОВНОСТІ ТВОРІВ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

Духовнотворча сутність часу і простору визначається специфікою відображення в художньому творі об'єктивного часу і простору. Їх умовною концентрацією в різних родах, видах і жанрах. На жанрово-композиційні особливості епічного твору впливає передача хронологічних і просторових відношень у формі оповіді, спроможної на сміливу інверсію й часово-просторову редукцію. При цьому принципове значення має з'ясування відношення між суб'єктивним часом і так званим часом перцептуальним, індивідуально сприйнятним людиною, залежним від її соціального досвіду та емоційного стану.

"Дух часу" /як його суспільний колорит, як "образ часу"/ наявний у кожному творі Лесі України, однак особливої духовності досягає він в історичних драмах та поемах Лесі України. У часовому і за своєю природою словесному мистецтві простір, як це зауважував Іван Франко, передається в часово-хронологічному порядку, образ його дається через модус "спомину" /"і ти колись бололась мов Ізраїль ..."/, простір неначе трансформовано в час. І

синтезом просторово-часових відношень стають художні деталі та значення руху, які покликані відображати динаміку життя. Всі її Тірци, Йоганни, Прісцилли, Іфігенії, залишаючись у часі античності, думають та діють за принципами ментальності українців кінця ХІХ і початку ХХ ст., мужніх матерів запорізьких козаків. Серед безлічі факторів, що надають духовності художника цілісність, а його творам – стрункість, назвемо єдність у сприйнятті ним простору і часу. Тому, читаючи античні поеми Лесі України, сприймаємо світ Єгипту, Вавілоу, Аравії /саме за Лесею Українкою/ уявляємо світ давнього Риму близьким і зрозумілим. Пошуки духовності давніх християн видаються нам близькими й сприйнятними, якщо вони пройшли крізь широукраїнську душу драматурга. Час Христової проповіді і той ніби: наближається до нас.

Увага до часу і простору – не самоціль у творчості Лесі України, вона підпорядкована правдивому відображенню складного духовного світу сучасника, і тому питання часу і простору – частина філософської творчості Лесі України набуває особливо чіткої забарвленості!

ДУХОВНИЙ СВІТ ПЕРСОНАЖІВ ДРАМ ЛЕСІ УКРАЇНИ

"Поетом, що ішов сходами гігантів" назвала Лесю Українку Ліна Костенко. Це були сходи до вершин людського духу, висота і глибина якого у великій мірі відбилась у драматургії письменниці. Вона наділяв своїх персонажів великою духовною силою, тому кожна з головних діючих осіб її драматургічної творчості — яскрава індивідуальність, непересічна особистість. Ця особистість часто мислить і діє всупереч законам, традиціям, моральним нормам суспільства чи оточення, в якому їй доводиться існувати. Проте не зумовлене не "індивідуалізмом", а тим, що моральні та етичні закони, за якими живуть персонажі письменниці, часто вищі, ніж ті закони у оточуючих їх людей. Вияв цього у різних творах може бути різний, проте саме ця духовна вищість і воля дають можливість персонажам зберегти свою цілісність і духовну свободу.

Міріам /драматична поема "Одержима"/ прагне довести, що, оскільки Месія жертвує собою заради всіх, хтось повинен пожертвувати собою заради нього. Його "друзі", учні та послідовники — найближчі Месії люди — виявляються нездатними на цей крок. Вражена до глибин душі Міріам приходиться до думки, що тільки Месія той, за кого можна йти на смерть. І вона сама приймає цю смерть, зберігши тим свою силу духу і довівши, що людство варте жертви Месії.

Протистоїть загалу й пророцтва Тірпа /драматична поема "На руїнах"/. Її "вина" перед народом в тому, що вона хотіла пробу — дити його до життя від напівсонного рабського існування. Вигнання Тірпа не сприймає як особисту трагедію.

По-іншому складається життя Йоганни /"Йоганна, жінка Хусова"/. Вона не знаходить відтримки своїй вірі і після смерті Месії змушена повернутись додому, пережити знущання і байдужість чоловіка, слуг, "високородних" гостей. Її протест мовчазний, а не відкритий, ніж у Міріам та Тірпі, проте не менш вагомий. Йоганна не втрачає своєї віри, своїх переконань.

З інших мотивів діє Долорес /драматична поема "Камінний господар". Через кохання вона порушує моральні та етичні норми свого суспільства. Порушує їх і Анна, Дон Жуан, Командор, проте

виявляється, що Долорес-єдина справді вільна особистість у творі, оскільки тільки вона діє так, як велить їй сумління, і знаходить щастя у своїй жертві, зберігши душевну чистоту.

Зберігають свою духовність і Антей /драматична поема "Орґія"/, Руфін і Прісцилла з однойменної п'єси – піною власного життя, раб-неофіт – у пошуках істини. Всі вони шукають і не знаходять виходу з "язинні духу в людях, у суспільстві, у вірі.

Навіть Мавка /драма "Лісова пісня"/-нелюдська, міфічна істота, набувши духовних сил, виступає проти оточення. З одного боку – проти рідного їй природного світу, в якому немає душі, а з іншого – проти людського світу, який, давши їй душу, тут же хоче її згубити. Проте, показавши образом Міріам, що людство все-таки варте жертви, Леся Українка продовжує цю думку словами про те, що душа Мавки все-таки служитиме людям.

Безперечно, розглядати духовний світ персонажів драматургії тільки з цієї точки зору не можна надто неоднозначним митцем є Леся Українка. Є ще в її творчості й Річард Айрон /драматична поема "У пущі"/, талант якого загинув, зіштовхнувшись з нерозумінням і байдужістю середовища, є адвокат Мартіан з однойменного твору, для якого у житті залишився тільки обов'язок. З іншого боку ми бачимо духовну порожність Худи /"На полі крові"/, Неріси /"Орґія"/, Липаря /"Осіння казка"/.

Досліджуючи вершини і провалля людського духу, Леся Українка стверджує думку про те, що треба бути Людиною.

РАЙБЕДОК Г.Б.
Ізмаїл

САМОБУТНІ ДУХОВНІ ЦІННОСТІ М. ДРАЙ-ХМАРИ

Творчість М. Драй-Хмари, синтезуючи художній досвід української, російської, античної та західноєвропейської літератури, існувала як визначне явище в українському духовному контексті 20-30-х років. Ми знаємо його як поета /збірка "Проростень", поезії поза збіркою/, перекладача /переклади з російської, білоруської, польської, німецької, французької, фінської літератури/, науковця /літературознавчі студії про Лесю Українку, Тараса Шевченка, а також тижк мовознавчих праць/.

У синхронному сприйнятті та в пізніших інтерпретаціях М. Драй-Хмара виступав передусім як поет-неокласик, що тяжів до буржуазної естетики. В періодиці, а також у спеціальних оглядах

літературного процесу означеного часу М.Драй-Хмара кваліфікувався /разом з іншими неокласиками/ як "попутник", утікач ві" суспільних проблем, а його творчість опіювалася як конфронтаційне явище/Савченко Я. Українська неокласика //Вільшовик.-1923.- 12 вер.; Якубовський Ф. Київські українські поети //Глобус.- 1927. №8/. Літературна критика практично не робила спроб глибокого осягнення власне художнього здобутку поета в галузі оригінальної творчості та перекладу.

М.Драй-Хмара, як і всі неокласики /М.Зеров, П.Филипович, О.Бургардт, М.Рильський/, намагався підняти українську літературу на вищий, європейський рівень, дбав про досконалість поетичної форми, боровся з нештвом, примітивізмом у нашій літературі.

При всій своїй неокласичній культурі М.Драй-Хмара став виразником мистецтва, відкритого для нових естетичних вартостей. Це засвідчує, зокрема, вживання поетом верлібра /"Ще губи кам'яні"/, тяжіння до новаторів, версифікаційна сміливість, дивне чуття ефонії, граціозна техніка/"Горять священні орифлами..." /консонансна рима / "яблука - збавлявання" / тощо.

Серед неокласиків /та й взагалі, серед талановитих поетів того часу/ М.Драй-Хмару вирізняли блискучість і багатство поетичної мови. "У своєму поетичному виразі він прагнув до чистоти, ясності, точності вислову"/Амер О. Поетична мова Михайла Драй-Хмари //Слово і час.-1991.-№9.-с.45/. Використання раритетів //"проростень", "магала", "відгулень"/, старовинних, призабутих слів роблять поетичні рядки М.Драй-Хмари милозвучними, барвистими, що сяють, немов "квіти". Філолог за освітою і професією, він свідомо збагачував словник української літературної мови /та й власний словник/. Навіть у поетичних творах М.Драй-Хмара твердо заявляв про свій нахил до слів архаїчних, які надавали його поезії особливої свіжості / "Я світ увесь сприймаю очом"/.

Поетична мова М.Драй-Хмари була настільки оригінальною, що цього не могла замовчати й упереджена критика 20-30-х років. Так, Ф.Якубовський у статті "Київські українські поети" відзначав, що "...спростивши лексику Драй-Хмариної творчості, ми мали б загалом інший ефект... Ці бо слова становлять прикметну рису всієї його творчості" /"Глобус", - 1927. - №9. - с. 123 /.

ЕТНОЕКЗИСТЕНЦІАЛЬНА МОДЕЛЬ "НАЦІОНАЛЬНОГО ДУХУ" В ТЕКСТАХ
І. Я. ФРАНКА.

Філософська думка кінця XIX століття прагнула осмислити вияви національної ментальності, теоретично обґрунтувати спів-віднесеність між національним характером і шляхами реалізації національної ідеї. У цей час вийшли дослідження Гердера "ідеї до філософії історії людства", Я. Колара "Про літературну взаємність між слов'янськими племенами і наріччями", А. Ганівата "Іспанська ідеологія". Осмисленню "таємничої російської душі" та її ролі в духовній історії людства присвячені праці Бердяєва, Соловйова, Флоренського, Розанова.

Над проблемою національної ментальності в українській культурі працював також Іван Франко. В пошуках осягнення української національної ідеї він орієнтувався на провідну тенденцію філософії національних ідей у Європі, зміст яких визначав перехід від міфологічних форм націоналізму до етико-персоналістичних рефлексій. Заслуга Франка у тому, що він виводив українську людину на "фаустівський" шлях. Це характеристичне зрушення в суспільно-політичній думці доби виразно постає на тлі традиційних універсалистських концепцій, які продовжували домінувати в інтелектуальному середовищі Європи XIX ст. Так, якщо у Ж. Мішле Франція постає синонімом свободи, у Фіхте Німеччина - втілення животної душі в А. Мікєвича Польща виступає оплотом "божистої любові", то підхід Франка до проблеми національного духу методологічно інший: об'єктом його рефлексій стає персональна людина.

Особистість без відчуття національної гідності та розуміння необхідності боронити ідеали своєї спільноти наділяється українським письменником атрибутом ушербності. "Все, що йде поза рами нації се або фарисейство людей, що інтернаціональними ідеалами раді би прикрити свої змагання до панування одної нації над другою або хоробливий сентименталізм фантастів, що раді би широкими вселюдськими фразами покрити своє духовне відчуження від рідної нації".

Національна зрада, її природа і наслідки - об'єкт тривалих роздумів письменника. У статті "Поет зради", присвяченій розгляду концепції національного подвигу в творчості А. Мікєвича, автор засуджує виправдання польським поетом зради як шляху до перемоги,

вважає нещасливою ту націю, яка зараховує до чеснот лицемірство! Слідом за Т. Карнейлем /творчість якого сприяла формуванню історіософських поглядів Франка/, український поет надає значення морального імперативу такій людській якості, як ширість, здавна пошанованій українським народом й знеціненій його елітою в безкінечних чварах за "булаву". Антитези "лицемірство - ширість", "вірність - зрада" структурують сюжет поеми "Похорон". Герой твору Мирон, ватажок повсталого народу проти гніту польської шляхти, зраджує своїх побратимів у ніч перед вирішальним боєм. На банкеті переможців - рафінованого панства, відчувачки їх зневагу, Мирон виголошує промову, в якій пояснює суть свого ганебного вчинку: жертвуючи своєю честю і життям побратимів він, мовляв, запалює у свого народу вогонь ненависті до ворогів, а, отже, творить легенду про загиблих героїв, тим самим наближає майбутню перемогу. Проте ця оманлива обіра засуджується Франком; зрадник приречений на забуття і смерть. Поет піддав осуду відступництво, лицемірство, зраду і утвердив правдивість, невдаваність, ширість як вартісні константи в парадигмі національних моральних цінностей.

І. Я. Франко шукав ідентичних ментальності національних шляхів духовного розвитку українського народу. Мислитель порівнює історичні долі народів. Їнига про екзистенціальний вибір єврейства між життям і смертю, написана Бубером, нашоувнула його на паралельне порівняння. Відкритий Бубером так званий "дуалізм єврейської душі" підтвердив Франковий здогад про історичну детермінованість української душі. Дуалізм душі української інтелігенції полягав перш за все у відході від рідного слова. Культура, яка творилася метамовою /австрійською, російською, польською /не сприяла поглибленню самосвідомості нації. Покликання ж інтелігенції Франко вбачав у "будительстві" народної душі. Філософську ідею національного провладу він втілював у художньо-образних формах. У біблейський сюжет про єврейського пророка-будителя Мойсея, який переосмислювався Гауптманом, А. де Він'ї, Медачем Франко вселяє український дух. У підтексті поеми прочитується трагізм національної історії. У передмові до "Мойсея" наявне безжалісне анатомування вад національного характеру українців/за законом жанру, безперечно гіпертрофованих автором/. Духовний подвиг Мойсея перетворює юрбу в свідому свого покликання спільноту. Франко вірив у подвиг пасіонарного героя, здатного надихати націю "простувати в ході духові шлях і вмирати на шляху".

ДУХОВНИЙ СВІТ ШЕВЧЕНКА І ОСОБЛИВОСТІ ЙОГО ВИРАЖЕННЯ В ПРОЗІ

Духовне життя людства завжди формували легендарні провісники свободи, які наважувалися атакувати наймішніші реакційні твердині свого часу. Національний геній Шевченка Т.Г. набув світового звучання саме тому, що його полум'яне, бунтівне слово стало гнівним протестом проти соціального зла. Він став виразником заповітних дум народних, утіленням пристрасної боротьби за людину, її волю і гідність. Навіть тоді, коли лиха доля відміряла йому горя повною мірою, великий Кобзар знаходив у собі сили висловити те, що сповнювало народ вірою: Не вмирає душа наша,
не вмирає воля.

Розуміння свого народу стало у Шевченка глибинною потребою. Його власна доля - невід'ємною часткою спільної долі, спільної біди і сподівань рідної України. Шевченко створив пантеон героїв / кобзаря, наймички, Марії, варнака, гайдамаків, декабристів, Прометейя, Гуса, художника /. І сам він був виразником найблаго - родніших рис трудівника, політичного борця, мислителя, митця. Тому закономірно, що він і сприймається як віха не лише української, а й світової духовної культури.

В центрі уваги Шевченка - повістяра - інтерес до проблем людської моралі: від найсимпатичніших йому норм і взірців народної моралі, опертої на поняття добра, честі, совісті, до моралі звироднілих класів, де правлять жорстокість, обман, облуда, груба матеріальна користь.

Шевченко - прозаїк велику увагу приділяв зображенню соціального середовища, в якому склалися характери його персонажів. Прагнення пояснити поведінку діючої особи оточенням, у якому він перебуває, з'ясувати обставини формування його психіки знайшло яскраве відображення на сторінках повістей.

В основі художнього світогляду Шевченка - прозаїка лежала глибока віра в торжество правди, добра й моральної краси, що була заснована на безмежній любові до батьківщини, до трудового народу, до чудової природи. Оптимізм у пошуках прекрасного в житті, в боротьбі за оновлення суспільства - такий естетичний принцип Шевченка-прозаїка. І він відповідав вимогам тодішньої передової прогресивної естетики.

ДУХОВНІСТЬ БАРВ СЛОВА І МЕЛОДІЇ В
ДРАМАТУРГІЇ С. ВАСИЛЬЧЕНКА

Українська література кінця ХІХ-початку ХХ ст. посилила аспекти самовираження художника, а нюансуванню палітри цього самовираження великою мірою сприяв процес синтезу мистецтв. Саме завдяки поєднанню слова і мелодії мистець розкривається ще однією гранню духовно обдарованої особистості, а читач повніше відчуває поліфонізм та багатогранність мистецького твору.

С. Васильченко вмів вслухатися у музику душі, природи, соціальних процесів. Народна творчість, зокрема, народна пісня були важливим джерелом його роботи над драматичними творами /"Чарівниця", "На перші гулі", "Не співайте пісні, не вменшайте ночі" та ін./ В основу першої спроби С. Васильченка в цьому жанрі - п'єси "Чарівниця" - було покладено мотиви народних баладних пісень про загублення сестрок, з намови парубка, рідного брата /"Ой, сербине, сербиночку", "Ой у полі криниченька"/. Народні пісні від *piano* до *forte* використовуються для зображення побуту і звичаїв старого українського села, картини гуляння молоді на Івана Купала, провідів козаків на війну, зустріч переможців /"Мене мати породила, нехрещену положила ...", "Іхав козак за Дунай", "Засвистали козаченьки", "Якби таки або сяк, або так", "Хрещений барвіночку", "Стояв явір над водою" та ін./ Вже перша пісня, яку виконує Чар'яна, ніби провіщує майбутню трагедію людини, що вкотре зло, втратила душу і бога у серці, наробила сорому усьому козацтву. Свою тугу про долю "середешних козачок, не завидную" народ передає в чарівній мелодії: "... і скрізь пісні та пісні ... Дзвенять вони сумні та жалібні по лугам та по садочкам і за душу хватають". З піснею на вустах помирав Олекса: "Подай, сестро, бандуру - вона все скаже ... все... І чого душа моя болить, і чого сей смуток". З глибин народної духовності звернені слова старого козака Юржа до громади: "На відьом, що портять людей, у нас свій закон! Людським судом розсудить її, як судили таких наші діди і прадіди".

Кращим п'єсам С. Васильченка притаманні лаконізм і драматична напруженість, лірично-гумористичний колорит і народнопісенні інтонації. В центрі уваги п'єси "На перші гулі" - два покоління - з одного боку - сімнадцятирічна Оленка і парубок Тиміш, а з іншого-

старий Савка і його дружина. Батько не пускає Олену на перші гулі, хоч і розуміє, що нічого протиприродного в бажанні дочки немає. Оленка ж, поважаючи батька, чинить йому опір. Обидва покоління, хоч якими антиподами вони не видаються з першого погляду, — об'єднані духовною спадковістю долі і характерів. С. Васильченко не тільки пересипав п'ясу пісеньними куплетами /як у п'ятій яві, де Савка з ширим смутком співає про "літа молодії", які не повернути ніяким вороним, чи у дванадцятій сцені, коли з вуличного гамору чується дует "Ой у полі вітер віс"/, — а й проймає мову дійових осіб схвильованістю, джерело якої у народній поезії. Природно звучать запитальні "Чи я у вас неслухняна, а чи я лінива? Чи я у вас черниця наречена? Чи, може, деь долі я у вас не маю?..."/ та окличні /Ой мамцю, музики!... Ой, мамо, рідненька, ой пустить же мене, та ще й швидше, бо як не пустите, то серце мов розірветься на дві половини"/ інтонації, характерні для народних пісень. Монолог Оленки пілком природно доповнюється проникливим співом соловейка та українською ліричною піснею "Чорноморець, матінко, чорноморець".

Герої ліричної комедії "Не співайте, півні, не вменшайте ночі" також кохаються в народній музиці, навіть їхні жарти перериваються співом півнів /три картини твору так і названо — "Перші півні", "Другі півні", "Треті півні"/. Прониклива гра на дудочці Тихона єднає його з народними співцями, з казковими героями, дає змогу зрозуміти високу духовність персонажа, його душу. Навіть на брутальну лайку дружини Палажки Тихон відповідає словами казки: "Не журись, не печались, моя лебедь: я своєму злотогривому коневі в одно вухо влізу, а в друге вилізу та й стану таким молодцем, що ні в казці сказати, ні пером описати". Жартівлива пісня "Колихала мене мама", виконана Грунею, дає змогу героям розв'язати суперечку, порозумітися. Хоровий спів героїв вчить їх прислухатися до народної мудрості, до джерел духовності.

Збагачення драматургії музикою є ознакою еволюції мистецтва і водночас ознакою нового естетичного ідеалу, який виражає ідею духовності, єдності мистецтв. Синтез мистецтв дозволяє повніше охарактеризувати особистість митця — а відтак — духовний портрет епохи.

ГРАНІ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ХАРАКТЕРУ
В ХУДОЖНЬОМУ ОСМИСЛЕННІ Г.ХОТКЕВИЧА - ПРОЗАЙКА

1. У своїй прозі Г.М.Хоткевич яскраво відобразив насамперед емоційно-почуттєву грань українського національного характеру. Письменник переконливо показав важливі позитивні якості українського емоціоналізму, який осмислюється як ознака і запорука великої життєздатності нашого народу, його талановитості, поетично-пісенної душі. Висока емоційність розглядається прозаїком як великий дар Божий, що лежить біля витоків людської творчості і мистецтва /"Тарас Шевченко"/.

Зображуючи типи українських селян-степовиків і горян, Хоткевич прагне показати їх як один національний характер, хоч і з певними відмінностями, викликаними неохитністю природного середовища та суспільних умов /"Дід Андрій", "Гуцул"/. Специфічним виявом емоційності жіночих характерів є їх душевна чуйність і ліризм, великодушність, християнське всепрощення /"Денник студента", "Блудний син", "Камінна душа"/. Емоційність пояснюється співучістю і музичністю української душі /"Юліскова" Шопена", "Трембіта"/, здатність відчувати насолоду від улюбленої праці /"Кішня", "Гуцульські образки"/, поетично сприймати природу і жити в гармонії з нею /"Гірські акварелі"/. Письменник заперечує пасивно/споглядальну рефлексивність /"Осінь"/.

2. Одухотворений ідеєю звільнення рідного народу від чужинського гніту і створення ним суверенної держави, Хоткевич приходить до висновку про необхідність посилення інтелектуально-вольового компоненту українського національного характеру. Він прагне піднести в свідомості українця національної честі, гідності і достоїнства. Мала проза письменника рясніє образами волелюбних і сильних особистостей /"З давнини", "Сідло", "Так мусило бути"/. Як високі зразки національного характеру підіймаються в творчості Хоткевича найвидатніші політичні та духовні ватажки українського народу /"Богдан Хмельницький, гетьман України", "Гетьман Іван Мазепа", "Тарас Шевченко"/. Осмислюються героїчні сторінки української історії - як віддаленої /"Берестечко", "Довбуш"/, так і недавньої /"Спомини про Матюшенка"/.

Ідеалом українського національного характеру для Хоткевича був такий, який би гармонійно поєднував почуття, розум і волю.

ВІДТВОРЕННЯ ДОМІНУЮЧИХ РИС НАЦІОНАЛЬНОГО ХАРАКТЕРУ В РОМАНАХ
Г.П. ДАНИЛЕВСЬКОГО "ЗБІГНІ В НОВОРОСІЇ" /18 2/, "ВОЛЯ" /18 3/.

Український російськомовний письменник Г.П.Данилевський у романах "Збігні в Новоросії" та "Воля" прагнув не лише якнайповніше відтворити колорит епохи, але й, проникаючи в духовний світ українських переселенців, передати домінуючі риси їх національного характеру.

Національними рисами характеру, притаманними українському селянину, на думку Данилевського, є:

1/вірність у коханні, працьовитість і піснність. Так, Оксана "...поет за душу берущую песню нашей Украины"/. Все це дійсно власне українській жінці.

2/гумор та весела вдача, щедрість, хитрість /див.: "анекдоти о хуторских невзгодах", прислів'я та приказки, котрі розкривають образ Милороденка/.

3/"якість і покірливість, волелюбність, миролюбивість, доброта/образ Левенчука/; прапелюбність—"Что птицы вольные, так и мы, братья, любим волю; не тесни нас только, а мы от работы не бежим!" Пор. слова німецького колоніста: "Раздолье, а не жизнь тут всякому; ленив только русский человек!"

4/волелюбні й спрагли до незалежного життя /передані в монолозі через художньо відтворений опис безмежного степу, пісню, приказку, вони, в умовах тяжкого життя, готові і до масових стихійних виступів проти гнобителів. Це показано передовсім у наведених, як приклад, піснях антикріпосницької спрямованості. Тікаючи від кріпачього гніту, Милороденко, як і інші селяни, вірять у шасливу землю, де можна було б вільно працювати /вона асоціюється в його свідомості з запорізькими вольницьями де, за переказами, нібито існувало "райське життя"/.

Суто селянське бажання мати власне незалежне господарство і волю є проявом українського менталітету/"... земля то крепче; с земли не сронишь...", "А все своя земля к себе тянет"/, Поширена в ті часи ідея/"...к миру, к обществу пристроиться", яка назріла в надрах російської інтелігенції /М.Чернишевський/ і була властивою російському менталітету, приводить нападків запорізьких козаків до трагедії. Повсталі селяни йдуть шукати утопічну країну "Білу Арапію".

ДУХОВНІСТЬ ГЕРОЇНІ ПОВІСТІ Г.Ф.КВІТКИ - ОСНОВ"ЯНЕНКА " МАРУСЯ"

Духовність, як найбільш правдивий вияв людської особистості, вмальована Г.Ф.Квіткою-Основою"яненком в повісті "Маруся", і представлена з різних сторін характеристики персонажа.

1/ Г.Ф.Квіткою-Основою"яненко відобразив духовність персонажів своїх творів, передовсім, на матеріальному, соціальному, етичному, естетичному, моральному, рідше-правовому, політичному, ще рідше - педагогічному рівні, даючи характеристику персонажу.

2/ В творах письменника можна побачити досить одухотворену зовнішність, яка нерідко для діючих осіб має вирішальне значення в їхньому житті. Так про свою героїню Марусю автор говорить: "...личком червона як панська рожка". І цією фразою /як "панська рожка"/, автор не тільки "одухотворив" зовнішність героїні, а й підводить до думки про складне сприйняття вчинків, думок героїні. Все це підсилюється таким ж одухотвореним ставленням автора до дівчини.

3/ Саму себе, як істоту суспільну, Маруся сприймає через усвідомлення такого "я", котре підпорядковується принципом людської моралі.

4/ Громадська думка вимагає від дівчини зречтись свого кохання. Маруся вміє пінувати свободу й незалежність, тому дівчина журиться, що коханий опинився в приймах.

5/ Автор іноді зводить поняття "духовність" з поняттям моральності. Героїні ці основи прищепили ще з дитинства. Однією з складових частин духовності героїні стали: любов до книжки, повага до старших, дистанційне ставлення до протилежної статі: "з хлопцями в іграшки не стає".

6/ Покірливість цієї дівчини /як ще одна ознака духовності/, на думку автора, не виступає всупереч із природними потребами й бажаннями героїні. Іноді над свідомістю Марусі і її моральними принципами, бере верх і підсвідоме, і тоді, про духовність говорити не доводиться. Саме підсвідоме підказує їй щось лихе: "На кладовищі мене покидаєш, на кладовищі мене й знайдеш!".

Але ще гірше, що усвідомлення героїнею окремих фактів життя не допомагає їй, а, навпаки, губить її як молоду людину і

ставить у ряд з людьми старшими за життєвим досвідом.

7/ Звичайні емоції, настрої і життєві переконання стають причиною загибелі героїні.

8/ Духовність Марусі – це її віра в людину, це її чекання від людей людського ставлення до неї. Але, вірячи в людей, вона не може опініти по-справжньому ситуацію, тому її кохання стає не насолодою, а важким гріхом.

9/ Наївна за своєю натурою Маруся сприймає світ не тільки розумом, а й серцем, і тому вона лякається почуття – кохання, яке лише в зоровому фокусі до того ж постійно постає перед її очима. І разом з тим, героїня не осмислює, й не знаходить в поведінці свого коханого відображення цього почуття.

Підсвідомо це кохання міцне, бо "... її кріпко хотілося знати, хто він і відкіля". Одним із засобів розкриття настрою в руки героїні: "... в її руках робота аж кипить, а важкий настрій виявляється в тому, що в неї руки до роботи не стоять". Але основним фактором духовності Марусі було її ставлення до релігії. Набожність визначає життя героїні повісті.

І не дивно, що по Марусю в день її смерті прилітають "янголи". І сам автор говорить: "Все на цім світі в руках божих. Ні, нема тут нічого вічного!".

Отже, духовність повісті Г.Ф.Квітки-Основ'яненка "Маруся", і, передовсім, її героїні – це явище багатогранне, але в ньому, вочевидь, домінує набожність.

Показом характеру Марусі автор утверджує думку, що духовність героїні, перш за все, полягає у розкритті її набожності.

Божі цінності – покірність, смиренність – майже завжди визначають характер героїв Г.Ф.Квітки-Основ'яненка, так чи інакше проходить крізь сприйняття, опінення, осмислення й відображення норм і принципів духовного світу людини, визначають її місце й роль в навколишньому середовищі.

ПРОБЛЕМИ ДУХОВНОСТІ В ДРАМАТУРГІЇ ОЛЕКСАНДРА ОЛЕСЯ

В драматургії О.Олеся проблеми духовності розглядаються різнобічно, враховуючи при цьому різні аспекти суспільного життя. Але в центрі уваги автора завжди були такі два поняття, як мораль колективу і мораль особистості. Саме на конфлікті цих двох понять побудований драматичний етюд "По дорозі в Казку". Головний герой п"вси – це особистість, яка вийшла з юрби – "бездуховного колективу" і намагається вирішити проблему: як здолати бездуховність? Він стає володарем дум колективу, але починає сумніватися в можливості досягнути мети. І все-таки кінець п"вси є оптимістичним – якщо цю проблему не зміг вирішити "Він", то браму вимріяної Казки відчинить хлопчик, тобто юне покоління, в руках якого майбутнє народу. Подібним чином вирішується ця проблема у п"всі "Танеш життя", але кінцівка є песимістичною і вражає своєю безнадією.

Сучасний стан речей вимагає вирішення проблеми політичної культури. Ця проблема також була актуальною і для О.Олеся. Якою повинна бути політична культура? Ми знаходимо відповідь на це питання у філософських роздумах автора над мораллю колективу в п"всах "Вилітали орли" та "Земля обітована". Автор звертає увагу і на культуру, відтворену в мистецтві. Для драматурга мистецтво є дійсно "золотою ниткою", яка буде берегти духовність народу і передавати її з покоління в покоління.

Найбільшій увазі заслуговують авторські філософські роздуми над поняттям моралі особистості. Саме тут виникає декілька проблем: якою повинна бути мораль людини, від чого залежить мораль особистості, які причини бездуховності особистості? Ці проблеми вирішуються О.Олесем через психологізм інтимних взаємин у п"всах: "На свій шлях", "Осінь", "Трагедія серця", "По Моллеру", "Ніч на полонині". І тут трактування цих проблем духовності різне. Але єдина думка об'єднує ці п"вси – поняття моралі особистості нерозривно пов'язане з поняттям свободи людини. І це зрозуміло, бо духовно багатому може відчувати себе тільки та людина, яка вільна не тільки у своїх думках, а і в діях. Тому герої вказаних п"вс шукають вихід із неволі і духовної, і фізичної.

Черпаючи джерело філософських роздумів О.Олеся, ми звертаємось до тих проблем духовності, які актуальні і в наш час.

ДУХОВНИЙ СВІТ ІВАНА МАЗЕПИ

Духовний світ, духовна краса... Ці категорії тлумачать різні дослідники по-різному.

Іван Мазепа - це гармонійне поєднання в натурі однієї людини розуму, волі та почуття. Наприклад з ранніх років і до останніх днів він живе ніжним почуттям до жінок. Так, листи гетьмана до Мотрі Кочубеївни сповнені духом кохання.

Мазепа - один із найосвідченіших людей свого часу. Найхарактернішим у світосприйманні гетьмана було мистецтво і наука політики. Він - людина сильна духом і ідеями і вчинками. Складові риси характеру - мужність і працьовитість, любов до людей, сильний темперамент, який гармонійно доповнюється рішучою волею. Він довго обмірковує свою справу, але зваживши всі "за" і "проти" й прийнявши рішення, проводить їх "як вихор".

Іванові Мазепі притаманні культура поведінки, за що й поважують гетьмана не тільки друзі, а й вороги, він з усіма знаходить спільну мову в будь-яких обставинах і умовах. Перш ніж чекати від когось поваги, то він користується своїм принципом "кожна людина заслуговує на повагу".

Яка сила життя і Ми звикли до цього і не помічаємо перемоги живого над мертвим, дійового над інертним, ми ніби не знаємо, що сонце творить квіти й плоди з мертвого каменю; не бачимо, як усюди торжествує живе, щоб радувати й підносити нас.

Отже, особливість Івана Степановича Мазепи відзначається високим духовним змістом.

ЕСТЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДУХОВНОСТІ

Вчення про духовність – прикметна ознака української естетико-філософської думки, започаткованої мислителями Київської Русі. Емоційно-вольовим веством людського духу українські філософи /Г.Сковорода, П.Кркевич/ вважали "серце" людини. "Філософія серця" зумовила концепцію "зовнішньої" і "внутрішньої" людини, визначила духовні пріоритети в людській типології, сформулювала вимогу "пізнай себе", застерегла: "...чоловік єст... ангел і звір" /К.Тр.-Ставровешський/.

Філософська ідея духовності як сенсу життя і наявності/ чи відсутності/ людського в людині знаходила і знаходить творче виявлення в поезії українських митців давніх і сьогочасних.

Художньою формою виразу типології людського духу стало українське літературне бароко. Духовно-естетична спадковність барокової поезики виявлена в творчості М.Гоголя, який "господарство людської душі" вважав найбільшим скарбом.

Духовність, як найбільш правдивий вияв людської особистості, завжди привертала увагу Довженка-художника і Довженка-мислителя. "В мистецтві, як у минулому, так і на нескінченні часи майбутні, головним був і залишається духовний світ людей, їхні пристрасті". Своєю творчістю та публіцистичними статтями Довженко виступив на захист людських почуттів, відстоював право на художнє відтворення їх, "бо ж без трепету людських почуттів" мертвим буде твір, а "там, де немає боротьби людських пристрастей, немає мистецтва".

Смисл духовного життя-вміння перевіряти свої контакти з середовищем чи погляд на світ "з туманом байдужості" – висхідний момент художнього узагальнення різних типів особистості/ "одні з совістю, другі-без" / у прозі О.Гончара. Прикметно, що типізуєча роль духовності виявляється як у процесі утвердження позитивних якостей людини, так і при зображенні особистостей з "нульовою цінністю" /О.Лосєв/. Проникаючи в людську душу, "де зріють вчинки наші і визріває сама людина", Гончар збагатив художню характерологію яскравими типами людей богорівних і звіроподібних, вартювих планети і апостолів руйніштва.

Тенденції історичного розвитку життя і мистецтва переконають: процес загального національного Відродження повинен збігатися з процесом відродження духовного.

ФОРМИ ОБРАЗНОЇ ЦІЛІСНОСТІ В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Усвідомлення українським народом самого себе з прадавніх часів, гармонія українця з природою – все це виробило перш за все двокомпонентну структуру відношень в його образному мисленні, а саме дихотомію "природа-людина". Це зумовлено одночасністю сприймання багатоманіття світу в окремому і одномірному його образному вияві.

В художньому спілкуванні українця сприйняття світу в дихотомії відношень превалює і сьогодні. Воно характерне для всіх рівнів тропового мислення, знаходить своє втілення переважно в поетичних та новелістичних формах /М. Коцюбинський, Ю. Яновський, О. Гончар, В. Земляк, І. Григурко/. Зокрема, епічні форми позначені більшою мірою суб"ективності автора і героя, оскільки свідомість українського митця намагалась обмежити самоплин художнього діяння. Об"єктивно-реалістичне письмо і антагоністичний конфлікт не набували достатнього поширення, що суттєво відрізняє українську літературу від російської з її спрямованістю на показ розчленованості суспільства, роздвоєності особистості.

Основною ланкою створення цілісності світу в названих формах є троп, одним із компонентів у його структурі виступає ліричний герой. Використовується також описова форма тропу/"реконструкція" асоціативного ланцюга/, що породжує архітектурні образи, одночасне сприймання різних сфер світу як цілісності / степ – небо-море/, образ степової світлині і т.п.

Звідси і спрямованість української національної літератури на вираження цілісності світу на рівнях почуттєвому, філософському. В цьому її художньо-концептуальна функція.

ЛІТЕРАТУРА ЯК ВИЯВ І ЗАСІБ ПІЗНАННЯ ДУХОВНОСТІ.

Мабуть, після релігії та усної народної творчості найпотужнішим проявом духовності українців була література. Ще М.Костомаров у статті "Две русские народности" слушно зауважив: "Література - есть душа народной жизни, - есть самосознание народности. Без литературы последняя - только страдательное явление, и потому чем богаче, чем удовлетворительнее у народа литература, тем более ручательств, что он упорнее охранит себя против враждебных обстоятельств исторической жизни, тем самая сущность народности является осознательнее, яснее".

Недавня система, яка базувалася на неправді, лженаукових поняттях і деформованих цінностях, прекрасно засвоїла одну до- сить просту істину, що людина через художнє слово не тільки пізнає, а водночас, усвідомлюючи те, що вона пізнає, формує себе як особистість. Що література виступає цілісною художньою системою, яка найповніше відображає самобутні і неповторні риси своєї нації, національну свідомість, національний дух, і як ніяке інше мистецтво сприяє самозбереженню і самовідродженню народу. Якраз в цьому вона вбачала найбільшу небезпеку для себе. Тому за всяку ціну прагнула вивести літературу із сфери духовних зацікавлень народу, намагалася штучно створити вакуум, який заповнювався здеїдеологізованою макулатурою, що видавалася за досягнення соцреалізму. Все, що хоча б в якійсь мірі було здатне протистояти "враждебным обстоятельствам", формувати національне почуття, безжално нищилося.

Нині ми маємо унікальні субстанціональні передумови для відновлення втрачених зв'язків між духовною значимістю літератури і рефлекторним аналізом, тобто здатністю осмислювати себе як націю, прогнозувати шляхи свого духовного розвою, зробити мистецтво слова визначальним чинником утвердження державності. Однак не можна не бачити того, що в перехідний період нашого державотворення існує реальна загроза тотального збайдужіння до справи духовного відродження нації. Тому на нашу думку вкрай необхідна програма підтримки літературної справи, потрібні нова концепція літературної освіти, об'єктивна оцінка історико-літературного пропесу, захист читача від напливу ширпотребу.

"ТРАГІЧНИЙ ОПТИМІЗМ" ДРУГОЇ ХВИЛІ УКРАЇНСЬКОЇ ПОЕТИЧНОЇ
ЕМІГРАЦІЇ В ЧЕХОСЛОВАЧЧИНІ /20-ті рр./

Поразка української революції у 1917-1920 рр. не означала втрати українцями ідеї національної самосвідомості. Носіями її залишилися ті з українських політиків та культурних діячів, хто опинився за кордоном, в еміграції, зокрема, в Чехословаччині. Вибір цієї країни не був випадковим. Її уряд виявив до українських емігрантів неабияку прихильність, яка дозволила їм вільно працювати на користь своєї поневоленої батьківщини.

Серед інших емігрантів велику активність проявляла група українських письменників та поетів, які об'єднувалися під назвою "правька група". Найбільш відомими серед них були О.Олесь, С.Маланюк, О.Ольжич, Г.Мазуренко та ін. Їх поетична творчість була просякнута повагою і шаном до героїчних традицій національно-визвольної боротьби українського народу, проникнуті духом оптимізму і віри у щасливе майбуття незалежної України.

Творчий доробок "правької групи" був високо оцінений українським філософом, теоретиком українського націоналізму Д.Донцовим, який заперечував існування "маленької і слабкої" особистості, возвеличуючи стійкість духу сильних. На думку Д.Донцова, діячі "правької групи" були "трагічними оптимістами", тобто усвідомлювали, що кожна людина має відвагу "жити і помирати".

"Трагічні оптимісти" - С.Маланюк, О.Теліга, О.Ольжич та інші українські поети, які входили до складу "правької групи", вбачали красу в героїці, у тім, у чім, за визначенням Донцова, українці не бачили її від часів Т.Шевченка і Л.Українки. Кожну тему "трагічні оптимісти" "обдерли з її кожночасової, мимолетної одежі, взявши в неї вічне, незмінне - "абстрактне" і найбільш корисне. В кожну тему вони внесли твердість, упертість, завзяття і повний брак пози: "горда земля", горді душі".

Як поети "трагічні оптимісти" "стали авангардом сильним і відважним нового мистецтва", яскравою загравою "блискучого дня нашої літератури", яка була "бурхливою і тривожною - гарнішою за самий день!"

ВІДОБРАЖЕННЯ ПРОБЛЕМ ДУХОВНОСТІ НАРОДУ В
ЛІРО-ЕПІЧНИХ ЖАНРАХ УКРАЇНСЬКОГО ФОЛЬКЛОРУ

Етноцид, безперервні репресії проти національно свідомих українців, зруйнування рідної школи, національної системи виховання, асиміляція української культури внаслідок русифікаторської політики, згубно відбилися на духовно - національному житті нашого народу, освіті, науці. Сьогодні для відновлення в повній мірі духовного потенціалу нації необхідно досягнути і засвоїти духовні цінності, сформовані народом протягом століть.

Невичерпним джерелом духовності, морально-етичних надбань предків є усна народна творчість, особливо її ліро-епічні жанри. Відомий фольклорист Філарет Колесса підкреслював, що пісні, чи вони оспівують історичну долю українського народу, чи переживання одиниці - дають сильний і безпосередній вираз народному світоглядowi, відбиток народного побуту, змальовують вдачу українського народу і його духовне обличчя. Ліро - епічні твори у надзвичайно виразній поетичній формі трансформували через віки знання про життєвий уклад українців, неписані закони співжиття. Герої цих творів виступають носіями моральних і етичних норм українців, виразниками загальнонародних інтересів, мужніми патріотами, відданими батьківщині, сповненими ідеалами чесності, совісті, вірності, справедливості, порядності, доброти, молосердя. Ці твори - цінний скарб етнічних коштовностей, які в сукупності своїй окреслюють феномен української нації, засвідчують природну мудрість і гармонійність народної духовної культури. Ліро-епічні твори вражають своїм образним багатством, майстерністю передачі людських почуттів, настроїв, думок та прагнень. Саме тому вони мають високий художній авторитет серед митців і користуються великою популярністю у народу. Завдяки цим своїм властивостям народні пісні зберегли духовний генетичний код нації навіть в зрусифікованих регіонах України. Звернення до їх життєдайного джерела сприятиме утвердженню духовності, форму - ванню особистості здатної продовжувати культурно-історичні традиції свого народу.

КОНЦЕПЦІЇ ДУХОВНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ПОЛЕМІЧНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Широким полем ідеологічної боротьби українського народу проти експансіоністських зазіхань агресивної католицької церкви і польської шляхти стала полемічно-публіцистична література. Письменники намагалися боронити не тільки православну віру і церкву, а й культурну, політичну та економічну незалежність свого народу, своєї батьківщини.

Окрім того, полемісти намагалися віднайти отой "духовний хліб", який зміг би забезпечити повноцінне життя людині, зокрема і народу взагалі. Світ прив'язаний до тимчасових матеріальних благ, і тому немає "места целого от гріховного недуга, - все струп, все рана, все пухлина, все гнилство, все болєзнь, все грѣх, все неправда, все лукавство, все хитрость, все коварство, все кознь, все лжа ... суца же нест ничтоже".

Людина втратила гармонійний зв'язок із природою, Всесвітом і Богом, забула про свою справжню цінність, про свою невмирущу душу і вічне життя в іншому трансцендентному світі і не може знайти собі місця на землі.

Давні митті розглядали людину як невід'ємну частину вічного Всесвіту, порушували актуальні питання людського буття, співвідношення вічності і тлінності, любові і ненависті, добра і зла, життя і смерті.

Тож чи варто шукати щастя у світі, який є "марнотом марнот" і боятися біологічної смерті.

Така смерть є кінцем миттєвого земного існування і водночас початком вічного життя. Дана гіпотеза часто трансплантується у символах кола /крапка на колі є одночасно початком і кінцем/ та зерна/згниваючи, зернина дає життя цілому колоску/.

Набагато страшнішою є смерть духовна, коли людина їсть, п'є, дбає про матеріальні цінності, а насправді є мертвою. Вона не піклується про мову, культуру свого народу, про розвиток науки і мистецтва, про виховання молоді, про збереження моральної чистоти людства. Коли вона забуває біблейську заповідь: "Не хлібом єдиним живе людина".

Таким чином, письменники давньої епохи через призму релігійної функції літератури намагалися вирішувати загальнолюдські національні, культурні та політичні проблеми.

РАДЯНСЬКІ ДУМИ ЯК ДУХОВНА ПОКРУЧ ДОБИ

Дума - український епос. Вона розквітла в пору бурхливу, звиятжну і трагічну. Нею народ намагався усвідомити свій час, самого себе. Вона демократична вже своїм поетичним ладом. Кобзарі були професіоналами цього жанру пісенності. Це не виключало того, що будь-хто з маси народу міг оволодіти нею.

Останнім твором даного жанру можна вважати думу про Сорочинські події 1905 року. Створена вмілим кобзарем Михайлом Кравченком, вона поодинокі стоїть у часі і свідчить, що подібне не можливо продукувати, а лише репродукувати. Цікаве міркування щодо цього подибуємо у Костомарова: "Думи, как кажется, прекратились создаваться с конца ХУП века. По крайней мере о событиях ХУШ века дум нет и даже такие бурные народные эпохи, как восстание в Правобережной Украине в 1768 году и разорение Запорожской Сечи, отразившись во множестве народных песен, не выразились ни в одной думе" /Костомаров, т.21, 1905, с.780/.

Якось у найславнішого в 60-ті роки кобзара Євгена Адамцевича, запитали: "Чому не виконусте дум?" - "Що ж йому /увяному слухачеві - В.С./ думу грать. Як до мене - смішно сказати - підбігає один: "Батьку! - каже. - Натє карбованця та заграйте" Яблучко", бо в мене сьогодні документи витягли". Яка логіка?" /З власного запису у березні 1968р./

Наше життя несприятливе і для традиційних дум, а про новітні радянські думи і говорити не доводиться. Начитана людина візьметься мерщій заперечити: "А як же бодай з кількома думами - вони ж виникли?" Звичайно, коли ми маємо сцену, радіо, репертуарні збірники на допомогу художній самодіяльності і саму художню самодіяльність, то на світ може появиться багато яких див.

Я не виступаю пророком і не буду першовідкривачем незручної істини: радянських дум немає. Хоча точки зору висловлюються полянні. "Нігілісти", однак, на Україні в пресі не висловились. На жаль, у нас панує закон, як у тому анекдоті, де усі заходять до начальника з різними поглядами, а виходять з кабінета - з думкою начальства.

Отож спершу про нігілістичний підхід. На Всесоюзній нараді з питань сучасного фольклору вчений з Білорусії П.П. Схрімєнко за-

явив недвозначно: "Навіть найбільш вдалі "радянські білини", "радянські думи" й інші фольклорні твори, незважаючи на їх настирливу і тривалу популярність, так і залишилися літературними фактами/.../, не стали фольклором, не стали народно-поетичною творчістю"/1961, з архіву/.

Перелічувати прихильників радянського епосу – марна справа. Їх було багато. Займали вони ешалоновану оборону, з добре обладнаними бетанованими дотами-догмами, брустверами з питат, іжаками методологічних постулатів. Був час, що "спеціалісти" хапали під пахви добросердну людину М.Т.Рильського й неслися з ним на мури невірних. Тільки цим можна пояснити активні виступи поета-академіка на захист радянських дум.

"Дума про Олега Кошового" – пише М.Т.Рильський, – складена кобзарем Перепелюком, має в собі багато елементів народних давніх дум, використані вони тактовно і зі смаком, а через те цей твір становить цікавий і хороший взірць новочасної думи, отже й одно з свідчень, що дума, як жанр, не вмерла."

Аналізувати думу Перепелюка важко. Її слід би навести повністю. І тоді побачив би кожен, яке перед нами блюзнірське поводження з традиційними думами, в першу чергу з думою про Самійла Кішку.

З подивом стоїш перед так званою новою думою і наведеними словами, безперечно ж, мудрого чоловіка і переконуєшся в котрий раз в сивій істині: яка незбагненна істота – людина. Не вкладається в голову, як міг написати таке Рильський, бо ж і не тактовно, і не зі смаком використано давні думи. І це стосується усіх його дум – "Ой здригнувся рідний Київ", "Дума про Дніпро і Каховку", "Дума про Семена Руднєва", "Думи про Леніна і Сталіна": зводиться ні на що щире золоте мистецтва. Якась сатанинська профанація. І повна деградація творчої особистості, – поспіль властиві риси і опису з 20-х років "Хто ж той Сокіл, товариці?" і багатьом речам кобзаря Г.Ільченка. В.Стус оті витвори потрактував; як ще одне гвалтування народу /див.його лист, – Січ, 90 ІО/.

Якщо ентузіастичній душі щось потрібне з ентузіастичною метою, то вона його знайде. Знайде в усьому. Вона мертвого примусить вчистити такий "кардибалет" з приляпуванням та присвистом, що він і за життя не ладен був утнути. Отакий нечуваний експеримент пророблено з українською думою, перлиною народної творчості.

ВІДОБРАЖЕННЯ ВІДМІННОСТЕЙ У ДУХОВНОСТІ
КОЗАЦЬКИХ ТА РЕКРУТСЬКИХ ПІСЕНЬ

Загально відомо, що народна пісня відіграє величезну роль у духовному житті народу.

Спостерігаючи за змінами в Ідейному змісті пісень, можна зробити висновки про зміну морально-етичних, естетичних Ідеалів народу, а Іноді й про зміну у психології та зміну світогляду взагалі. Таку зміну спостерігаємо, співставляючи Ідейний зміст козацьких та рекрутських пісень.

Основним, на нашу думку, є те, що під впливом Історичних та соціальних причин у психіці молодого хлопця /рекрута/ відбу - вався нищівні зміни, змінюються погляди на свою роль у житті. Цю думку можна проілюструвати, взявши за основу його ставлення до військової служби. Якщо для козака військова служба була змістом життя, то для рекрута вона є страшною, огидною, смертельною.

Д.І.Яворницький писав: "Война для козака була столь же необходима, как птице крылья, как рыбе вода. Без войны козак - не козак, без войны рыцарь не рыцарь. Козак не столько не боялся, а любил войну. Он заботился не только о том, чтобы спасти себе жизнь, сколько о том, чтобы умереть в бою, как умирают истинные рыцари на войне, т.е. чтоб о нём сказали: "Умів шарпати, умів і вмерти, не скигдячи".

Якщо для козака смерть на війні - велика честь, то для рекрута - страшний, летий кінець. Спільним і для козацьких, і для рекрутських пісень є те, що парубок /козак або рекрут/, збираючись у похід розуміють, що можуть не повернутися.

У козацьких піснях мати, батько, кохана дівчина природно сумують, випроводжаючи козака на війну, розуміючи необхідність цього походу "Тікай, сину, в Волощину, - не можна тут бути!...

Козак і його родина /якщо вона є/ сприймають військовою службу як потрібну. А рекрут та його родина сприймають набір у військо як смертний вирок. Відповідним чином відрізняється ставлення до мирної праці, сім'ї, волі і навіть бога.

Свою роль у житті рекрут бачить у мирній праці, у вихованні дітей, у коханні. Для козака все відходило на останній план, головне - захистити рідну землю.

ВИХОВНА ФУНКЦІЯ ЛІТЕРАТУРИ 20-Х РОКІВ І
СУЧАСНІСТЬ

В основу нової єдиної літератури 20-х був покладений метод реалізму, модифікований як метод соціалістичного реалізму, який характеризується відображенням дійсності в її революційному розвитку. Очевидно, що це найбільш повно відповідало духовним прагненням мас, бо, по суті, всі твори критичного реалізму також були взяті тоталітарним режимом як щось, що служить вихованню і формуванню нової людини. Зрозуміло, для цього потрібна була своєрідна "соціалістична" інтерпретація Л.М.Толстого, А.П.Чехова та інших класиків російської літератури, у той час як лєфівці закликали до повного викорінення мистецтва минулого.

Які ж основні риси цієї створеної єдиної радянської літератури, закріпленої на I-му з'їзді радянських письменників як літератури соціалізму? Класовість, яка розумілась як необхідність протистояння і боротьби з усім непролетарським, як необхідність індивіда принести себе в жертву єдиній пролетарській справі, яка розумілась як "антиелітаризм", як орієнтація на спрощені естетичні і моральні стандарти, бо з народу вилучалась найбільш освічена і активна частина суспільства. Звідси збіднене мистецтво не могло відповідати багатоманітності потреб особистості, бо культивувався ідеал простої людини з обмеженим набором запитів до мистецтва. Як найголовніші риси літератури виступили також революційний оптимізм, революційний романтизм, поривання в майбутнє, вигнання всякої саморефлексії, потяг до спрощеного, поверхового психологізму.

Необхідно сказати, що створена єдина література відповіда-

да не лише завданням освячення тоталітарного режиму, але і сприяла забезпеченню своєрідного комфорту особистості, даючи цітку, зрозумілу і в цілому оптимістичну картину світу.

Література тих років виконувала певною мірою поставлене перед нею завдання. Вона служила засобом виховання людини-гвинтика, що не роздумує, служила засобом збудження масового ентузіазму / "Люди из заходустья" А.Малышкина, "Время вперед" В.Катаева та ін./, жертвової готовності розчинитися у справах будівництва нового суспільства. І тепер люди, виховані на цій літературі, а це, переважно люди похилого віку, позбавлені звичних орієнтирів, часом не знають, що таке жити для себе, як побачити в собі щось цінне, не виконуючи при цьому якоїсь соціальної ролі.

В наші дні попередні десятиліття засуджуються як епоха тоталітаризму. При цьому заперечується вся і все, в тому числі і література тих літ. Чи виправдано це? Очевидно, ні, бо загальнолюдське було змістом навіть найбільш класово загострених творів і високі зразки справжнього мистецтва пережили час, що породив їх. Так, це були хиби і помилки, але це були великі ілюзії, породжені наївною вірою в людину і її розум. У наш час, коли людина втрачає високі смисложиттєві орієнтири, коли вона занурена у щоденні турботи про хліб насущний, необхідне нагадування про те, що було і залишається суспільство, вітчизна, ідеали і що служіння їм може бути найнадійнішим джерелом людського щастя. І в цьому плані радянська література як література служіння спільній справі не втрачає свого морального, виховного значення і до цього дня, хоча мова вже йде про цілком інше суспільство, іншу людину.

ПРОСТІР І ЧАС ЯК ОЗНАКИ ДУХОВНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ДРАМАТУРГІЇ ДАВНЬОГО ПЕРІОДУ

Українська драматургія - одна з найменш досліджених галузей художньо-словесної творчості нашого народу. І вже зовсім вона не вивчена з точки зору ступеня її духовності.

Ознак духовності конкретного твору літератури дуже багато, але зупинимося тільки на часово-просторових вимірах людського духу в творах давньої української драматургії.

Виходячи з усталеного поділу драматичних творів цього періоду за тематиком на побутово-розважальні, церковно-релігійні та історичні, спробуємо виділити і три типи підходу до форм вияву, ознак та функцій хронотопу; і три типи одухотворення часово-просторових уявлень персонажами та авторами.

Побутові діалоги, інтермедії внаслідок їхньої близькості до фольклору подають тільки реальні ознаки і форми художнього часу і простору - тут всі можливі порушення континууму /стягнення великого простору в умові сцени, тривалого часу - в кількасекундний натяк тощо/ пов'язані з умовністю дії або з необхідністю підтримання гостроти сюжету та загострення людських стосунків. Окрім того, обов'язково наявний натяк на реальну конкретну епоху чи місцевість - тому й основними є конструктивна і пізнавальна функції хронотопу.

Церковно-релігійна драматургія дещо загальмувала розвиток глибинних структур часу і простору саме надуманістю та законізованістю сюжетів. Аналіз цих творів свідчить: а) про абсолютну домінанту конструктивної функції хронотопу; б) про повну зупинку розвитку часу на морально-етичному рівні. Виняток становить лише міраклъ /точніше, соціальна п'єса/ Г.Кониського "Воскресеніє мертвих", в якому автор піднімається до глобальних проблем безперервної циклічності часу та вічності.

Значніших результатів досягла історична драматургія цього періоду завдяки психологізові персонажів та переходу більшості історичних фактів /часово-просторових екскурсів/ з сфери символів у сферу прикладів-ілюстрацій. Це дало можливість загострити увагу на світоглядно-особистісній та оцінювальній функціях хронотопу.

Отже, вивчення цього питання допоможе у розв'язанні проблем, що стосуються ролі різних жанрів літератури /та ідеологій, що викликали їх появу/ у формуванні духовності українського народу.

ПРИТЧА В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ ДО ХІХ СТОЛІТТЯ

На сьогодні достатньо чіткого визначення притчі ні як жанру, ні як прийому, ні як художнього засобу ще не існує.

Георгій Хуровський /XІ ст. н.е./ відносив притчу до художнього засобу. Г.С.Сковорода до притч відносив і байки, і власне притчі, і прислів'я, і приповідки. О.О.Потебня сприймав як тотожні і байку, і притчу. П. Клим"юк намагався з"ясувати відмінні риси між притчею і байкою, притчею і прислів'ям. Єдиної точки зору на походження української притчі та форми її існування поки що немає.

Під поняттям притчі в українському літературознавстві побутують такі тлумачення: а/притча як засіб творення художнього образу; б/ притча як жанр; в/ притчевість як сукупність поетичних прийомів образотворення; засіб авторського узагальнення /типізації/ для розв'язання моральних проблем.

Тож є необхідність уточнити поняття притчі як художнього засобу, і як прийому творення образу, і як жанру.

Під поняттям притчі маємо:

1. ПРИТЧА /як засіб/ – це художнє іносказання подане у формі прислів'я, крилатого вислову, поговірки тощо введене /"вкраплене"/ в текст твору /виступу/ з метов непрямого висловлення думки шляхом наведення подібного, наочного"для прикладу"; цей засіб вводиться іноді в текст твору /виступу/ для створення смілу притчевості, тобто для подачі подібного але вже відомого.

Художній засіб притчі до ХІХ ст.використовували В.Суразький, Клірик Острозький, І.Вишенський, Г.Сковорода та інші.

2. ПРИТЧА /як прийом/ – це така система притчевих засобів,ужитих у тексті для створення притчевого стилю мовлення, яка переростає в спосіб творення образу /картини/ шляхом узагальнено-типових висловів, образностей і картин.

3. ПРИТЧА – такий жанр літератури, що виявляється в формі оповідання символічного узагальнюючого змісту про типові ситуації, взяті з життя людей і який розраховано на самостійне мислення читача /слухача/, позбавлене яскраво висловленої однозначної думки.Притча як жанр представлена до ХІХ ст.у фольклорі та в спадщині Г.Сковороди.

В цілому притчевість потребує окремого дослідження.

Рідна школа як гарант етнізації особистості.

Сьогодні в Україні все відчутніше дає про себе знати проблема "американізації" школи. В усіх куточках країни з'являються навчальні заклади, в яких навчання з першого класу ведеться англійською мовою, діти зростають в штучно створеному англomовному середовищі. А якщо врахувати, що такій школі активно допомагає телебачення, кінопрокат, низькопробна література з культом насилля, розпусти, то наслідки такого виховання не важко перебачити.

Подібна система виховання веде до подальшої денационалізації українського народу, його духовного виродження. Адже національний світогляд, свідомість, мораль, характер, спосіб мислення українця не можуть бути сформованими на чужій культурі.

Прогресивні педагоги-гуманісти всіх часів і народів засуджували таке виховання і наполягали здійснювати його на основі рідної культури, рідною мовою. К.Д.Ушинський вважав, що навчання на чужій мові шкодить дитині, воно не призведе до повноцінного розвитку її природних задатків і здібностей. Він застерігає, що навчання на чужій мові "не повинно ніколи починатися надто рано, і аж ніяк не раніше того, коли буде помітно, що рідна мова пустила глибоке коріння в духовну природу дитини". Тож чи варто братися за вивчення іноземної, коли діти не знають рідної? Створення в певній школі англomовного середовища, проведення навчання іноземною мовою є ізоляцією від українського буття. Таке вже було в історії російської школи ХІХ ст., коли за ради моди діти зростали на французькій культурі. Подібні школи Ушинський називав "жалюгідними клаптиками, де відсутня глибока і поживна народна атмосфера". Наслідкам цього експерименту Ушинський дав таку оцінку: "Нам удалося бачити зрачки дітей вихованих таким способом. Це були або майже цілковиті ідіоти, або діти... без будь-якої творчої сили... Відні діти, яке страшне вбивство вчинили над вами ваші занадто дбайливі батьки: вони не тільки позбавили вас батьківщини, характеру, поезії, здорового духовного життя, але й з людей перетворили вас на ляльок для потіхи

собі, на вимогу моди, на потіху суспільству, яке добровільно зрікається всякої плідної участі в житті народному".

Невже батьки, прихильники "американізації", бажють такого своїм дітям і відводять собі таку роль у їхній долі? Невже в історії ми нічого не навчилися? Адже все це було, наша дрімуча необізнаність з своєю минулими не дозволяє обрати правильний шлях у розвитку вітчизняного шкільництва. Одне є безсумнівним - наша школа має забезпечити певний розвиток природних задатків, сформувати цілісну особистість, суверенну індивідуальність, яка зростає на здобутках національної і кращих зразків світової культури. Таке виховання дає тільки національна школа, яка притаманна кожній суверенній державі, продуктом якої є юні громадяни - продовжувачі культурно-історичних традицій батьків, дідів і пращів, творці матеріальних і духовних цінностей українського народу, будівничі і оборонці рідної Батьківщини.

Разом з тим не можна заперечувати важливість вивчення іноземних мов. У нашій школі вивчення англійської, німецької, іспанської та інших мов має зайняти гідне місце. Але треба, щоб це здійснювалося не одночасно з початком вивчення рідної, а на її основі, коли рідна є суттю духовного життя дитини. У середніх і старших класах можна здійснювати поглиблене вивчення, відкривати для цього спеціалізовані школи, гімназії тощо. У протилежному разі ми знову будемо плудити національно безликих громадян, безбатченків, перекоти-поле, що зрікаються свого роду, своєї батьківщини, самих себе.

В.І.Шанда, Г.І.Єлізаров, Л.Т.Жадько,
 В.В.Булгаков, О.І.Демченко, Є.Д.Ющук,
 В.М.Темченко, В.І.Риженко
 Кривий Ріг

УКРАЇНЬКА МЕНТАЛЬНІСТЬ ЯК ОПОРА ФОРМУВАННЯ ДУХОВНОСТІ СУЧАСНОГО ВЧИТЕЛЯ

В загальній проблематиці сучасної фундації незалежної України на всіх рівнях національного життя та, особливо, народної освіти, актуалізація української ментальності набуває суттєвого значення. Невідкладність: 1/закріплення у національній психології - а/ідеї національного відродження та самобутності українського народу; б/глибокого усвідомлення українцями себе, як великої нації; 2/руйнування стереотипів - а/неможливості існування самостійної української держави; б/звичних, нав'язаних пояснень історії України; в/хибких тлумачень національної психології; г/вторинності чи сілськості української культури вимагає вдосконалення всебічної підготовки вчителів і особливо розвитку їх духовності та національної гідності. Практично сформовані комплекси навчально-виховних засобів педагогічного вузу окреслюють тією чи іншою мірою ці невідкладні цілі формування духовності майбутніх учителів на основі проникнення їхньої свідомості у минуле національного життя, зв'язків з сучасністю та бачення осяжного майбутнього.

Звернення до історичних коренів, духовних витоків і засновків українського народу, національних цінностей та святинь /мови, побуту, звичаїв, традицій, обрядів, фольклору, вірувань, культури/ дозволяє не тільки розкрити сутність національного життя, але й пояснити сучасні модифікації національної ментальності, мови та культури, які багатofакторно деформувалися досить тривалий час. Така спрямованість формування духовності майбутніх учителів має закласти основи подолання нігілізму, песимізму в самосвідомості народу, забезпечити становлення оптимізму в національній психології. Сучасний стан національного розвитку підтверджує, що попри втрати державності, мови та культури - ідеї національної незалежності та відродження залишилися живими й одержали новий злет.

Ментальність українського народу /1/історично сформована, від глибоскої давнини до наших часів, сукупність усіх його інтелектуальних, психічних, духовних ознак та властивостей; 2/специфічне, притаманне народові, закладене в корінному етносі світо-

сприймання, світорозуміння з емоційними, естетичними домінантами та настановами діяльності в світі; 3/характерні для народу: а/здатність мислення; б/умонастрій; в/склад розуму; г/бачення світу/ - набуває особливого значення в системі створюваних засновків майбутнього України, під час виходу на стратегічні напрями новітньої історії в якості суверенної держави. Ментальність, як основа духовності, має стати міцною опорою творення нового характеру мислення, сприймання світу та діяльності в ньому кожної людини. Настанови соціально та екологічно свідомої поведінки, національної гідності в фаховій діяльності вчителів у системі народної освіти мають виходити з їх високої духовності. А це, безперечно, виявиться в прогресивних змінах національної психології.

Актуалізація української ментальності, в якості визначального фактору формування духовності майбутніх вчителів, вимагає спростування як хибних так і зловмисних, умоглядних стверджень про споглядальність, долепокірність, розгубленість чи загубленість української людини, руйнування української душі. Відродження мови, як душі народу, піднесення національного духу в сучасний період заперечують такі тенденції і оцінки української ментальності. Вони є свідченням того, що страхітливі деформації національної свідомості є перехідними. Твердження про те, що чарівність краєвиду та плодючість землі України породжували споглядальність та покірність долі були й залишаються помилковими тому, що дослідники врахували тільки деякі географічні фактори.

Український народ як спадкоємець давніх цивілізацій формувався на великій території помірного клімату, де холодні, сухі, жаркі вітри, сніги, морози, спека, дика природа, войовничі сусіди, міжусобні війни, постійно з віку у вік ніколи не сприяли спогляданню, покірності долі. Це було властиве деяким ізольованим племенам чи народам тропічної зони. Лише впертість, непокірність, стійкість, сила, мужність та багато інших якостей забезпечили наше національні творення та виживання.

Становлення духовності майбутніх учителів ми вбачаємо в широкій перспективній актуалізації всіх духовних надбань українського народу, в підготовці до усвідомлення та використання історично закладених резервів ментальності, орієнтації на творчу педагогічну діяльність для підвищення якості духовного життя.

ДО ПИТАННЯ ПРО ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНО-ЕСТЕТИЧНОЇ
АКТИВНОСТІ ВЧИТЕЛЯ МУЗИКИ

В наш час, пов'язаний зі складними процесами становлення суверенної України, в умовах, коли кризові явища охоплюють і духовну сферу суспільства, коли реальністю сьогодення все більше стає комерційний диктат, перед народною освітою гостро постає проблема не тільки зберегти /шляхом подолання зростаючої бездуховності/ досягнутий освітній і культурний рівень, але й піднести його, збагативши надбаннями національної духовної культури.

Велика місія у вирішенні цієї проблеми покладається суспільством на вчителя. Відповідно до сучасних концепцій освіти, вчитель національної школи повинен бути справжнім професіоналом, якому були б притаманні професійна майстерність, високий рівень національної самосвідомості, багатство внутрішнього світу, загальнокультурна ерудиція, орієнтація на дітей як найвищу цінність, глибоке розуміння високого призначення культури і мистецтва у їх всебічному духовному розвитку.

Духовна культура вчителя визначається рівнем розвитку його інтелектуальних, моральних, естетичних якостей, які органічно пов'язані між собою, що зумовлено єдністю духовної сутності людини.

Морально-етична культура вчителя - це, перш за все, культура чуттєвого освоєння світу, яка відображає внутрішню сутність особистості, її ідеали та прагнення, смаки і почуття, установки і оцінки.

У формуванні морально-естетичної культури має значення весь набутий особистістю соціальний досвід: знання, уміння, навички творчої діяльності, емоційно-ціннісне ставлення до навколишньої дійсності, засвоєння духовних цінностей та інші види діяльності й спілкування. Винятково важливе місце серед цих факторів належить мистецтву, в образах якого втілені фундаментальні цінності людського буття. Сповнені потенціалу високої духовності та моралі, вони облагороджують душу людини, вчать бути небайдужим до навколишнього світу. Унікальність мистецтва в тому і полягає, що в ньому відображена велич людського духу,

мислення, почуттів, що повднюються у морально-естетичному континуумі.

У контексті сказаного великого значення набуває проблема виховання духовно багатого особистості вчителя музики, готового до творчого використання виховного потенціалу мистецтва у музично-естетичному вихованні школярів. Тому так необхідно скористатися можливостями навчального плану для спеціальності "Музика і художня культура", яким передбачається вивчення історії розвитку та художніх особливостей різних видів мистецтва.

Важливим показником духовної культури вчителя музики, що забезпечує успішність педагогічної взаємодії, є морально-естетична активність – інтегративне особистісне утворення, що характеризується як процес творчого накопичення чуттєво-емоційного досвіду, втіленого у мистецтві, освоєння навичок емоційно-осмисленого сприйняття музичних творів і результат реалізації особистістю морально-естетичного потенціалу у власній соціально-ціннісній діяльності.

Морально-естетична активність вчителя – це його внутрішня позиція, яка виявляється у здатності і готовності до ствердження гуманістичних, морально-естетичних цінностей у всіх сферах життя, у створенні добра і непримиримості зі злом, в емоційно-моральній чутливості, співпереживанні, співчутті. Вона втілюється у самодіяльній творчості вчителя, спрямованій на самовдосконалення та перетворення навколишньої дійсності за законами краси.

Морально-естетична активність вчителя музики, виступаючи як інтегративне за змістом утворення, має складну структуру, яка об'єднує такі компоненти: когнітивний, мотиваційний, свідомовольовий, комунікативний, емпатійно-діяльний, творчо-самодіяльний.

Морально-естетична культура виступає необхідною умовою, яка визначає успішність педагогічної взаємодії вчителя музики і його вихованців. Аналіз практики навчально-виховної роботи на музично-педагогічних факультетах педагогічних інститутів показав недостатньо високий рівень морально-естетичної активності студентів, що суттєво позначається на професійній спрямованості їхньої підготовки. Адже в широкому розумінні морально-естетична культура вчителя розглядається як підстава для вимог до фахівця, його особистісних та професійних якостей.

КУЛЬТУРА ПЕДАГОГІЧНОГО СПІЛКУВАННЯ ЯК УМОВА
ДУХОВНОГО НАЦІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ УЧНЯ

Сьогодні народна освіта України сповнена духом національно-культурного відродження. Це знаходить свій вияв у пошуках науковців та вчителів-практиків, завдяки яким здійснюється повноцінне формування національної свідомості у школярів.

Відрієм духовної національної культури у першу чергу повинен бути вчитель. Через аспекти педагогічного спілкування він формує механізми уявлень, бажань, інтересів, потреб та різного роду орієнтацій. З цього приводу постає питання: "Чим відрізняється сучасне спілкування вчителя з учнем від бажаного, яке повинне реалізувати духовний вплив на особистість учня?".

Наслідки цілеспрямованого дослідження, тестування і анкетування, проведеного вибірково у школах Дніпропетровської області / а слід зазначити, що саме не один із регіонів України, що гостро зазнав русифікованого впливу впродовж багатьох поколінь /, дають змогу частково відповісти на це питання.

По-перше, на етапі переходу від існуючого стану спілкування вчителя з учнем до бажаного вчитель повинен дати знання рідної мови, розвивати у дітей вміння володіти всіма її можливостями, навчити застосовувати це на практиці у вмінні дотримуватися національно-етичних нормативів та регламентацій. Успіх такого виду роботи залежить насамперед від "забезпечення" педагогічного спілкування високим рівнем мовленевої культури.

По-друге, чіткість світоглядної позиції, зорієнтованої на загальнолюдські і національні цінності, досконале володіння психофізичним розвитком учня, суто педагогічні вміння і навички висвітлювати значення духовності у житті людини, здатність на практиці реалізувати ідеї національної культури – все це виступає в ролі важелів психологічного контакту вчителя з учнями.

По-третє, спілкування повинне бути емоційним, обов'язково логічним і впливовим, інакше не можна розраховувати на позитивне взаєморозуміння, в рамках якого і формується духовність дитини.

ВИХОВАННЯ ДУХОВНОСТІ УЧНІВ ЗАСОВАМИ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ

У вихованні духовно багатої особистості літературі належить особлива роль. Художня література формує свідомість особистості, впливаючи на неї багатством образного матеріалу. Національна література нерозривно пов'язана з традиціями національної культури. Це своєрідна пам'ять народу, в якій зафіксовані його культура, загальнонародні та родинні традиції, звичаї, обряди, скарги народнописенної та поетичної творчості. На ґрунті рідної літератури відкриваються учням особливості національного світосприймання й національного характеру. Художня література відтворює життя певної історичної епохи, вона нерозривно пов'язана з історією держави.

Шукаючи шляхи піднесення престижу і статусу україномовної школи, педагогічні колективи ставлять за мету створити систему навчання і виховання школярів, яка б відповідала специфіці українського народу, сприяла б пробудженню у дітей національної свідомості.

Вивчення літератури в школі – це перш за все формування ставлення школярів до моральної та духовної спадщини народу.

Осмислення і узагальнення шкільної практики свідчать про те, що саме педагогічна творчість словесників в аспекті українського народознавства виступає важливою передумовою реального оновлення української національної школи.

Стрижневий напрям роботи кращих словесників – відображення генетичних зв'язків літератури з народними звичаями. У молодшому підлітковому віці вчителі літератури, спираючись на розрізнені і ще неформалізовані знання з української фольклористики, етнографії спільними зусиллями, але після суцільної нівеляції всього національного нелегко відродити в усій багатогранності систему моральних, естетичних, етичних принципів, які визначають самобутність українців як нації. На жаль, у щоденній педагогічній практиці спостерігається відсутність органічного зв'язку між урками літератури та народознавства. Характерно, що такі висновки були зроблені на основі широкого анкетування учнів, вчителів різної кваліфікації, опитувань великої кількості респондентів.

Я. Ф. ЧЕПІГА ПРО ДУХОВНИЙ ІДЕАЛ УЧИТЕЛЯ НОВОЇ ШКОЛИ

Яків Теофанович Чепіга /Зеленкевич, 1875-1938/-відомий борець за справу українського відродження, зробив вагомий внесок у розробку теоретико-методологічних проблем української національної школи, глибоко розробляв проблему підготовки вчителя для нової школи.

Серед різноманітних аспектів цієї проблеми/підвищення загальноосвітньої і фахової кваліфікації, докорінне поліпшення соціального і правового статусу, умов життя і праці; згуртування вчителів у професійні спілки та ін./вчений особливої ваги надавав формуванню високої духовності особистості вчителя/передовсім для забезпечення національного виховання учнів того народу/, серед якого живе і працює вчитель. Учитель-це довірена особа народу, нації у вихованні і освіті молодого покоління; це та культурна сила, що несе в народ світло знань, прогрес нації. В руках учителя майбутня нація, доля і щастя народу, тож вчитель повинен зробитись ширим сином його, з'єднати себе з його минулим, в сучасному стати свідомим і активним членом однієї сім'ї з ним, і працювати для майбутнього так, щоб діти народу були рідні йому по духу, переконанням і ідеалам./Самовиховання учителя//Світло, 1913.-Кн. 9.-С. 12/. Учитель, на думку Я. Чепіги, лише тоді сповна реалізує своє високе покликання слугувати народові, бути носієм культури, світочем знань, зразком моральної чистоти і духовної досконалості, коли буде систематично, послідовно й цілеспрямовано здійснювати "національне самовиховання". "Для учителя-українця національне самовиховання також кінцеве для учителя активне життя, а не пасивне животіння", -наголошував учений, /Там же.-С. 13/.

Учитель майбутньої української національної школи, за переконанням Я. Чепіги, повинен володіти такими якостями: мати фундаментальну загальноосвітню і фахову підготовку; високі морально-естетичні якості, бути справедливим, добрим, чуйним, лагідним, скромним, уважним, терплячим, ширим, наполегливим, вимогливим до себе, нашко любити дітей, систематично прагнути до самоосвіти і самовдосконалення та ще цілий ряд інших вимог. Виховання в учителя цих чеснот, на думку Я. Чепіги, вкажуть шлях і до національного самовиховання. Вчитель повинен глибоко вивчати культуру, звичаї, побут, обряди та ін. свого народу.

Т.В. Хом'як, В.М. Ткачук,
/Запорізький університет/

МОВА І ДУХОВНІСТЬ В ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ПОЕТІВ- НЕОКЛАСИКІВ

Духовний розвиток людини нерозривно пов'язаний із розвитком її мови. Роль письменників у духовній культурі народу неocenенна.

Українські поети-"неокласики", а особливо М. Зеров і П. Филипович, дуже гостро відчували духовний провінціалізм української літератури і тому мріяли побачити рідне слово в європейському контексті. Їм було зрозуміло, що доля українського народу невіддільна від розвитку людства в цілому. Саме цією тезою вони керувалися в своїй творчості.

Даючи відповідь на статтю Іллі Еренбурга "Об украинском искусстве", надрукованій у газеті "Киевская жизнь" у 1919 році, М. Зеров аргументовано доводив глибину духовних джерел українського народу, а в рецензії на збірку віршів К. Мандеса в перекладі М. Вороного /1917 рік/ він зауважував: "Культури слова в нас ще нема, книжка перекладів Вороного - один з перших кроків на цьому шляху, що веде до удосконалення нашої мови". М. Зеров був твердо переконаний, що "українська мова ховає в собі великі можливості для малювання в тонких нюансах переживань і вражень". Він проповідував ідею виховання українського читача на найкращих прикладах краси художнього слова. Засвоєння культурних надбань різних народів він розумів як необхідний процес, який здійснюється шляхом переосмислення здобутків інших культур через призму національного.

Своєрідним "девізом" у ставленні "неокласиків" до мови як основи духовності можна сприймати слова О. Бургардта /Дрія Клена/: "очистити авгієві стайні української літератури," тобто очистити слово, мову. Погляди на значущість слова митці найповніше висловили в поезії /"Класики", "Ріг Вернигори", "Самоозначення" М. Зерова, "Поетові", "Спустившись на саме дно копальні", "Я світ увесь сприймаю оком" М. Драй-Хмари, "Сонет", "Чумаки" М. Рильського, "Ти поглянь - у темній чаші" П. Филиповича, спільно написаному "Неокласичному марші", тощо/ та в літературно-критичних працях.

Надзвичайно важлива роль поетів- неокласиків у нормалізації структурних особливостей літературної мови, в удосконаленні стилістики, культури поетичного слова.

ПРИСЛІВ'Я ТА ПРИКАЗКИ ЯК ЗАСІБ ВИРАЖЕННЯ ДУХОВНИХ НАДБАНЬ НАРОДУ

У прислів'ях і приказках – одному з найдавніших жанрів усної народної творчості – найбільшою мірою відобразилась ментальність українського народу як певне світобачення, що дає змогу хаотичний потік різноманітних вражень інтегрувати свідомістю. Паремійні одиниці давнього часу, що мають більш конкретне значення, і ті, що виникли пізніше в процесі розвитку метафоризації, утворення вторинних значень тощо, передають із покоління в покоління правила моралі, набуті спостереження над природою, характеризують риси вдачі й поведінки людини, особливості життя й побуту етносу. Недарма їх називають енциклопедією народного життя.

Виятково важливим завданням є вивчення й збирання цих золотих згустків народної мудрості, зокрема тих, що побутують у різних регіонах України, адже виявлення місцевих варіантів і переробок широкознаних висловів, фіксування самотутніх прислів'їв та приказок певної місцевості дасть змогу відтворити процес історичного розвитку їх, зареєструвати духовні надбання населення. Збірка "Народна мудрість Слобожанщини" /Луганськ, 1992/ містить у собі прислів'я, приказки, примовки, загадки та скоромовки, які поширені на території Слобожанщини. Її упорядники /Глуховцева К.Д., Ніколаєнко І.О., Сікорська З.С., Терновська Т.П./ використали етнографічні праці минулого століття, особливо праці В.І.Іванова, І.І. Манжури, Д.І.Яворницького, та польові записи фольклорного матеріалу. Таким чином, залучені до збірки паремійні вислови відображають фольклорні надбання населення Слобожанщини, зібрані просягом тривалого історичного періоду.

Використовуючи тематичний принцип систематизації прислів'їв та приказок як найбільш поширений у науково-популярних виданнях, укладачі виділяють ряд розділів: "Природа. Хліборобський календар". "Наука, розум, праця, досвід, мораль", "Домашнє господарство. Ремесла", "Їжа. Пиття", "Торгівля, гроші", "Бади вдачі й поведінки" та ін.

Прислів'я та приказки мають знайти широке застосування, бо це вічне джерело назачально-виховної мудрості. Недарма ж у "Рідній читанці" Б.Д.Грінченка міститься близько тисячі народних висловів, загадок.

ФОРМУВАННЯ ДУХОВНОСТІ СТУДЕНТІВ-ФІЛОЛОГІВ ЧЕРЕЗ УКРАЇНСЬКУ ПІСНЮ

Як стверджують філософи, духовність є якісною характеристикою свідомості /як вчинків і справ, так і всього життя/. Вона відображає пануючий тип цінностей, тому не є чимось єдиним. Духовність передбачає рух до цілісності та єдності: ІСТИНИ, ДОБРА І КРАСИ. Доти, доки це не відбувається, духовні пошуки будуть повними протиріччями і не знайдуть реалізації.

Неоціненну допомогу у формуванні духовності майбутніх учителів української мови і літератури надає мистецтво. Та не можна використовувати його лише як ілюстрацію до вивчення тих чи інших тем, проведення тієї чи іншої творчої роботи в позааудиторних заходах.

Студенти-філологи повинні навчитися сприймати різні види мистецтв як глибоко своєрідні, специфічні. Треба навчитися бачити точки їх дотику, щоб передати все це своїм учням. Тому необхідно самим заглибитися у процес творчості, відкрити свою творчу лабораторію для випробування різних способів самовираження через відчуття єдності істини, добра і краси. Така творча лабораторія багато років працює на факультеті української мови і літератури Харківського педуніверситету ім. Г.С. Сковороди. Формувати духовність, виховувати особистість можна багатьма шляхами. Ми обрали два найсильніші фактори впливу на людину – СЛОВО і МУЗИКУ. Слово, знаряддя філолога, і музика, найвпливовіший, найвиразніший вид мистецтва, доповнюючи і поглиблюючи одне одного, спроможні ефективно діяти на духовну сферу студентів.

Нами розроблено систему морально-етичного й естетичного виховання філологів через моральне і духовне очищення, формування художнього смаку та розвиток громадянських почуттів. Частково це здійснюється через українську пісню, як народну, так і авторську. Шляхи її розвитку, особливості вивчаються на заняттях з історії музики, у фольклорному ансамблі та у вокальній студії. Як відомо, ключ до свідомості знаходиться в емоційній сфері. Студенти, вслухачуючись у поетичні рядки української пісні, в її інтонаційну виразність, у надзвичайну мелодійність, вчать відрізняти справжнє, щире, чисте, тобто високодуховне, від фальшивого. У своїй роботі звертаємося до різних жанрів пісні – від календарно-обрядових до картівлявих, від творів М. Лисенка, С. Гулака-Артемівського та українських пісень М. Глізки до сучасної авторської пісні.

МИСТЕЦТВО ЯК ЗАСІБ ДУХОВНОГО ВИХОВАННЯ

Духовність українського народу, як і його культура, є націо-нальними цінностями. Вони повинні бути провідним напрямком у системі національної освіти і виховання. Одне з цільних місць у вихованні займає мистецтво як засіб вираження ідей, переконань, світогляду людини. Твори мистецтва дають можливість виявити почуття, думки, будять емоційні відчуття і переживання. Мистецькі традиції вічно живі, бо, продовжуючи їх, молодь засвоює народну духовність та її естетику. Вплив видів і жанрів мистецтва народного і професійного на духовне виховання не викликає сумніву. У кожного народу є своє особисте, заповітне. Випиті рушники, сорочки, корсетки, фартухи та інші називали раніше оберегами.

Керамічна іграшка, іграшки львівських майстрів, настінні та петриківські розписи, художня обробка дерева, скла та металу викликають захоплення та почуття національної гордості. Всі ці види декоративно-прикладного мистецтва розвивають образне мислення, виховують національну гідність, духовно збагачують людину.

В мистецтві давніх українців очевидний культ жіночого начала, і він мав великий вплив на формування традиції поваги до жінки як носія духовності і краси. Невипадково така пошана до образу Богородиці. В українському іконопису, який є оригінальним явищем світової культури, проявилася національна неповторність. Образи Божої Матері на Україні являють собою узагальнений образ української жіночої краси. Важливим є те, що в написанні Богоматері прослідковується орієнтація на український тип обличчя /київських майстрів Алімпія, у галицьких та волинських осередках/. У добу козаччини Богородиця набуває образ української жінки. Мають її в українському одязі з орнаментом у стилі барокко. Образ Богородиці є символом мудрості, духовної краси. Українським народом вона сприймається як "дух святий, що творить світ".

Тепло і духовність несе в собі українське мистецтво. Воно символічно відображає і поглиблює почуття людини, облагороджує її, виховує почуття національної гідності. У тяжкі часи для народу культ Богородиці на Україні набуває поширення, він ввійшов в народну творчість, літературу, що зайвий раз свідчить про вплив мистецтва на духовне виховання.

ДУХОВНІСТЬ І МАЙБУТНЄ

І. Духовність виявляється у мистецтві кожної епохи. І не лише у самому мистецтві, але й у засобах його функціонування.

Бажливе становище людей, зайнятих творчою працею у нашому суспільстві - яскраве свідчення того, як держава піклується про збереження та зростання духовності української нації.

Кожна річ у світі має форму та зміст. Це стосується і духовності. Нинішня політика держави по відношенню до освіти, культури та мистецтва говорить про спробу змінити форму духовного життя людей /опереточні переодягнення у козаків-запорожців, зміна назв вулиць, масштабні кампанії щодо "українізації" вузів, пропаганда релігії і таке інше /.

Велику послугу в цій роботі по так званому "відродженню духовності" нового типу, надає: комерційне кіно, що стали недоступними для багатьох людей театри, передачі у розпорядження нових бізнесменів примішень музеїв, дитячих студій, спортивних секцій, відсутність певної наукової та популярної літератури, преси в бібліотеках тощо.

2. Однак, зміст духовності поки що залишається таким, яким він був, незважаючи на всі ці негативні чинники, та спроби "нових вчених" переписати історію народу. Мабуть, це тому, що духовність народу визначає потребу в пізнанні, в історичній правді, а не в новій брехні.

Таку непослідовність у питанні про розвиток української культури можна пояснити певною мірою затисненістю пласту українських національних потреб, що мала місце у недалекому минулому. Але, на жаль, це не вирішує проблему бездуховності молоді, яка добре засвоєла методи добування грошей і розглядає мистецтво з утилітарної точки зору. До того ж, незважаючи на зміни політичних форм устрою у нашій державі, культура виконує роль служниці, що чекає від нового хазяїна /менената чи спонсора / подавання.

Все це наводить на роздуми - чи можна серйозно сприймати державу, котра має уряд, армію та флот, міліцію і тюрми, але не піклується про своє майбутнє, про людей та їхню духовність?

МІКРОБРАЗ ЯК ЕЛЕМЕНТ ПОЕТИЧНОЇ СИСТЕМИ

Система поетичних образів - найбагатший пласт, який розкриває духовну своєрідність народу та складається з неповторних й одиничних мікробразів, що відображають естетично перетворене суб'єктивне бачення певного фрагменту дійсності. У складі цілого тексту мікробрази втягаються у різноманітні зв'язки та відношення з іншими його елементами й набувають, звичайно, додаткових функцій і значень. Але мікробраз можна розглянути автономно як структурно-семантичне ціле, що є носієм нової / невідомої / естетичної інформації, відображення якої, певна річ, не може здійснюватись без опори на відоме.

З цієї точки зору, відоме у складі мікробразу можна представити у вигляді деяких змістових структур, що містять у собі звичні, суспільно значимі, але семантично неоднорідні ситуації. Одна з них /інтродуктивна структура / дає змогу уявити об'єкт опису, тему, що привернула увагу автора, а друга / базова структура / вказує на спосіб осмислення, оцінки, бачення першої. Наприклад: Хижий вихор тне ножами / І.Драч/, Деся вітер грає на віолончелі, Морозні пальці приклада до скла / В. Симоненко/, Розплющив очі вітер на цибулю / М.Винграновський/.

Кожна з асоціативно пов'язаних структур окреслює досить стереотипний фрагмент світу, що закономірно, бо автор принципово не в змозі створити чи передати новий зміст у інший спосіб, як, з одного боку, на підставі активізації відомого читачеві, а з іншого - показом шляхів до перетворення вихідних структур.

Шлях пошуку невідомого пов'язується з досягненням можливостей, що має висловлювання, котрі дозволяють всупереч семантичному неузгодженню слів сприйняти цілісний зміст.

Новий зміст виникає в уяві як результат взаємодії інтродуктивної та базової структур, тому зміст елемента, який тут названо базовою структурою, не можна кваліфікувати як образ чи "нові імплікації", створені до тексту" / дивись, наприклад, праці М.Блека /. У свою чергу зміст інтродуктивної структури не ототожнюється з ситуацією, що в цілості відтворює-

на у мікрообразі, оскільки за рахунок базової структури формується більш чітке, деталізоване уявлення про об'єкт опису, що спричинює зростання його конкретизації та індивідуалізації.

Такий підхід дозволяє не тільки описати внутрішню організацію мікрообразу, але і представити усю сукупність образних висловлювань українських поетичних текстів у вигляді системи двох взаємопов'язаних підсистем, одна з яких відображає структурування навколишнього світу, а друга - суб'єктивні асоціації щодо певних тем.

Матеріал першої з підсистем, описаний відповідно ідеографічному принципу, розкриває частотність звернення до тих чи інших тем, членування попередніх на субтеми і засоби їх репрезентації, що виявляє не тільки наскрізні теми, але й їх хронологічну диференціацію.

Аналіз асоціативних структур дозволяє віднайти типові для української поетичної системи асоціативні комплекси, які використовуються для характеристики однакових чи різних / реально схожих або несхожих / об'єктів, визначити різні риси об'єктів / суттєві або уявленнєві /, описати їх емоційно-оцінні властивості та ін.

Взаємодія вихідних структур призводить до різноманітних конструкцій, які в багатьох випадках містять у собі типові форми вираження, що свідчить про наявність у національній мові сформованих структур для відображення певних видів мікрообразів.

Таким чином, хоч кожен з мікрообразів є практично неповторним, його внутрішня структура знаходиться у природній залежності як від традиції національного поетичного мовлення, так і від мови - колективного / отже, стандартного / засобу передачі інформації, з іншого боку, системний аналіз одного з фрагментів реального світу - явищ природи, відображеного у поетичних текстах, дозволяє стверджувати про національну своєрідність естетичного освоєння дійсності.

ПРО ВИКОРИСТАННЯ УКРАЇНСЬКОГО ФОЛЬКЛОРУ

В НОВИХ ПІДРУЧНИКАХ З ІНОЗЕМНИХ МОВ ДЛЯ 5-7 КЛАСІВ

Одним з важливих аспектів розбудови концепції формування духовного ідеалу сучасного українця є виховання підрастаючого покоління при викладанні основ наук. Розбудова української національної школи передбачає, зокрема, створення належного методичного забезпечення навчально-виховного процесу з кожного предмета. З метою часткового вирішення цієї проблеми в Дніпропетровському держуніверситеті розробляються нові підручники з англійської, німецької, французької та іспанської мов для 5-7 класів середньої загальноосвітньої школи.

Одне з вихідних положень нашої концепції викладання іноземних мов передбачає використання порівняння ментальностей свого народу і того, мова якого вивчається, виділення в них спільного і відмінного з наступним виходом на певні лінгвістичні явища та коло лексичних одиниць. Чільне місце в цьому приділяємо використанню фольклору.

З одного боку, фольклор кожного народу розглядаємо як відображення його ментальності. Маючи на увазі вікові особливості учнів, відокремлюємо шар народної творчості, який найбільше любляють діти: лічилки, казки, деякі пісні тощо. Їх використання – один з резервів підвищення мотивації навчання.

З іншого боку, фольклор є наближенням до сучасної живої мови, – в першу чергу до її граматичного та лексичного наповнення. Це зумовляє його підвищений методичний потенціал при вивченні іноземної мови.

До того ж, вивчення іноземної мови передбачає ознайомлення з культурою та історією певного народу, що, безумовно, розширить світогляд учня, сприяє формуванню гармонійно розвинутої особистості. Оскільки фольклор – душа народу, значення використання його з цією метою важко переоцінити.

Таким чином, використання фольклору є психологічним і методичним резервом підвищення ефективності навчання іноземної мови. Маємо відзначити важливість використання складових ментальності власного народу при опануванні іноземної мови. Наші дослідження свідчать, що нехтування ними призводить до падіння мотивації навчання, а згодом стає і однією з причин утворення специфічного комплексу неповноцінності (Литвинюк, 1992).

Кожухар О.І., Кожухар В.І.,
Кривий Ріг

ТОВАРИСТВО "ПРОСВІТА" ТА ЙОГО МІСЦЕ В ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

Культурно-освітнє товариство "Просвіта" було засноване у Львові 8 грудня 1868 р. Воно поставило собі за мету утвердження української національної ідеї, піднесення національної свідомості, поширення освіти, виховання, культури і духовності.

В селах та містах Галичини, /а з 1905р. і в Наддніпрянській Україні /діяли організації та філії товариства. Друкування й поширення серед населення творів українських письменників, шкільних підручників, газет і журналів науково-популярної літератури, через організацію читалень і бібліотек, шкіл на допомогу в здобутті наукових знань студентам-українцям "Просвіта" сприяла підвищенню рівня національної свідомості українського народу, відродженню його духу. Організації "Просвіти" влаштовували лекції з історії, етнографії, літератури та культури України, українознавства; проводили музичні вечори, присвячені українським композиторам, благодійні концерти, театральні вистави тощо.

В організації та діяльності "Просвіти"; бібліотек і читалень брали активну участь вчителі, дрібні службовці урядових установ, селяни і робітники, міщани, сільські священики. До товариства належав І. Франко. У чернігівській "Просвіті" діяв М. Голубинський, а Леся Українка активно працювала в київській "Просвіті".

Надзвичайно єдиною була діяльність "Просвіти" в Наддніпрянській та південній Україні. У 1905р. організації товариства виникають у Катеринославі, Одесі, Чернігові, Бизві та інших містах. Свої філії вони відкривають у багатьох селах і містечках. Незважаючи на великодержавну політику царизму, переслідування поліції, "Просвіта" проводила досить плідну роботу у вихованні національного духу та ідеалу українства.

Діяльність товариства "Просвіта" на українських землях стала всенародною школою, скарбницею збереження української мови, культури та історії.

В сучасних умовах потрібно всебічне вивчення діяльності організації товариства "Просвіта". Це необхідно для розуміння феномену незнищенності ідеї української нації, для кращого осмислення базових основ розбудови незалежної України.

Андріанов В.С.,
Кривий Ріг

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ РИС ДУХОВНОСТІ НА ЗАНЯТТЯХ З ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Фізична культура і спорт являють собою самостійний і дуже специфічний вид людської діяльності, значення якої в розвитку різних суспільств досить відмінне. Все це певним чином впливає і на формування духовних якостей. Фізична культура постає, отже, як важливий засіб виховання студентів. Специфічна особливість фізичного виховання студентів полягає не тільки у різнобічній підготовці, але й у розвитку цілого ряду професійно важливих фізичних та духовних якостей і навичок. Успіх у вирішенні цих завдань залежить передовсім від духовного рівня викладача, його світогляду, педагогічної майстерності і т.п.

Таким чином, ведення і освоєння курсу "фізична культура" передбачає специфічну підготовку викладачів, і особливо за-своєння студентами знань предмета, уміння їх практично засто-совувати в процесі навчально-виховної та духовної діяльності у школі.

Особливість такої одухотвореної підготовки спеціалістів ми бачимо перш за все в активному олюдненні і процесу підготов-ки викладачів, і кожного окремого заняття з фізичної культу-ри.

ФОРМУВАННЯ ДУХОВНИХ ІДЕАЛІВ У СТУДЕНТІВ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ МАТЕМАТИЧНИХ ДИСЦИПЛІН

Кожна конкретна наука, в залежності від її змісту та методів дослідження, проблему формування духовності розв'язує по-своєму. Математика, як специфічна наука, має свої цілком визначені шляхи формування духовних ідеалів у процесі її вивчення та усвідомлення. Зрозуміло, що формування духовних ідеалів можна здійснювати лише при умові, що людина має відповідний рівень розвитку, володіє високим рівнем умінь і навичок розумової діяльності.

Цикл математичних дисциплін, вивчення яких розпочинається з першого курсу, закладає основу формування особливого способу мислення, для якого характерні такі риси: оперування математичними моделями різного рівня складності та інтерпретаціями їх основних множин; володіння причинно-наслідковими сужденнями на базі логічних операцій над висловленнями та предикатами; широке застосування аналогії і на її основі володіння блочним способом подачі інформації: використання узагальнень і на цій основі виховання критичності, категоричності, ґрунтовної аргументації сужень.

Відомо, що предметом вивчення математики виступають абстрактні поняття, які, як правило, одержані в результаті ідеалізації, що є однією із форм абстрагування. Саме такими є поняття "точка", "пряма", "площина", "гомоморфізм алгебр", "ізоморфізм алгебр", "розбиття множини на класи", "невласна точка", "неевклідові простори" тощо. Цілеспрямоване формування таких понять сприяє оволодінню студентами умінь і навичок "будування" свого життєвого ідеалу, як результат кропіткої розумової діяльності. Вивчення математичних моделей як ідеалів, для характеристики яких необхідно володіти чіткою спеціальною мовою і знаками-символами, необхідно вміти розкрити їх внутрішню красу мовою цих знаків і спеціальної термінології, сприяє виробленню тих рис характеру випускників, якими вони, як правило, гідно відрізняються при виборі своїх "земних" ідеалів.

ДУХОВНІСТЬ ЯК ПОКАЗНИК АКТИВНОЇ ПРОФЕСІОНАЛЬНОЇ ПОЗИЦІЇ

Національне відродження України поставило на чергу денну проблему духовності, духовного вдосконалення суспільства. У вирішенні цього завдання важлива роль належить вчителю, покликаному познайомити підліткове покоління з історією людського духу, привернути його до духовної діяльності, і на цій основі, розвинути у своїх вихованців внутрішню потребу в освоєнні культурних цінностей; дбайливого ставленню до народних та національних традицій, формувати духовний потенціал їх особистостей.

Виховати духовність учня можливо тільки високою духовністю вчителя. Духовність – це передовсім активні зусилля особистості, що забезпечують перетворення інтелектуальних, моральних, естетичних поглядів, переконань про внутрішні цінності. Духовна діяльність учителя – це активність його зусиль щодо привернення вихованців до моральної краси, емоційної культури, творчої інтелектуальної діяльності.

Духовність учителя виступає важливою ознакою його професійної активності, продуктивного використання своїх особистих та професійних можливостей. Активність професійної позиції вчителя – це прояв здібності, таланту, багатства педагогічних обдарувань, потреби трудитися з повною віддачею над формуванням духовно багатого особистості вихованців. Бути активним у професійній діяльності – це значить постійно оновлюватися, рости, любити дітей, не закриватися в стінах свого "я", виховувати глибокий інтерес, пристрасно прагнути до знань, віддавати благородство своєї душі підростаючому поколінню.

Ще давні/Аристотель, Х. Аквінський, Спиноза/ твердили, що активність "корисна і благородна" лише в тому випадку, коли вона є вираженням вищих етичних та духовних потреб. У моделі людської особистості активність знаходиться в тісному єднанні з розумом та моральністю.

Одне із завдань педвузу – формування духовності вчителя, що виступає важливим показником активності професійної позиції та результативності педагогічної діяльності.

РОЛЬ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ ДРАМАТИЧНОЇ ГРИ У
РОЗВИТКУ ДУХОВНОСТІ НАРОДУ

Духовно-національне відродження має багато аспектів. Для того, щоб стало можливим духовне відродження України, потрібно використати всі надбання української культури минулих століть, відродити всі ті традиції, які були колись утрачені і які сьогодні можуть відновитися. Вивчення української гри сприяє відновленню високої духовності народу.

Найпростішим і в часі, напевне, найдавнішим в українські народні ігри. Гра, безумовно, сприяла формуванню обряду і стала його обов'язковим елементом. Вона містить у собі не тільки поєдинок словом, а й поєдинок жестом і дією. Ігри та обряди у процесі виникнення і розвитку театрального мистецтва сприяли його зародженню та формуванню. Первісне лицедійство почалося, напевне, з того, що людина протистояла спочатку самій природі, точніше конкретним представникам природи /звірині/, природним явищам. І хоча всі протистояння складали сам зміст життя тодішніх людей, в українських народних драматичних іграх усе це представлено лише кількома короткими репліками.

Українська народна драматична гра-в цілому цікаве і значне явище національної культури. Гра складає частину святкового народного побуту. Вона супроводжує народ протягом усієї його історії, переплітаючись із магією культової дії, повсякденною поведінкою людей і завдяки формам її виконання. Українська народна драматична гра значною мірою відображає в собі і сам спосіб життя українців.

Українській народній драматичній грі властиве уже й ху-дожній образ та суто драматична дія. Колективне виконання гри з танковими рухами й співами, природна єдність словесного тексту, мелодії і пісенного ритму сприяли їм довгому життю. Вони виявляють велику принадну силу своїми неповторними мотивами й оригінальними думками і тими тенденціями тогочасної діяльності, які впливали на становлення української народності і національної самобутності, на зміну самосвідомості людей, їх ідейних і естетичних суджень. Все це в складним процесом формування духовної культури народу. Тисячоліттями сформований досвід жив у пам'яті народу і постійно вдосконалювався, формуючи духовність.

РОЛЬ ТОВАРИСТВА "РІДНА ШКОЛА" В ДУХОВНОМУ ОЗДОРОВЛЕННІ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ В ГАЛИЧИНІ /1881-1939 рр./

Пліч-о-пліч із "Просвітою" шлях до національного і духовного визволення українського народу в Галичині в другій половині ХІХ-20-30-х рр. ХХ ст. наполегливо торувала і "Рідна школа". Створена у 1881 р. з метою протидіяти широкомасштабній австро-польській політиці денационалізації та асиміляції українського народу, боронити найдорожчі його скарби - мову і школу, громадська освітньо-шкільна організація "Руське педагогічне товариство" /з 1926 р. - товариство "Рідна школа"/ на протязі багатьох десятиліть активно боролася за духовне відродження галицьких українців, служила ката-лізатором національного духу. Подвижництвом її творців - передових вчителів і священників, службовців і селян нація поступово звільнялася від пут заскорузлості і почуття меншевартості, тягнулася до світла науки і просвіти, набирала життєдайних сил і енергії.

Вістрі своєї діяльності товариство спрямувало на здобуття української національної школи, створення сприятливих умов для навчання і виховання підростаючого покоління. У своїх численних петиціях і зверненнях до краєвих і центральних шкільних властей "Рідна школа" гостро ставила питання заснування нових навчальних закладів, широкого запровадження в навчальний процес рідної мови, покращання долі народних вчителів, піднімала справу організації українського університету, в числі перших стала на захист жіночої освіти.

Знаменною стороною діяльності товариства стала велика акція по заснуванню приватних шкіл усіх типів. На кінець тридцятих років під його егідою перебувало 33 народні і 5 професійних шкіл, 12 гімназій, 11 ліцеїв. Велася активна робота по організації дошкільних установ, бурс і підготовчих курсів для селянських дітей.

Духовному оздоровленню українського народу в Галичині сприяла активна культурно-просвітницька діяльність "Рідної школи" - організація бібліотек і лекторіїв, різного напрямку гуртків і секцій, боротьба із неграмотністю і економічний всеобуч.

Духовним набутком народу стали видані товариством серії книжок для дорослих і дітей, журнали "Дзвінок" і "Світ дитини", "Юнацька думка" і "Вогні", "Учитель" і "Рідна школа".

Після більш як півстоліття мовчання у 1991 р. товариство "Рідна школа" відродилася наново із твердою надією стати однією із могутніх духовних підвалин нашої суверенної держави.

ПРОБЛЕМИ ОДУХОТВОРЕННЯ ПОЛІТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ
НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Процес обездухотворення, що охопив нині ціле суспільство, особливо активно проникає в сферу політехнічної освіти. Тож практицизм і прагматизм як принципи життя й діяльності технічної інтелігенції не говорячи вже про працівників, що керують конкретними обчислювальними чи вантажними машинами, технічними пристроями й інструментами стають настільки очевидними й домінуючими, що виникає думка про правомірність і звичайну доцільність давати людям у руки таку техніку й такі знання про світ в цілому, адже все в їхніх руках повертається проти природи і тільки на досягнення сіхвилинних прибутків, на задоволення найпростіших потреб.

1. Насамперед слід перебудувати процес викладання й вивчення циклу гуманітарних та загальнометодологічних дисциплін. Так, економічна теорія й інші загальносуспільні дисципліни мають не тільки знайомити майбутніх технічних працівників з основами та принципами економічних стосунків у сучасному суспільстві, а й розкривати перспективу їхнього розвитку, "глибоку стратегію" економіки в цілому, показувати всі можливі соціальні наслідки саме того розвитку економіки, який маємо сьогодні.

2. Конкретні технічні знання та процес освоєння ними переважно молодими людьми, що зводиться нерідко до примітивного запам'ятовування і майже рефлексорного відтворення, дуже насторожує всякого, хто знайомиться з навчанням у технічних та політехнічних закладах різних рівнів освіти. Людина і людяність у самому процесі навчання відходять на такий далекий "другий план", що забуваються іноді найелементарніші правила техніки безпеки.

Ми поступово забуваємо не тільки про організацію праці і відпочинку технічних працівників, а й навіть про саме право людини важкої технічної праці на відпочинок.

3. Теорія пізнання передбачає не механічне сприймання та осмислення конкретного предмета чи явища, а й глибинне розуміння наслідків будь-якої діяльності людини. Тим більше ми повинні думати над наслідками технічної, іноді й просто механічної роботи наших випускників. Олюднити всі ці процеси й дії наших технократів - вища мета сучасного процесу політехнічної освіти.

ГРИГОРІЙ ВАЩЕНКО ПРО ВИХОВАННЯ ДУХОВНОСТІ

Григорій Григорович Ващенко-до 1941 року професор і завідувачий кафедрою педагогіки Полтавського та деякий час Сталінградського педагогічного інституту, а з 1945, до кінця життя, професор Вільного Українського Університету в Мюнхені. В його творчості ґрунтовно висвітлені проблеми виховання української молоді, які він розглядає з соціальних, психологічних, педагогічних та частково теологічних позицій /він закінчував Московську духовну академію/. В доробку Ващенко понад 60 опублікованих праць. В числі їх посібник для студентів "Загальні методи навчання", "Виховання волі і характеру", "Виховний ідеал", "Проект системи освіти в самостійній Україні", "Український ренесанс ХХ століття" та інші.

Визначаючи мету виховання, виховний ідеал, Ващенко в числі бажаних рис характеру української молоді відводив духовності, яка, на його думку, здійснюється через релігійне виховання. Релігійне ж виховання він розглядав в комплексі з іншими аспектами формування особистості.

Аналізуючи різні напрямки педагогічної теорії, він застерігає від односторонньої їх оцінки. Наприклад, авторитарна педагогіка і теорія вільного виховання антиподи, але надавати перевагу лише одній з них не можна. Кожна має свої недоліки. Авторитарна педагогіка принижує особистість, скоує її самостійність, а вільне виховання допускає анархізм, обмежує цілеспрямованість, корекцію закладених природою негативних рис. Це ж стосується виховних аспектів індивідуалізму та колективізму

Країні форми цих світоглядних систем, на думку Ващенко, мають свої негативні сторони і ведуть до тоталітаризму. Розв'язання проблеми Ващенко бачає у християнстві, яке не протиставляє особу суспільству, а, навпаки, об'єднує їх. Християнство в центрі уваги ставить інтереси душі, застерігає перед надмірною увагою до матеріальних благ, тілесних радощів. Справжнє щастя у високих духовних радощах, в моральному задоволенні від свідомості виконаного обов'язку. Критерієм духовності вважав Ващенко погляд на статеві відносини, виховання статевої стриманості, родинної моралі, яка є умовою міцності родини, її духовного багатства. Виховання духовності має забезпечити стійку віру в ідеали Добра, Справедливості, Любові, Справедливості, Доброзичливості, Краси, Милосердя та інших загальнолюдських цінностей.

МЕЛЬНИК В. Д., КЛІЩ Л. І.,
Івано-Франківськ

ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКЕ МОЛОДІЖНЕ ТОВАРИСТВО "ПЛАСТ" ЯК ФОРМА ДУХОВНОГО СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНЦТВА

Постання на західно-українських землях товариства "Просвіта" дало могутній імпульс національно-свідомому молодіжному рухові, бо політичне безправ'я і національний занепад вимагав негайного відродження духовних сил народу, утвердження в ньому моральної та вільної особистості. А успіх цієї роботи залежав від того, як буде вихована молодь. Тому поруч із сімейним та шкільним вихованням важливе місце займає позашкільна самовиховна робота, для якої створювалися всенациональні та надконфесійні організації молоді.

Однією з таких організацій був і залишається "Пласт".

Рух скаутів виник в Південній Африці під час англо-бурської війни в кінці XIX ст. Остаточне викристалізування засад організації пов'язується з виходом праці засновника скаутства Б. Пауела в 1908 р. В Галичині скаутський рух започаткували О. Песовський, І. Чмола та І. Франко. Назва "Пласт" була пов'язана з козаською спадщиною, бо пластунами на Січі та Кубані називали козаків-розвідників/свого роду аналоги японських "ніндзя"/. Символом пластунів став орел-скоб, назва якого розшифровується як "Сила, Краса, Обережність, Бистрота"/основні пластівські прикмети/.

Поставивши себе на службу національній справі, "Пласт" здобув прихильність у молоді. В 1913 році вийшов підручник Олександра Песовського "Пласт", а основною виховною структурою став 5-7 членний гурток. 18 червня 1914 р. у Львові відбувся з'їзд пластунів Галичини та Буковини, а першим представницьким виступом "Пласту" є участь у 2му ювілейному Крайовому Соціальному Здвижі у Львові 28-29 червня 1914 р. В тому ж році Петро Франко очолює перший мандрівний табір по Чорногорі, а з початком війни всі пластуни вступають в січові стрільці. Після 1917 р. пластівський рух переноситься на всю Україну, а сама організація реєструється при Українському Крайовому Товаристві Охорони дітей та опіки над молоддю.

Справжній розвиток "Пласту" починається з 1924 року, коли було проведено Верховний з'їзд, на якому обрано Верховну Пластову Раду і виконавчий орган - Верховну Пластову Команду, яку очолив Северин Левийський. Українські студенти створюють в Товаристві Улад Українських Старшин Пластунів, що мало значну мету, перетворило "Пласт" у світоглядну спільноту.

О. М. ГОНЧАРЕНКО,
Кривий Ріг

ЛІТЕРАТУРНЕ КРАЄЗНАВСТВО ЯК ШЛЯХ ВИХОВАННЯ ПАТРІОТИЗМУ

Довгий час при викладанні комплексу історико-літературознавчих дисциплін у вузі та школі поза увагою залишалось літературне життя різних регіонів України, яке безперечно становить собою органічну частину в літературному процесі країни в цілому.

Мало дослідженим є на сьогоднішній день літературне життя на Дніпропетровщині, яке в усі часи було значним осередком культурного розвитку в країні. Загальні процеси відродження в Україні сприяють активізації дослідницької роботи по вивченню "білих плям" літературного краєзнавства і визначенню його місця у комплексі літературознавчих дисциплін, що викладаються у вузі та школі.

Тепер, при дослідженні літературного життя на Криворіжжі в 20-30 роках ХХ століття, звертається увага на контакти із літературними гуртками, з видатними письменниками України.

У нас існував друкований орган філії ВУСПШу-часопис "Кривбасс", що видавався на Криворіжжі протягом 1931-1933 років. А в музеї "Літературне Криворіжжя" є кілька копій примірників цього унікального літературно-публіцистичного видання. Літературознавче дослідження публіцистичних та художніх текстів цього журналу дає можливість відчути колорит тих часів, атмосферу літературного та суспільного життя.

Освітянам слід досягти того, щоб літературне краєзнавство стало важливим засобом активізації самостійної, пошукової, пізнавальної роботи учнів та студентів у навчальному процесі відіграє ^{вагому} першорядну роль в естетичному та патріотичному вихованні молоді.

Людина від природи обдарована. Її показати людину в усій повноті її діяльності і духовного життя - основне завдання літератури.

Літературно-краєзнавчий аспект вивчення рідного краю допомагає учнівській молоді глибше пізнати минуле й сучасне свого краю, проіннятись дійовою любов'ю до свого народу і його культури, краще збагнути наше минуле й сьогоднішня.

ДОВІРА ЯК ПРОБЛЕМА ДУХОВНОСТІ ВЗАЕМОДІЇ І ВЗАЄМОВПЛИВУ ЛЮДЕЙ

Нині викладачі й психологи бачать виховну силу особистості в її авторитеті. І напрощується твердження: чим вище авторитет людини, тим вище його виховні потенції. Відсутність же авторитету робить особистість або психологічно нейтральною для вихованців, або фактором антивиховання. Але сам по собі авторитет, за цією концепцією, виступає втіленням духовного комплексу таких суспільно важливих рис наставника як висока моральність, любов до обраної професії та своїх вихованців, гуманізм, доброта, принциповість, працелюбність і т.п. Переліки суспільно важливих рис, які повинен мати педагог, у різних дослідників відрізняються – і кількісно, і якісно. Однак, якими б відмінними не були ці переліки самі по собі, вони не торкаються психологічних механізмів впливу, а лише стверджують загальновідому педагогічну формулу Маркса: вихователь повинен бути сам вихованим.

При цьому, повторюємо, залишається осторонь центральний для нашої розмови момент: як і за допомогою яких механізмів духовність особистості наставника "передається" вихованцям, і як потім вони стають елементами їхньої духовної культури?

Як показує теоретичний аналіз фактів із практики шкільного виховання, провідним з них є ступінь віри-недовіри учнів до особистості вчителя. І явище неподатливості дітей та підлітків – це першочерговий психологічний показник їхньої недовіри-віри до людей (починаючи зі ставлення до матері та батька, до всіх дорослих). Породити у дітей податливість до виховання, до нормально-го душевного відгуку на зовнішній вплив – значить знову вселити в них віру в людей.

О.І.Демченко, В.І.Шанда, Є.Д.Ючук,
В.В.Булгаков, В.І.Риженко, С.Г.Удод,
В.М.Темченко, Л.О.Шанда

ЕКОЛОГІЧНА ПІДГОТОВКА ТА ДУХОВНІСТЬ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ

Екологічне виховання та навчання все більше закріплюються в якості тих опор формування духовності майбутніх вчителів, котрі мають забезпечити національне відродження України. Духовність педагога є однією з важливих проблем сучасної педагогічної освіти, на фоні її зростаючої гуманітаризації, гуманізації та екологізації. Екологічні мислення, свідомість, етика, культура, мораль є такими елементами духовності кожної людини та особливо вчителя, які по-різному відбивають проникнення екологічних принципів у масову повсякденну психологію.

Широке бачення національного життя, духовного світу українського народу, створюване гуманітарним та психолого-педагогічними циклами навчальних дисциплін охоплює екологічні проблеми, пов'язані з порушеннями довкілля. Екологічне спрямування навчально-виховного процесу забезпечує певний рівень екологізації духовності студентів на протязі всього циклу навчання.

Добре аргументовані заперечення феноменів жорстокості та бездумної діяльності людини в природі, спростування догм сумнозвимої філософії "панування" людини над природою не тільки сприяють становленню гуманістичного типу мислення, але й закріплюють у свідомості, в духовності студентів внутрішні екологічні настанови. Розуміння виключної ролі природи в системі людських цінностей та природи України як неперехідного національного багатства, основи корінного етносу, джерела духовного збагачення кожної людини та екологічне і естетичне бачення природи рідного краю є компонентами становлення професіоналізму вчителів. В період незалежної державності України та вивільнення національних прагнень екологічна свідомість набуває значення як складова національної психології. Це, безперечно, виявляється в сфері підготовки вчителів, охоплює їх духовний світ, створює багато можливостей педагогіки співробітництва викладачів та студентів.

Екологічна свідомість і культура все більше виступають як такі надбання людства, цінність котрих зростає з кожним поколінням, тому вважаємо, що вузівська підготовка має служити переведенню їх на рівень психологічних елементів кожної особистості, складових пілепокладання та самореалізації сучасного вчителя.

"БЕРЕГІНІЗАЦІЯ" ЯК ФЕНОМЕН УКРАЇНСЬКОЇ ДУХОВНОСТІ к.ХХ СТ.

З середини 60-х років у радянській освіченості постала криза. Йшло далі обмеження і без того вузької сфери застосування української мови, офіційною мовою була російська. Використовувати українську мову ставало соціально не престижним, з'явився значний прошарок службовців українського походження, які з поглядів кар'єри, віддавали перевагу отриманню освіти російською мовою. Посилилося критичне ставлення до народознавства, воно оголошувалося близьким до забобонів та відсталості від світового процесу. Все це і покликала до життя феномен, який у соціальному плані можна назвати "берегінізацією", тобто збереження стилю життя, моральних критеріїв та звичаїв народу, переважно селян. Тому українська інтелігенція мала потребу у своєму світогляді, своїх "священних" текстах, своїх віровчителях, для яких селянин як носій національного духу не в істоту нижчий, ніж представник номенклатури, а потенційним звитязцем, пасіонарієм. І ось такими віровчителями постали Олесь Гончар, Василь Симоненко, Григорій Тютюнник, Борис Харчук, Василь Земляк, Ліна Костенко, Павло Загребельний, Степан Пушик тощо. А їхні твори набули статусу "сакральних": "Собор", "Майдан", "Алея тиші", "Берег чекань", "Первоміст", "Ливо", "Київські фрески", "Галицька брама", "Батьківські пороги", "Покуть" та інші. Ці назви з опредмеченими варіантами символу обмеженого, нінечно-плеромічного простору, світлого і призмного, який протистоїть чужому і сумнівному оточенню. В 70-80-х роках письменниками та діячами української культури було створено таку світоглядну систему, в якій інтелігент, після розчарування у марксизмі, знайшов ідеальну для себе, як інтелектуала, формулу "всевидючого ока" й месіанської ролі в процесі суспільних перетворень. Подальші спроби письменників В.Рубана, С.Плачинди, Л.Силенка, В.Скурагієвського, О.Бердника виявити "справжню" Втрачену Книгу дохристиянського буття українців /маючи за зразок спроби Кирило-Методіївського братства та "Зелене євангеліє" Б.-І.Антонича/ постали примарно-ціннісними, бо пошук знакового заміниника в них повернутий у зворотній напрям до історичного духу і виявляється "новою небезпекою": прагнення заблуканої істоти повернутися до певної усталеної соціальної догми, прагнення здібності діяльного ставлення українця до всієї Картини Світу.

"ПРОСВІТА" У РОМАНІ УЛАСА САМЧУКА "ВОЛИНЬ"

Серед багатьох проблем, які досліджує у своєму романі-епопеї "Волинь" видатний український письменник Улас Самчук, чільне місце займає проблема становлення національної самосвідомості українського народу. До особливих чинників, що сприяли цьому процесу, належать організації "Просвіти". Події, зображені в романі, відбуваються в тій частині Волині, яка до 1917 року була складовою частиною Російської імперії, а в результаті громадянської війни у 1920 році відійшла до Польщі.

В умовах жорстокого національного гноблення українства з боку російського, а потім і польського урядів, "Просвіта" була чи не єдиною організацією, що відкрито стала на сторожі національних інтересів українського народу.

Автор "Волині" переконливо доводить виняткову роль "Просвіти" у відродженні української культури. Головний герой трилогії Володько Довбенко, провчившись три роки в школі, знає твори Пушкіна, Крилова, але нічого не чув про Шевченка. І вперше дізнається про генія української нації від панича-студента, котрий навчався "десь у Києві чи в Одесі", і, зрозуміло, сам познайомився з творчістю поета завдяки зв'язкам з просвітницькими організаціями.

Отже, першою важливою справою "Просвіти" була популяризація серед населення творчості українських поетів і письменників. Пропагувалися насамперед ті твори, в яких були відображені сторінки історії України. Наслідком цієї роботи був той факт, що герої-волиняни стали усвідомлювати поняття "Україна" не як назву "області над Дніпром", а як назву держави із славним минулим і 45-мільйонним населенням.

Улас Самчук показує процес активізації просвітницького руху на Волині під час УНР.

За часів польського панування осередки "Просвіти" зосереджують свою роботу в різноманітних легальних організаціях, зокрема, як ми це бачимо в романі, у сільських кооперативах. В активній діяльності "Просвіти" є організація самодіяльних театрів, спортивно-масової роботи, що сприяє об'єднанню українських громад, а також боротьба проти більшовицької ідеології.

ЛЕЖКІ ЗАСОБИ ФОРМУВАННЯ ДУХОВНОГО ІДЕАЛУ
СУЧАСНОЇ МОЛОДІ

Відомо, що на формування духовного ідеалу людини впливає перш за все повсякденне життя соціального середовища, яке її оточує. На жаль, наше сьогодення не сприяє його становленню. Тому, поряд з активною діяльністю на шляху економічних перетворень, олюднення обставин життя людини, вимогливо постає потреба ефективно використовувати різноманітні засоби виховного впливу на особистість молодих людей:

Український народ у процесі емпіричної суспільної практики, спираючись на історично вироблений досвід світової загальнолюдської культури, сформулював і проніс крізь століття високі моральні ідеали оцінки життєвих ситуацій, гуманні правові норми поведінки, котрими користувався в повсякденному житті і прагнув їх передати наступним поколінням. За народними традиціями найбільш доцільним у цьому аспекті є переконання, сила яких у поєднанні впливу на розум, свідомість та почуття. На наш погляд, цим вимогам відповідають якнайкраще і повинні використовуватись якнайповніше такі засоби суспільного виховання:

- народні національні традиції, звичаї, обряди, символи, які завжди були невід'ємною складовою життєдіяльності людини, а також виконували важливу виховну функцію, будучи формою передачі ідей, соціальних норм, моральних цінностей та почуттів;

- мистецтво взагалі та національна художня література і фольклор, зокрема, які являють собою багатий ілюстрований матеріал для формування ціннісних орієнтацій молоді, а також є могутнім джерелом емоційного впливу;

- рівень загальної освіти. Звичайно, інтелектуальний розвиток та висока освіта самі по собі не можуть бути гарантією духовного розвитку. Але не викликає сумніву взаємозалежність між тим і іншим;

- релігія - один із найпросвіченіших і впливових інститутів виховання. Вплив здійснюється завдяки таких довічних і глибоко хвилюючих людину тем, як сенс життя, справедливість, щастя, смерть та безсмертя і т.п.

ПРОСВІТЯНИН Д.І.ЯВОРНИЦЬКИЙ – ДУХОВНИЙ ОПІКУН УКРАЇНСЬКИХ
КОБЗАРІВ

У всі історичні часи кобзарство відіграло важливу роль в духовному житті українського народу. Кобзарство – нерв нації.

Передова українська інтелігенція /К.Квітка, Леся Українка, М.Лисенко, Л.Жемчужников, О.Сластіон, Д.Яворницький, Г.Хоткевич та ін./ докладали чимало зусиль для збереження і примноження славних кобзарських традицій, зокрема, на Катеринославщині.

Так, у 1905 р. у Катеринославі під час археологічного з'їзду з концертом виступило десять кобзарів, яких зібрав Д.І. Яворницький.

Відомо також, що 12 листопада 1912 р. член катеринославської "Просвіти", письменник Т.Романченко та директор крайового історико-археологічного музею ім.О.Поля Д.Яворницький сприяли залученню кобзарів С.Пасюги, І.Кучугури-Кучеренка і Г.Кожушка для участі у концерті в залі Англійського клубу. Перед початком концерту Д.Яворницький прочитав публічну лекцію "Українські кобзарі, бандуристи і лірники".

Варто наголосити, що бандуристи і кобзарі користувалися постійною опікою "Нестора" Запоріжжя. Відомо безліч прикладів, коли він особисто надавав прихисток багатьом народним співцям-музикантам чи благословляв на нелегку кобзарську працю. Серед них – Т.Пархоменко, П.Древченко, П.Пашенко, О.Гамалія, М.Петренко, а також місцеві бандуристи І.Старченко-Лященко, Ф.Часник, І.Бут, В.Носачівський, О.Коваль, Х.Провора та багато ін.

Після проголошення у 1991 р. державної незалежності України, продовжуючи ще дореволюційні традиції відновила свою роботу дніпропетровська обласна "Просвіта", яка на перших порах мала назву "Обласне товариство української мови ім. Т.Г.Шевченка". До просвітницької діяльності у нашому краї були задіяні найсвідоміші найпрогресивніші національні сили. Серед них – фольклорні колективи, а також окремі бандуристи, такі як: С.Мацура /Павлоград/, М.Топчія /Нікополь/, В.Кириленко /Апостолівщина/, І.Скотаренко і Леся Коваль /Підгороднє/ та ін.. В їхньому репертуарі з'явилось чимало пісень, заборонених радянською владою.

Без перебільшення можна сказати, що те, що свого часу виплекав Д.Яворницький, дало свої результати через багато років потому відродженням кобзарства на землях Січославщини /нинішньої Дніпропетровщини/.

РОСІЙСЬКА ДІАСПОРА І ДУХОВНЕ ВІДРОДЖЕННЯ УКРАЇНИ

В Україні, що розташована в центрі Європи, на могутньому фундаменті живих і вмерлих культур трьох тисячоліть зустрілися і застигли у неповторній єдності духовні хвилі європейського Заходу і великого Сходу.

І в цьому є глибинний, долевказуючий сенс, бо досвід розвитку людства наводить на думку, що цивілізації, замкнені в собі, відчужені від сусідів географічними, релігійними або духовними перешкодами, приречені на застій та деградацію. Культурні прориви в будуще відбуваються там, де різні культури і типи мислення, на яких вони базуються, входять у безпосередній синтез, створюють сплав нової цивілізації. Як приклад можна навести історичний шлях арабо-кастильської Іспанії, середньовічної України або новітньої європеїзованої Японії. Процеси ці стихійні і некеровані; органічна пластика духовної взаємодії непомітна для сучасника-спостерігача, а наслідки – хоча не завжди передбачені – все одно спрямовані на добро і прогрес мудрим плінном історії. Історія, яка знає й приклади волюнтаристського впливу. Коли соціальні алхіміки-експериментатори спробували створити небачену псевдоінтернаціональну культуру, вивести її планово, як виводять нову породу свиней, у ретортах цього експерименту з'явилися цілі покоління люмпенів-маргіналів, без роду, без нації, споживачів поп-культури дешевого кіну.

І тоді, коли здавалося вже, що мутаціям бездуховності нема альтернативи, політичний поштовх перебудови поклав початок зворотному процесові. Базуючись на вищих цінностях людини, цей процес зупинив деградацію. Тільки тепер відходять у минуле регламентовані взаємні національних культур. Знову на перехрестях їх духовних впливів розпочинається робота – непомітна й повільна, але внаслідок її виникає плодючий шар справжнього духовного синтезу.

Перші паростки на цьому ґрунті зійшли у сфері мистецтва. Саме воно має найбільшу здатність для віддзеркалення духовних зародків майбутнього. Тим більше, що світове мистецтво ХХ ст. розробило не тільки універсальний культурний код, але і універсальну естетику взаєморозуміння, в якій елементи національної культури виступають як несуча конструкція загальнолюдських символів та цінностей.

З цієї точки зору імпломові літератури в Україні, і в першу чергу російська, стає в умовах відродження домінуючої культури ареалом нового духовного синтезу.

Синтез цей буде, гадаємо, будуватися на трьох традиціях – місцевій мистецькій свідомості, європейського цивілізаторського духу і російської мови. Він вже відбувається на більш віддалених від Росії островах російської культурної діаспори. Найяскравіші його приклади – В. Набоков, П. Бродський, Л. Лосев, що поєднали неповторність російського Слова і надбання англійських культур Північної Америки.

Такому синтезу в минулі десятиліття заважало двозначне становище російської мови на українському культурному континенті. Оцінюється вживання і наступ масової культури перетворили російське слово в Україні у спотворений газетний суржик – своєрідний "бейсІк рашІ" для тубільцІв.

Повернення російської мови в органічні для неї рамки – перетворення її в мову національної свідомості росіян, які живуть в Україні, – це перший крок становлення острова російської культури, "ближньої" російськомовної діаспори. Можливо, на таких островах, відділених географічно, але не духовно від "континенту" Росії, зародяться у сьогоднішні елементи цілого,

Кожна сучасна література поєднує в собі дві течії – формально національну і формально космополітичну. Але сутність національної літератури залишається єдиною. Бо єдиним є тип мислення, століттями і на століття фіксований, стверджений у мові. Так і російська література – як "континентальна", так і "острівна" – є за своєю внутрішньою сутністю літературою російською.

Разом з тим /і тут вступає в дію зв'язок іншого роду/ "острівна" література тяжіє до духовного життя того народу, в середовищі якого вона інтегрована. Вона вбирає в себе, виводячи на висоти Слова, культурну атмосферу оточуючої цивілізації. І в новому слові народжуються від стародавнього джерела таємничі іпостасі духу.

Таким чином цей острівець стане місцем духовного прориву і взаємобогачення двох культур, доповнить багатонаціональну культуру України своєрідністю нової традиції, стане одним із "золотих мостів", які ХХ століття перекинуло між народами світу для того, щоб нашим народам в єдності і неповторній своєрідності кожного йти в будищу, взаємодія духу української, російської та інших, в Україні-Святій Русі суших, культур створить знаки нової цінності, які будуть адекватні новим реаліям, живому буттю соціуму. Для їх встановлення потрібен період позитивного підтвердження, коли у ментальній сфері відбувається наповнення знаків цінності змістом. Період повинен тривати 5 – 10 років і вимагає поступу в розвитку соціуму.

ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКІ ДУХОВНІ ЦІННОСТІ В ІДЕАЛІ УКРАЇНЦЯ

У часи такої нестабільності, яку переживає людство в кінці ХХ ст., особливо важко молодому поколінню, яке має визначитися в житті, знайти ті орієнтири, що дадуть можливість не тільки вижити, а й оформуватися як особистості, гідної місії людини на Землі. Українська література дає прекрасні зразки виховного впливу на молодь.

Так через геніальну творчість Ліни Костенко старшокласники входять у філософський осмислений світ людського буття, пізнають загальнолюдські духовні цінності, виявлені на національному ґрунті, втілені в українській ментальності. Оснаювання із драматичною поемою "Дума про братів Неазовських" спрямовує молодь на визначення мети людського життя і самовизначення себе у ньому.

Уже з'ясування мотиву поведінки Черняка-милосердя, співпереживання як "критерій морально-ціннісного вчинка" /А.Шопенгауер/ - дає можливість вийти на осмислення таких морально-етичних категорій, як добро і зло, егоїзм і альтруїзм, самозреченість, зрада, чесність, подвижництво, подвиг, обов'язок, совість - "моральна підзвітність самому собі" /за Л.Костенко/, смисл і цінність людського життя. При з'ясуванні цих проблем виходимо на розробку їх у працях Е.Канта, Г.Сковороди, А.Шопенгауера, М.Бердяєва, Ф.Ніше та ін.

Загальнолюдські проблеми у драматичній поемі Ліни Костенко вирішуються на українському ґрунті: територія, історія України в минулому і сучасному, герої-українці в їх буденному житті і в ситуації подвигу.

Життя і героїчна діяльність козацького гетьмана Павлюка - дійсно подвиг. У вчинкові ж Черняка, від якого здається немає ніколи користі в ситуації, осмисленої в драматичній поемі, виявляється "комплекс езотерично закодованих рис нації", що генетично закладені в українському характері, зберігаються такими, як Черняк, і передаються у спадок нащадкам. А поруч із українськими селянами, козаками, героями дум та історичних пісень з'являються образи світової літератури. /Дон Кіхот, Іуда/. Це дає можливість розглядати духовний ідеал українця у співвіднесеності із світовою культурою.

ФОРМУВАННЯ СВІТОГЛЯДУ СУЧАСНОГО УКРАЇНЦЯ-ГОЛОВНИЙ НАПРЯМ ОСВІТИ

Ми живемо в час глибоких змін, в епоху перебудови, коли повністю змінюються наш спосіб життя, стосунки між людьми, між державами; коли в духовному світі кожної людини відбувається переопінка і формування ідеалів та цінностей. Історичний пе вік, коли вперше в історії нашої країни з'являється реальна можливість здобуття свободи, самостійності і незалежності для народу великої України.

Проходять революційні зміни в економічному, політичному і соціальному житті. Кожен із нас на сьогоднішній день являється не тільки пасивним спостерігачем подій, які відбуваються, але й активним учасником їх. Метою цих змін є те, щоб кожному громадянину суспільства відкрито можливість для розвитку і реалізації своїх здібностей, надало змогу активної і свідомої участі у новому житті.

На наш час потребує висококваліфікованих, добре підготовлених спеціалістів, людей освічених і розумних, здібних до продуктивної праці. Але потрібен не тільки дисциплінований виконавець рішень, прийнятих зверху, але й перш за все господар своєї справи. Тобто, від кожного вимагається здатність усвідомлено, розумно орієнтуватися в розвитку суспільства і природи. Та здатність розумового усвідомлення потрібно формувати і розвивати тому, що шлях розумового мислення – це шлях філософії, який веде в глибини людського буття, розкриває його проблеми й протиріччя.

Поряд із професійними знаннями, ерудицією для вирішення конкретних завдань потрібен і широкий кругозір, уміння бачити тенденції й перспективи розвитку світу, розуміти суть всього того, що з нами відбувається. Важливо також розуміти суть і ціль наших дій: для чого ми все це робимо, до чого ми прагнемо, що це дасть людям? Такого роду уявлення про світ і місце в ньому людини називається світоглядом. Свідоме ставлення до проблеми світогляду – це необхідна умова формування особистості в школі, в вузі, в житті. Світогляд людини проявляється в її діяльності, а діяльність має бути одухотвореною, олюдненою.

ОДУХОТВОРЕННЯ ЛЮДИНИ ЯК ВИЩА МЕТА ВИКЛАДАННЯ ЛІТЕРАТУРИ

Сотні років люди вирішують масу проблем методичного характеру щодо вивчення літератури в школі. Понаписували десятки книг, посібників та монографій про те, що треба вивчати, як це слід і як не слід робити. Розроблено цілі системи методів, прийомів та засобів навчання, контролю й опінювання. З року в рік люди дискутують з того приводу, скільки потрібно відвести на вивчення вітчизняної та світової літератури в школі. Але як же рідко і як мало методисти говорять про те, для чого ми вивчаємо цей предмет — що має стати кінцевою метою всіх наших науково-педагогічних, науково-методичних і просто творчих пошуків у всьому цьому багатогранному навчальному процесі.

По-перше, об'єктом вивчення у школі мають стати не нахабно кон'юктурні та фанатично політизовані твори-одноденки; не опуси, переповнені співчуттями до безголово сентиментальних вчинків і пристрастей напівсвідомих або екзальтованих веснами коханок і коханців; не монотонні й тисячесторінкові чтива з претензією на "епохальне бачення світу", а справді класичні та високохудожні твори, в яких гранично чітко проглядаються тематика, герої й антигерої/добро і зло в цілому/, конфлікт і всі стадії його розвитку, проблема й пошуки її розв'язання, суспільна й естетична цінність зображеного. Тобто, потрібні твори з гранично чіткими духовними установками.

По-друге, процес викладання літератури ні в якому разі не повинен стати ні способом "співробітництва", ні способом "взаємодії" між учнями й учителем, а тільки процесом одухотворення особи учня. Для процесу вивчення твору літератури в школі важливо не метод сам по собі, а те, наскільки той метод дає вчителю можливість розкрити дитячу душу й вплинути на неї і даним методом і даним твором — одухотворити дитину.

По-третьє, будь-яка перевірка знань учнів з літератури або абсолютно нічого не варта, якщо ні ті знання, ні процес перевірки не несуть у собі хоч найменшого заряду духовності.

Отже, вищою метою добору творів літератури для їх вивчення в школі й самого процесу їх вивчення повинні стати духовність та одухотворення життя і діяльності особи учня.

Закутська Л. І., Кузьменко Р. О.,
Кривий Ріг.

ДУХОВНА КУЛЬТУРА ОСОБИСТОСТІ І ЇЇ ФОРМУВАННЯ ЗАСОБАМИ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ МУЗИКИ

Процес, що охопив сьогодні всі сфери єуспільного життя України – це її національне та духовне відродження. Зростання національної свідомості народу, пробудження бажання пізнати свою історію та джерела духовної культурної спадщини стали внутрішньою потребою людини.

Прийняття духовних цінностей, формування національних ознак, світосприйняття, ставлення до людей як до себе самого не може бути вироблено тільки через переказування. Емоційне ототожнювання себе з соціальною спільністю та досвід співпереживань з навколишнім оточенням надають можливість сформувати ті моральні і патріотичні почуття, а також духовні цінності, що визначатимуть надалі вибір життєвої позиції учнівської молоді.

Національні і загальнолюдські засади природно поєднуються в концепції музичної освіти з її істинно гуманістичним спрямуванням на духовне формування людини засобами музичного мистецтва. Такий підхід передбачає вимір традицій і національного і вселюдського духу.

Саме на духовне формування людини орієнтував школу України М. І. Пирогов, який у своїх бесідах і наукових працях навчав педагогів, батьків, діячів науки і мистецтва всіма засобами виховувати так, щоб кожна дитина стала одухотвореною людиною, бо ж у всьому живому світі лише людині притаманне "духовне життя", бо людина здатна прийматись наукою, мистецтвом, релігією.

Теоретичні засади формування духовності всебічно обґрунтував академік В. І. Вернадський, який довів: "духовні виявлення людини" становлять явище величезного значення, можна сказати, основного, що відповідає властивостям вищих форм життя людини". В мистецтві, як і у віобразуванні ним природі, вчений знаходить "загальнолюдські риси". І це всюдишнє та вічно живе джерело "художнього натхнення". Воно дає насагу науці пізнання й відчуття "глибин життя". Припинення діяльності в галузі мистецтва здебільшого болісно відбивається на науці, а вітак і на долі народу, та людськості, алже на людину "найкраще діє худож-

ній естетичний інтерес." Музична творчість здатна внутрішньо "проявити надзвичайну велич людського духу". Сприймаючи музичний твір, людина мислить його образами, вбирає в свою душу й потребу піднятися про інших. Мистецтво формує і розвиває духовний світ, духовні потреби й лице особистості, що відповідає її національній природі, інтересам суспільства і гуманістичним цілям людськості. Духовність становить вищу ознаку людського життя, в ній суть гуманізму. Бездуховність же призводить до кризи суспільства і загрожує крахом цивілізації.

В наш час по-різному сприймаються духовні скарби українського народу. Його творча спадщина і культурні здобутки завжди і повсюди оцінювались неоднозначно, бо неоднозначними були й історичні умови її зародження, становлення і розвитку, бо не суцільно однаковим було і соціальне середовище, що впливало на ті процеси.

Джерельне значення в духовному житті українського народу має народна пісня. Саме звідти йдуть витoki того кореня внутрішнього освітлення особистості, що природно утверджує національне в загальнолюдському, прокладає мости між поколіннями, торує шляхи до народів і єднає людей на рідній землі. Українська народна пісня вирішує й долю українського відродження, відкриває дорогу до народної душі. Народна пісня відображає життя народу, різні сторони народного характеру, скарби чуттів і благородства народу.

Любов до народної музики, пісні – найприродніша духовна основа людського життя, оскільки кожна дитина має в собі зачатки тієї музичної свідомості, на якій в далекому минулому зростають стихія музичного фольклору. Отже, музичний фольклор повинен стати основним джерелом виховання і формування духовної культури особистості.

Прищепити молоді високі художні смаки, навчити відчувати і глибоко переживати прекрасне, захопити красою, яка владно входить в наше життя – духовна потреба сьогодення. І не тільки сприйняти величезні багатства культури, а й уміти їх зберегти – стає велінням часу.

ФОРМУВАННЯ ДУХОВНОГО ОБРАЗУ МАЙБУТЬОГО ВЧИТЕЛЯ

Особлива гострота сьогоднішньої проблеми духовного розвитку особистості зумовлена глибокими змінами в соціально-економічній та ідеологічній сферах суспільства. Але зауважимо, що пріоритетна роль у духовному становленні людини належить вихованню. І природньо, постає проблема готовності вчителя до успішного здійснення пісі діяльності, ефективність якої, безумовно, визначається його здатністю до пошуку та здійснення пілеспрямова - ний шляхів управління внутрішнім станом вихованців.

Результати експериментальної роботи, проведеної нами на базі шкіл Дніпропетровської області, свідчать про бідність духовного світу переважної частини самих учителів.

Оскільки духовний образ уособлює гармонію морального, естетичного та ідеологічного світосприймання, то вивченню підлягали саме ці аспекти. Сержані дані виявили:

- відрив моральних понять від практичної організації моральної життєдіяльності;

- обмеженість естетичного світогляду вчителя, перевагу інтуїтивного рівня розвитку естетичних почуттів;

- відсутність стійких ідеологічних позицій учителя.

Все це і є головними причинами нереалізованості потреби вихователя та його підготовленості до духовного розвитку учнів. Поглиблює це становище що й відсутність пілеспрямованої підготовки студентів до організації виховної діяльності.

Таким чином, підготовку майбутнього вихователя духовної сфери підростаючого покоління необхідно здійснювати ще в період навчання студента у вузі. Важливими вирішеннями пісі проблеми вважаємо забезпечення морально-естетичного середовища в процесі навчально-виховної діяльності студентів, формування в них стійких ідеологічних позицій на основі реалізації принципу плюралізму.

Сутнісною характеристикою вказаних напрямів, на нашу думку, є врахування особливостей національного виховання вчителя української школи. Адже тільки надбання національної культури можуть скласти стрижень істинної духовності особистості.

ВИКОРИСТАННЯ МАТЕРІАЛІВ УКРАЇНСЬКОЇ СЛОВЕСНОСТІ
ПРИ ВИВЧЕННІ ТЕМИ "ПОСЕЛЕННЯ ТА ЖИТЛО
УКРАЇНЦІВ" НА УРОКАХ НАРОДОЗНАВСТВА

Українські народні приказки та прислів'я про житло, звичаї, пов'язані з житлом, це частка величезного духовного потенціалу нашого народу, спрямованого на добро. Тематичне коло матеріалів вищеназваної групи надзвичайно широке.

Одним із найважливіших, найбільш значущих елементів традиційної культури кожного народу є його житло, яке є певним мікрокосмом у певному замкненому просторі. В ньому відбуваються різні дії за характером /життєві, трудові, обрядово-релігійні/.

Згадаємо декілька приказок та прислів'їв із вищезгаданої групи: "Хата як покривка: що зговориш, то в хаті повинно пропасти" або "У всякім подвір'ї є своє повір'я", чи з дитинства всім знайоме примовляння "Цур мов!" – трансформація, спрощення формули-приказки: "Цур – наше місце свято!", з якою переходили до нової оселі, звертаючись до давнього Бога Чура-Чура-Шура, щоб він оберігав всю родину в новому житлі від протидії сил зла.

Підтвердження давності культурної спадщини нашого народу, традицій будівництва житла, його декорування, тобто оживлення, ми знаходимо в багатьох замовляннях, віруваннях, піснях, приказках, силі-силенній знаків-символів, оберегів, якими ще з язичницьких часів людина намагалася себе оточити, щоб оберегти, захистити родину від впливу ворожих сил. Численні вірування, обряди супроводжували будівництво і функціонування житла, повинні були забезпечити щасливе і злагожене життя в новій оселі.

Особливого значення набували обряди, вірування, ворожіння, пов'язані з закладами нової оселі. У багатьох регіонах України були заборони, своєрідне табу, що ґрунтувалося на повір'ї, що не можна будуватися на дорогах та стежках, на "дорожці", на межі, на "румовиці". Такі місця вважалися "нечистими".

Вчені /археологи, етнографи, фольклористи, історики/ відмічають, що ці традиції започатковані ще в язичницьких культурах праслов'ян. Так, в збірці "Українські замовляння", яку упорядковано М.Н.Москаленком, знаходимо замовляння – своєрідний текст-молитвослов давнього слов'янина, діалог давньої Людини з Космосом, який дійсно за тисячоліття зазнав змін, але залишає

ється на архаїчнішою формою свідомості та культури.

"Сей сук буде розвиватись, листям свою хату покривати, тоді буде в сій хаті пвіркунице кричати. Цур тобі, пек тобі! Йди до гончарів!" у "побутовій" формі ліричного фольклору простежуються елементи світобудови, фігурують язичницькі божества /Цур, Пек/, сили добра і зла, до яких звертається давня людина. Або інше замовляння-звертання до духів, природних сил, стихій /тотемічні уявлення предків/: "Ви, стіни, не будьте німі, ви, сволоки, підіймітесь: лихі речі, лихі мислі, на добре перевернітесь, бо Іван їде чорним волом, щоб став моїм ворогам язик колом".

Відзначимо, що у замовляннях-звертаннях, замовляннях-описах ритуальних дій, замовляннях-молитвах, світ не пасивний, він наповнений боротьбою, яка точиться між силами "світового Добра" та "світового Зла". Битіснені, "старі" пінності переходять в "казку", "забобони", "приказки" та інше, але все таки живуть у віках зібраному і "відредагованому" матеріалі східнослов'янського ґрунта. І хай фольклористи, етнографи та історики сперечаються про те, який з різновидів замовлянь первинніший, не суттєво для певного кола, а не для "пілого культурного спадкоємця". В наші часи велика кількість звичаїв давню втратили своє магічне значення, свій архаїчний зміст, але залишилися позитивні риси нашого народу - згуртованість, взаємодопомога, що передаються від покоління до покоління разом з досвідом, вічно живі особливості, які знаходяться в тісному, органічному зв'язку з народом.

Частиною величезного культурного надбання нашого народу є прислів'я та приказки - це просто скарбниця мудрості народної, формули-вказівки як робити правильно, чи не роби того, що дійсно не слід робити: "Не будуї хату з піску", "Без стовпів хата не стоїть", "В дощ хату не покривають, а в погоду й сама не капає" або "Не взявшись за сокиру, хату не зробиш".

Чепурна, акуратна біла хата стала символом України. Це "довершена" пам'ятка нашого народу, своєрідний музей його духовних скарбів. Вивчення пізньої спадщини залучить молодь до опанування ще однією сторінкою культури нашого народу.

ХОРОВА ТВОРЧИСТЬ Б.М.ФІЛЬЦ ТА ТРАДИЦІЇ СУЧАСНОЇ МУЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Самобутність культури кожного країни базується на збереженні давніх традицій народного мистецтва, проникненні фольклорних елементів у класичне мистецтво, в поєднанні в єдиний художній феномен різних видів художньої творчості.

Визначним явищем сучасної музичної культури України є творчість Б.М.Фільц. Так склалося, що велику кількість своїх пісенно-хорових творів вона призначила для дітей та юнацтва. В цій галузі музичної творчості особливо помітно розкрився талант композитора, як бачили вплинути на музичне, естетичне та духовне виховання нашої молоді. Таємниця популярності творів Б.М.Фільц криється у інтуїтивному розумінні композитором особливостей дитячого сприймання, в умінні говорити музичною мовою від серця до серця.

Жанр пісенно-хорової музики охоплює більше ніж 200 творів. Успіхові їх сприяло продовження славних традицій видатних композиторів України – Ф.Колесси, Л.Ревуцького, що виявилось у вимогливому ставленні музиканта до поетичного тексту. Складаючи опуси для дітей, Б.Фільц ніколи не робить скидку на "полегшений" зміст дитячої літератури. Серед поетичних авторів хорових творів Фільц значне місце займають класики української літератури – Т.Шевченко, Леся Українка, І. Франко, відомі поети сучасності – М.Рильський, В.Сосюра, П.Осадчук, В.Лучук, В.Ладигець, Д.Павличко та інші.

З особливою теплотою звертається Фільц до поетичної спадщини Олександрів Олесь. На його вірші композитор написала вокально-хоровий цикл "Від зими до зими" /присвячений синові Олесю, 1983 р./.

Тонка лірика О.Олесь дивовижно повднується з точністю образного вислову композитора. Зміст хорових мініатюр циклу спрямований на оспівування чарівної краси природи, прославлення її життєвої сили.

В музичній інтерпретації Б.Фільц поезії О.Олесь важливе місце займають картини зображальності. Композитор блискуче використовує традиції виконання протяжливих українських народних пісень, запозичує фольклорно-жанрові джерела виконання ліричних колискових пісень.

В хоровому циклі "Від зими до зими" на вірші О.Олесь проявилася важлива особливість композиторського обдарування Б.Фільц – по-новому виокремити усталені традиційні музичні форми та жанри, наповнити їх новим змістом, придати їм індивідуального відтінку.

ДУХОВНА МУЗИКА ТА МОРАЛЬНІСТЬ

Пробувши в забутті більше 70-ти років дох колись радянських людей повернулася з стародавніх часів духовна музика, що захоплювала людство. За тисячоліття свого існування духовна музика розвиваючись, набула величезного досвіду морального впливу на людину.

Як констатують політологи та соціологи, світ з початку 90-х років вступає в еру деідеологізованого співіснування. Ідеологія тоталітарного періоду, яка тримала людину в шорках і своєрідно трактувала моральність, наказала довго жити. Але моральні закони ніхто не відміняв, вони регламентують норми людського життя, норми спілкування між людьми. І ось цей вакуум морального виховання, який утворився у посттоталітарний час, прийшла заповнити, поряд з іншими суспільними інститутами, Великомучениця Духовна Музика.

Бурхливий сплеск інтересу до церковної музики у людей, взагалі/і особливо у молоді/ закономірним: заборонений плід набув свободу. Духовна музика зайняла гідне місце в репертуарі хороших колективів різних виконавських рівнів /самодіяльних, навчальних, професійних/.

Сьогодні немає релігійно-обрядових інституцій, починаючи з сільського приходу й закінчуючи собором, де б не було співаків, що репрезентують високоморальну, високохудожню духовну музику.

Не всюди і не всі виконавці співають "янгольськими" голосами, багато загублено виконавських традицій, але вони є, вони доносили й доносять до слухачів вічні цінності великих творців людства. Вплив цієї музики на слухача завжди був величезним і таким, що розвиває розуміння художніх цінностей, відкриває морально-етичні глибини людського духу.

УКРАЇНА В ДЗЕРКАЛІ КЛАСИЧНОГО ГУМАНІЗМУ

Відомо, що гуманістичні Ідеї народжуються в перехідний період розвитку суспільства, а оскільки Україна Іде від "чогось" І до "чогось", то є сенс розглянути це явище в Історичній ретроспективі І.

1. Ідеологія класичного гуманізму була звільнена від перковних постулатів, як людина посткомуністичної доби від комуністичного тоталітаризму, хоча в кожному з гуманістів "жив католик" /Луначарський/, як І в кожному з нас живе комуніст /прагнення рівності/.

2. Як І в епоху Відродження, сучасна людина стала більш вільною, але, як І тоді, вона разом з тим стала менш вільною, бо підкорилася владі речей. А це ставить її у певне коло І людина виступає в суспільстві не як Індивід з його неповторним моральним І естетичним світом, а як володар певної кількості багатства. Чи не через це держак прапору, на якому накреслені загальнолюдські лозунги, опинився в руках діячів, для яких людина не є метою, а засобом, через що на древі життя бувають квіти зла.

3. Але "поруч із сильною порочістю, — пише про класичний гуманізм Я.Буркхардт, — ми бачимо в той же час високо розвинену особистість І прекрасне мистецтво, що прославило Індивідуальне життя так, як не могли цього зробити ні середні віки, ні антична давнина".¹ Ось чому у діячів епохи Відродження відсутня буржуазна обмеженість.

4. Падіння шіонерської, комсомольської та партійної організації приводить до розквіту Індивідуалізму, як І панування Індивідуалізму в епоху Відродження.

5. Але Індивідуалізм класичного періоду треба розуміти, за висловом М.Кореліна, як "усвідомлення особистістю своїх людських прав, до того ж переважно в царині Інтелектуального І морального самовизначення".² Чи не тому Ідеї гуманістів треба перш за все тлумачити як результат культурного зросту особистості І

6. Україна сучасного періоду /за офіційними документами/ не є національною державою.

7. Але Італія, як про це казав Ф.Енгельс, у зв'язку з

1. Буркхардт Я. Культура Італії в епоху Возрождения. /пер.С.Фриллианта с восьмого издания, переработанного Л.Гейгером. Ч.ІІ. СПб, 1906.—с.194.

2. Корелин М. Ранний итальянский гуманизм и его историография. Исторические исследования. Изд.2.Т.1.С.—Петербург. 1914.С.15.

творчістю Данте, "була першою капіталістичною нацією".¹

Триста років, якою йшла Італія, взявши в союзники перетворень велику культуру греко-римської античності, і три роки, якою йде Україна, намагаючись взяти втрачену, забуту, знищену, зруйновану культуру свого минулого, факти, які говорять за те, що з часом слід рахуватися. Мабуть тому порівняння кулгає на всі чотири. А якщо так, тоді навіть порівнювати? А на те, щоб показати:

1. Нової людини годі чекати, якщо не створити умов для розвитку нової культури. Бо ж в епоху Відродження, пише Антоніо Грамші, не "людина була "відкрита", а виникла нова форма культури, тобто тієї сили, яка необхідна для створення нового типу людини".² Іншими словами, культура, як ніщо інше, вдатна вплинути на світогляд, на створення тієї моделі, в середині якої людина усвідомлює світ і нову свою роль у ньому.

2. В Італії вже з самого початку Відродження /кінець XIII-початок XIV ст./ народилася нова спільнота людей - інтелігенція, світогляд якої був просякнений загальноіталійською ідеєю, чого не скажеш про представників інтелігентських професій України: матеріальні нестатки і соціальне приниження, які спричинили владні структури, в переважній більшості вбили в них і національну гідність і історичну відповідальність. А якщо інтелігенція не піде з народом, народ потрапить у моральну п'явку, з якої його навіть Бог не може вийняти.

3. В Італії не живими були традиції церкви, люди знали і твердо вірили: є Бог, Бог Отець і Бог Дух. Мабуть через те не так прагнули матеріального статку, як прагнуть сьогодні. Духовність народжується не через світогляд, а через світвідчуття. А останнє є результатом осягання культури, розповсюдженням якої є національна інтелігенція.

4. То ж чи можемо ми сьогодні говорити про такий переломний етап в Україні, який позначений гуманістичними ідеями? Як би ми сильно не впливалися в дзеркало класичного гуманізму, образ нашої Вітчизни відображається там блідо і невиразно.

Бо що робити? На рівні держави підняти роль і престиж інтелігенції, як сили, що спроможна різнобічний потік життя окерувати в русло посередови національно-держави в Україні, де б вільно і заможно жилося представникам усіх інших народів.

1. К. Маркс, Ф. Енгельс об искусстве. Т. I. М., Искусство, 1957. с. 339.

2. Грамши А. Избр. произв. в 3-х т. Т. 3. М., 1950. с. 270.

ДЕФОРМАЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ ПРІЗВИЩ НА КРИВОРІЖжі

О.В.Царук

Здавна відомо, яку особливу, специфічну роль грає прізвище у житті людини. Ще Конфуцій у свій час писав, що найнеобхідніше у державі це виправлення імен, надання іменам, прізвищам соціального статусу. Внаслідок русифікаційної державної політики таке "виправлення" стало на Україні і, зокрема, на Криворіжжі буденним явищем. Започатковане ще царськими указами та грамотами, пор.: "на житие вхождевъ черкасъ, которые остались отъ Саадачного" /замість Сагайдачного "писано къ кошовому ихъ атаману Костѣ Гордѣнку"; "а прежняго Костю объявить за измѣнника"; "гетманъ войска запорожского обоихъ сторонъ Днѣпра Иванъ Ильичъ Скоропакцій" /замість Скоропадський/. Імперська дійсність викликала появу мовних покручів, низку спотворених українських прізвищ: Разумовский, Еварницкий, Миклухо-Маклай /замість Макуха-Махлай/. Сприяло цьому процесу посилення манкуртських настроїв серед українців задіяних на "чужій роботі", розрослися родові дерева Кирпогнучкошиєнкових, Сіркових, Мазайлових-Мазалових-Мазеніних тощо. Працівники метримональних установ і досі залишаються "службовцями, а не українцями" Мазайло: /Ще як я підходив до загсу - думалось: а що, як там сидить не службовець, а українець /М.Куліш/. Багато кому сьогодні з Шевцових, Чорноморцевих, Чоботарьових, Савенкових, Вареникових доводиться доводити свою українськість. Спотворення влясне українських зразків утворення прізвищ не зразу дозволить побачити за Слєстїоном і Кобзоном український тип утворення прізвищ на -ун, пор. Пластун, Свистун, й початкове, первородне Слєстун, Кобзун /той, що виготовляє кобзи/.

Ряд українських прізвищ, зафіксованих на Криворіжжі, змінили не тільки звукову оболонку, але й внутрішню семантику, так, зокрема, прізвище Кірпіченко стало мотивуватися не кирпою - "короткий, задертий догори ніс", а цеглов, рос. кирпич; прізвище Грабар - "робітник на земляних роботах, землекоп" набуло виду Гарбар із повною втратою

будь-якої зрозумілої мотивації. Не все просто і з поширенням на Криворіжжі прізвищем Калініченко /Калиниченко, яка, на перший погляд, прозоро мотивується іменником калина. Однак українська антропонімічна система не представлена цим прізвищем, зате широкопоширеним на Україні з давніх часів є персонім Каленик із значенням, що прийшло до нас із грецької мови "той, що здобуває славну перемогу; переможник", пор.: "пан КАЛЕНИК и его ближнии по нем будучие" /Грамота ІУ ст. /. Виходячи з цього дане прізвище повинно мати вигляд Калениченко.

Соціологічні дослідження антропонімічного характеру на Криворіжжі тільки розпочалися і повинні допомогти у вирішенні надзвичайно актуальної проблеми повернення українським прізвищам їх природного вигляду.

НАЦІОНАЛЬНА ІДЕЯ ЯК ОСНОВА СПІВПРАЦІ " ПРОСВІТИ " І ДІЯЧІВ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Основною функціональною силою "Просвіти" завжди були діячі освітніх установ та закладів, науковці - кращі представники української інтелігенції. Так воно є в більшості регіонів нашої держави і нині. Проте на Сході України постає й така проблема: чому вчителі шкіл, викладачі середніх спеціальних закладів, вузів принципово уникають співпраці з "Просвітою".

Причин такого стану в наших регіонах, мабуть, багато, та найбільш поширеним є те, що національна ідея, мовляв, представляється як "тоталітарна ідеологія, котра веде до диктатури"; що вона - "продукт виключно 20-30-х рр." і така, котру "не сприймуть на Сході України, бо це - дуже гостре, експансивне явище" /О.Баган/.

Фактичними ж причинами виступають "розхристаність" націоналістичної преси, наявність безгрунтовних гасел, популізм, загравання в питаннях соціального забезпечення тощо.

Крім того, за пропаганду національної ідеї дуже часто беруться невігласи і провокатори, які спричинили перші невдачі своїм ультрарадикалізмом, невмінням пристосувати її до специфічних умов життя переважно російськомовного населення.

А тому необхідно: а/ пропагандувати українську ідею повсюди серед працівників освітніх установ та серед науковців; б/ здійснювати з ними звичайний вишкіл ідеологічний; в/ активно видавати юнацьку, просвітянську та елітарну літературу; г/ ввести в ідейний обіг думки та твори ідеологів нашої.

ІДЕАЛ ЛЮДИНИ У ТВОРЧОСТІ Т.Г.ШЕВЧЕНКА

До творчості поета, його дум і поглядів зверталися і звертаються покоління нащадків Кобзаревих, шукаючи в них чи то відповідей, чи запитань, чи натхнення.

У чому ж секрет безсмертя і актуальності поглядів поета, які він втілював у своїх творах? Перш за все в тому, що в центрі пілого Всесвіту Шевченко ставив людину—її долю, її віру, її думки і погляди. І не в основним пафосом його життя і творчості. Секрет у тому, що у своїх творах поет підіймає загальнолюдські, "вічні", філософські проблеми. І все це високо одухотворене. Духовність творчості — ось що привертає нашу увагу знову і знову до постаті Кобзаря. А це те, що не може і не повинно зникнути з нашого життя.

Шевченка не можна назвати філософом-професіоналом, але він все-таки був філософом. Філософом і мудрецем, як ті кобзарі — сліпі співці народні — виразники загальнолюдської моралі, житейської філософії, народної мудрості, яка часто вірніша і сильніша від захмарних мудрувань деяких "справжніх" філософів.

Із вічного джерела черпав своє натхнення поет — з дум і пісень народних, переказів і легенд — із невичерпного джерела духовного багатства українського народу, його культури. Саме звідти йде та народна мудрість, глибина і філософічність світосприйняття Т.Шевченка.

Вінцем прекрасного на землі поет вважає щасливу людину: "Много, неисчислимо много прекрасного в божественной, бессмертной природе, но торжество и венец бессмертной красоты — это оживленное счастьем лицо человека" /повість "Художник"/.

Цим визначаються головні ознаки Шевченкового ідеалу людини. Той, хто —

Без малодушной укоризны
Пройти мытарства трудной жизни,
Измерять пропасти, страстей,
Понять на деле жизнь людей,
Прочестъ все черные страницы,
Все беззаконные дела ...
И сохранить полет орла
И сердце чистой голубицы !
Се человек!... /поема "Тризна" /.

I. Духовність як наукова категорія:

а/ релігійне тлумачення духовності:

Буряк В.Д. Духовність - як модуль - система національної художньої свідомості	4
Хорольська Т.А., Хорольський А.А. Філософія і проблеми духовності особистості	5
Скороход В.Ю. Специфіка релігійності в формуванні духовності українця	7
Будівський А.О. Теологічна концепція Тараса Шевченка	8

б/ категорія "духовність" у літературознавстві:

Явір В.В. Мова і духовність нації	9
Панчук Л.В. Основні параметри характеристики народності /за працями М.І.Костомарова/	11
Веселов В.В. Про поняття "душа" та "дух" в аспекті культури	12

в/ Нові концепції духовності:

Шевченко П.І. Концепція духовності в спадщині В.О.Сухомлинського	13
Козлов А.В. Духовність як система умовностей на всіх рівнях свідомості	15
Хоменко Г.І. Смерть як визначальний фактор конститування духовного світу людини	18
Мільченко Н.А. Духовність-інтелігентність-особистість	19
Мелешко В.А. Моральний світ персонажів повістей Панаса Мирного	20
Ануфрієв О.М. Етнокультура як один з головних ідентифікаторів національної свідомості/духовності/ етносу	21

II. Духовність української літератури:

а/духовний потенціал окремих творів:

Кореневська Л.Є. Міфологізм роману О.Гончара "Собор".	22
Тростяк І. Формування духовного світу малого Івасика в автобіографічному оповіданні І.Франка "У кузні".	23
Брисова Т.О., Абросімова Н.В. Роль театру Л.Курбаса в духовній культурі українського народу	24
Пронягін В.М. Філософсько-психологічне відображення проблеми духовності в романі В.Астаф'єва "Цар-риба".	25
Лаврова В.І. Духовність образу Сави Чалого з одноіменної драми М.І.Костомарова	26
Мельник В.М. Духовний ідеал у "Киево-Печерському патерику".	28
Мороз О., Скиба С.М. Проблеми духовності у творах "Ліге́нія в Тавриді" Лесі Українки та Евріпіда	29

Новопашина О., Скиба С.М. Духовна спорідненість творів Лесі Українки та німецьких ранньоромантичних творів	30
Данильченко І.Є. Духовний потенціал роману О.Іваненко "Тарасові шляхи"	32
Куща М.З. Духовний світ українського чумацтва в художньо- документальному нарисі Г.П.Данилевського "Чумаки"	33
б/духовні надбання найвидатніших письменників:	
Мітіна Л.С. Духовність української літератури як філософсь- кий аспект літературної спадщини В.Стефаника	34
Скрипка В.М. Шліфування у фольклорі - омана	37
Бабаєнко О.О. Питання духовності і становлення української інтелігенції/за матеріалами творчості І.К.Карпенко-Карого/	39
Козлов А.В., Козлов Р.А. Українська класична драматургія у часі і в просторі	40
Мисливць Н.М. Ціннісно-Опінний аспект романів Олеся Гонча- ра	42
Вівський В.М. Поетика духовності комедій І.Карпенка-Карого	43
Гургула І.В. Проблеми духовності в літературній спадщині Антоня Крушельницького	44
Галацька В.Л. Духовний потенціал творів Івана Драча в жанрі кінодраматургії	45
Зінченко Н.І. Проблема національного визволення українського народу у творчій спадщині І.С.Нечуя-Левицького	46
Гаврилук С.В. Джерело доброти й замилювання	47
Вишняк М.Я. На засадах краси й духовності	48
Покотило К.С. Шире слово поета	49
Мохначова О.В. "Ностальгія за духовністю": уроки творчості Ф.С.Фіндзеральда в світовій літературі	50
Огородня І. Згубність корозійного впливу існуючого суспіль- ного ладу на особистість та її духовні цінності/за творами Д.І.Яворницького/	51
Скиба С.М. Час і простір у духовності творів Лесі Українки	52
Семененко Л.М. Духовний світ персонажів драм Лесі Українки	53
Райбедюк Г.В. Самобутні духовні цінності М.Драй-Хмари	54
Донченко Л.О. Етноекзистенціальна модель "Національного ду- ху" в текстах І.Я.Франка	56
Терещенко В.Г. Духовний світ Шевченка і особливості його вираження в прозі	58
Волошук Л.В. Духовність барв слова і мелодії в драматургії С.Васильченка	59
Романенко О. Грані українського національного характеру в художньому осмисленні Г.Хоткевича-прозаїка	61
Куща М.З. Відтворення домінуючих рис національного харак- теру в романах Г.П.Данилевського	62

Кормич Н.Б. Духовність героїні повісті Г.Ф. Квітки-Основ'яненка "Маруся"	63
Цуркан А.М. Проблеми духовності в драматургії Олександра Олеся	65
Сафонов Ю.М. Духовний світ Івана Мазепи	66
в/аспекти духовності української літератури різних періодів:	
Шляхова Н.М. Естетичні аспекти духовності	67
Пашенко В.М. Форми образної цілісності в українській літературі	68
Домаранський О.О. Література як вияв і засіб пізнання духовності	69
Полуб А.І., Лимар А.П. "Трагічний оптимізм" другої хвилі української поетичної еміграції в Чехословаччині /20-ті рр./	70
Стрюк Л.Б., Стрюк М.І. Відображення проблем духовності народу в ліро-епічних жанрах українського фольклору	71
Алексєвко Н.М. Концепції духовності української полемічної літератури	72
Скрипка В.М. Радянські думи як духовна покруч доби	73
Мельник Н.Г. Відображення відмінностей у духовності козацьких та рекрутських пісень	75
Алексєва А.С. Виховна функція літератури 20-х років і сучасність	76
Козлов Р.А. Простір і час як ознаки духовності української драматургії давнього періоду	78
Філенко С.А. Притча в українській літературі до XIX століття	79

III. Роль освіти і "Просвіти" в духовному оздоровленні народу:

а/пошуки нових форм роботи:

Лябар О.О. Рідна школа як гарант етнізації особистості	80
Шанда В.І., Єлизаров І.І., Жадько Л.Т., Булгаков В.В., Демченко О.І., Кшук Є.Д., Темченко В.М., Риженко В.І. Українська ментальність як опора формування духовності сучасного вчителя	82
Ракітянська Л.М., Філатова Л.М. До питання про формування морально-естетичної активності вчителя музики	84
Гапоненко Л.О., Ткачова Л.Ф. Культура педагогічного спілкування як умова духовного національного розвитку особистості учня	86
Свірська Ж.М. Виховання духовності учнів засобами художньої літератури	87
Зайченко І.В. Я.Ф. Чепіга про духовний ідеал учителя нової школи	88
Хом"як Т.В., Ткачук В.М. Мова і духовність в інтерпретації поетів-неокласиків	89
Сікорська З.С., Глуховцева К.Д. Прислів'я та приказки як засіб вираження духовних надбань народу	90

Загребельна Л.С., Варшавська Е.А. Формування духовності студентів-філологів через українську пісню	91
Смирнов В.І., Смирнова Н.Г. Мистецтво як засіб духовного виховання	92
Батрак О.П., Батрак С.А. Духовність і майбутнє	93
Сіماشко Т.В. Мікрообраз як елемент поетичної системи	94
Литвинюк О.І. Про використання українського фольклору в нових підручниках з іноземних мов для 5-7 класів	96
Кожухар О.І., Кожухар В.І. Товариство "Просвіта" та його місце в історії України	97
Андріанов В.Є. Особливості формування рис духовності на заняттях з фізичної культури	98
Уткіна С.В. Формування духовних ідеалів у студентів в процесі вивчення математичних дисциплін	99
Кондрашова А.В., Луценко І.О. Духовність як показник активної професійної позиції	100
Шербак С.В. Роль української народної драматичної гри у розвитку духовності народу	101
Герпюк Д.Д. Роль Товариства "Рідна школа" в духовному оздоровленні українського народу в Галичині /1881-1939 рр/..	102
Коваленко Л.Л. Проблеми одухотворення політехнічної освіти на сучасному етапі	103
Сухорський С.Ф. Григорій Вашенко про виховання духовності	104
Мельник В.Д., Кліщ Л.І. Західноукраїнське молодіжне товариство "Пласт" як форма духовного становлення українства.	105
Гончаренко О.М. Літературне краєзнавство як шлях виховання патріотизму	106
Ткаченко В.П. Довіра як проблема духовності взаємодії і взаємовпливу людей	107
Демченко О.І., Шанда В.І., Ілук Є.Д., Булгаков В.В., Риженко В., Удод С.Г., Темченко В.М., Шанда Л.О. Екологічна підготовка та духовність майбутніх учителів	108
Гуцуляк О.В. "Берегинізація" як феномен української духовності к.ХХ ст.	109
Мариненко Ю. "Просвіта" у романі Уласа Самчука "Волинь" ..	110
Сутріна Г.Г. Деякі засоби формування духовного ідеалу сучасної молоді	111
Формування духовного ідеалу сучасного українця:	
Долгов М.О. Просвітянин Д.І. Яворницький-духовний опікун українських кобзарів	112
Ешкілев В.Л., Гуцуляк О.В. Російська діаспора і духовне відродження України	113
Андрусенко В.П. Загальнолюдські духовні цінності в ідеалі українця	115
Коберник Н.І. Формування світогляду сучасного українця - головний напрям освіти	116

Шаповалова Г.Ф. Одухотворення людини як вища мета викладання літератури	117
Закутська Л.І., Кузьменко Р.О. Духовна культура особистості і її формування засобами української народної музики . .	118
Бабенко Л.В., Григор"єва В.А. Формування духовного образу майбутнього вчителя	120
Бугайова І.С. Використання матеріалів української словесності при вивченні теми "Поселення та житло українців" на уроках народознавства	121
Белікова В.В. Хорова творчість В.М.Фільц та традиції сучасної музичної культури	123
Балабан А.О. Духовна музика та моральність	124
Федь А.М. Україна в дзеркалі класичного гуманізму	125
Царук О.В. Деформація українських прізвищ на Фриворіжжі..	127
Кривда В.О. Національна ідея як основа співпраці "Просвіти" і навчальних закладів	129
Ус І.В. Ідеал людини в творчості Т.Г.Шевченка.....	130